

Fornleifaskráning á Miðnesheiði

Archaeological Survey of Miðnesheiði

Ragnheiður Traustadóttir

5

Fornleifaskráning á Miðnesheiði

Archaeological Survey of Miðnesheiði

Ragnheiður Traustadóttir

Ljósmynd á forsiðu: Kaupstaðavegur / Township Trail B-182395-40-30, frábærlega vel varðveittur / wonderfully intact. (RT)

© Þjóðminjasafn Íslands / Ragnheiður Traustadóttir
Öll réttindi áskilin.

ISSN 1560-8050

Prentun/umbrot: Gutenberg - Hraðlestin

Efnisyfirlit

Inngangur	5
Tilgangur fornleifaskráningar	7
Fornleifaskráning	10
Aðferð við skráningu	10
Jarðanúmer	11
Tegund, hlutverk og heiti	11
Lega	11
Staðhættir og lýsing	11
Hættumat	12
Heimildir	12
Staðhættir á og við yfirráðasvæði Varnarliðsins	13
Jarðir sem áttu land á Miðnesheiðinni	13
Fjöldi minja á hinu skráða svæði	14
Saga jarðanna og fornleifar	15
Sandgerði	16
Fornleifaskrá fyrir Sandgerði	16
Stafnes	18
Friðlýsingar	20
Fornleifaskrá fyrir Stafnes	21
Básendar	28
Fornleifaskrá fyrir Básenda	32
Gamli Kirkjuvogur	50
Fornleifaskrá fyrir gamla Kirkjuvog	54
Samantekt	58
Minjar í Sandgerði	59
Minjar á Stafnesi	59
Minjar á Básendum	60
Minjar í gamla Kirkjuvogi	61
Herminjar	62
Niðurstöður	63
Heimildaskrá / References	65
Loftmynd af svæðinu 1:40000.	
Loftmynd af gamla Kirkjuvogi 1:20000.	
Loftmynd af Básendum 1:1500.	

Contents

Introduction	5
Purpose of archaeological survey	7
Archaeological cataloguing	10
Method of cataloguing	10
Site code number	11
Type, purpose and name	11
Position	11
Local conditions and description	12
Risk appraisal	12
References	12
Local conditions at and near the area under control of the Iceland Defense Force	13
Farms that owned land at Miðnesheiði	14
Number of archaeological remains in the listed area	15
History of farms and archeological remains	15
Sandgerði	16
Archaeological catalogue for Sandgerði	16
Stafnes	18
Registry of protection	20
Archaeological catalogue for Stafnes	21
Básendar	28
Archaeological catalogue for Básendar	32
Old (Gamli) Kirkjuvogur	50
Archaeological catalogue for Old (Gamli) Kirkjuvogur	54
Summary	58
Artifacts in Sandgerði	59
Artifacts in Stafnes	59
Artifacts in Básendar	60
Artifacts in Old Kirkjuvogur	61
Military antiquities	62
Conclusions	63
Heimildaskrá / References	65
Aerial photograph of the area 1:40000.	
Aerial photograph of the Old Kirkjuvogur area 1: 20000.	
Aerial photograph of the Básendar area 1: 1500.	

Fornleifaskráning á Miðnesheiði

Archaeological survey of Miðnesheiði

Inngangur

Fornleifadeild Þjóðminjasafns Íslands annaðist skráningu á menningarminjum á svæði Varnarliðsins á Miðnesheiði á Reykjanesi sbr. samning hennar við umhverfisdeild hersins frá 19. júlí 2000.

Skráningin er hluti af stærra verkefni, sem er skráning menningar- og herminja í herstöðvum Atlantshafsbandalagsins í Evrópu.¹ Bandaríski fornleifafræðingurinn Bruce J. Larson, sem skýrsluhöfundur átti fund með og ráðfærði sig við, hefur umsjón með því verki og hefur skráð úrval herminja á svæðinu.

Fornleifakönnun fornleifadeildar fór fram á vettvangi sumarið 2000, en úrvinnsla og skýrslugerð veturinn eftir. Við vettvangsvinnu og heimildaleit naut skýrsluhöfundur aðstoðar Önnu R. Guðmundsdóttur og Hlédísar Sigurðardóttur, nemenda í mannfræði. Rúna Knútsdóttir Tetzschner, starfsmaður Þjóðminjasafnsins, aðstoðaði við handritalestur.

Hinn 31. ágúst 2000 tók kortagerðarfyrirtækið Ísgraf í samstarfi við Varnarliðið innrauðar ljósmyndir úr lofti sem sýna vel breytingar í landslaginu. Var auðvelt að greina rústir á þeim loftmyndum.

Menningarminjarnar hafa verið færðar inn í kortagrunn Ísgrafs. Fylgir hann skýrslu þessari og skoðast hluti hennar. (Sjá viðauka nr. 1-3).

Ingví Þorsteinsson og Guðmundur Örn Jónsson, starfsmenn umhverfisdeildar Varnarliðsins, önnuðust samskiptin við Þjóðminjasafnið vegna þessarar skráningar og veittu ýmsar gagnlegar upplýsingar. Ásgeir Eiríksson, fulltrúi sýslumannsins í Keflavík, veitti einnig þýðingarmikl-

Introduction

The Archaeological department of the National Museum of Iceland (Fornleifadeild Þjóðminjasafns Íslands) handles registry of historical antiquities in the area controlled by the Iceland Defense Force at Miðnes heaths, Miðnesheiði, on the Reykjanes peninsula according to contract made with the Environmental Division of the Military from July 19th 2000.

This cataloguing is part of a larger project, that is, cataloguing of cultural and military antiquities of the NATO bases in Europe.¹ The American archaeologist, Bruce J. Larson, with whom the author of this report met and consulted, is supervisor of the larger project and has catalogued an assortment of military antiquities of the Miðnes area.

Archeological survey was conducted in the area during the summer of the year 2000, but processing and report preparation took place in the winter. The report author had assistance from anthropology students, Anna R. Guðmundsdóttir and Hlédís Sigurðardóttir in on-site work and in reference searching. Rúna Knútsdóttir Tetzschner, staff-member of the National Museum of Iceland, helped reading and interpreting the old Icelandic manuscripts used in this report.

On August 31st 2000 the Cartography Company Ísgraf in co-operation with the Iceland Defense Force, took aerial infrared photographs of the area, which clearly show changes in the landscape. It was easy to distinguish ruins in these photos.

Cultural antiquities have been added to the basic digital map from Ísgraf. The map accompanies this report and is considered a part of it. (Appendix No. 1-3).

¹Larson, B.J. Naval Air Station Keflavik, Iceland. Archaeological Plan 1997.

¹Larson, B.J. Naval Air Station Keflavik, Iceland. Archaeological Plan 1997.

Mynd 1. Horft yfir Bäsendarkaupstað. / Remains of Bäsendar trading station (GÓL).

ar ábendingar um landamerki og heimildir.

Michael J. Kissane þýddi skýrslu þessa úr íslensku á ensku. Báðar gerðirnar eru birtar hér hlið við hlið með sameiginlegri heimildaskrá í lokin.

Skýrsluhöfundur þakkar öllum sem lagt hafa hönd á plóginn fyrir hjálpina.

Ingvi Þorsteinsson is the main contractor for this project and Guðmundur Örn Jónsson, employee of the Environmental Division of the Military, administered the relations with the National Museum and provided useful information. Ásgeir Eiríksson, representative of the Keflavík county magistrate, provided important information on landmarks and references.

Michael J. Kissane translated this report from Icelandic to English. Both versions are included side by side with a common reference list in the end.

The author wishes to thank all those who offered assistance in the reports preparation.

Tilgangur fornleifaskráningar

Í Þjóðminjalögum nr. 88/1989² er ákvæði um að skylt sé að skrá fornleifar á skipulagsskyldum svæðum áður en gengið er frá skipulagi eða endurskoðun þess. Tilgangur þjóðminjalaganna er að tryggja eins og best verður á kosið varðveislu menningarsögulegra minja þjóðarinnar (sjá 1. gr.), þar á meðal fornleifa. Í 16. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

[...] hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast síðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum;
- h. haugar, dysjar og aðrir grefrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Að jafnaði skal telja minjar 100 ára og eldri til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar [...].

Samkvæmt lögnum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 17. grein laganna segir að fornleifum megi enginn „spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema leyfi fornleifanefndar komi til.“ Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi forn-

² Með breytingum nr. 43/1991 og 98/1994.

Purpose of archaeological survey

The National Heritage Act No. 88/1989² contains provisions mandating the prior cataloguing of archeological remains in areas where planning requirements apply before acceptance of these plans or review of them. The purpose of the National Heritage Act is to ensure as effectively as possible the preservation of culture-historical remains of the nation (see Article 1), including archaeological remains. Article 16 of the Act defines archaeological remains as:

[...] any and all remains of structures from former times and other fixed remains made by man or upon which man has left his mark, such as:

- a. remains of settlements, sites and remains of farm dwellings together with accompanying structures, remains of any buildings, such as churches, chapels, monasteries and temporary huts or shelters, remains of fishermen's huts, boat sheds and trading stations and remains of human habitation in caves or under overhanging rocks;
- b. sites of primary production, such as remains of milk sheds in summer pastures, fishing stations, sheep shelters, peat digs, charcoal pits and extraction sites for bog-iron;
- c. enclosures of former hayfields or grainfields, irrigation ditches or structures and evidence of fishing and hunting in coastal and inland areas;
- d. old roads, dams, bridges, fords, landing places, harbors and mooring places for boats, launches, ferry sites and cars, cairns and lighthouses and other road markings and navigation aids along with their landmarks;
- e. walls and fortifications and other structures for armed defense;
- f. former sites of public assemblies, reported places of heathen worship, temples and holy sites, wells, springs, places under a spell, and other sites and landmarks connected to former customs, practices, superstitions and folk tale traditions;
- g. inscriptions, drawings or other trace of human activity in caves or under overhanging rocks, on cliffs, outcrops or fixed rocks;
- h. burial mounds, cairns and other burial sites from heathen or Christian times;
- i. shipwrecks or pieces from them.

As a rule, remains more than 100 years old shall be

² With later amendments no. 43/1991 and 98/1994.

leifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Ef áður óþekktar fornleifar finnast ber að tilkynna það þjóðminjafyrvöldum. Komi fornleifar í ljós við jarðrask skal fresta vinnu á staðnum uns ákvörðun þjóðminjafyrvalda liggur fyrir um hvort og með hvaða skilyrðum framkvæmdir megi halda áfram (sjá 20. gr.).

Friðlýstar fornleifar njóta ríkari verndar en aðrar friðaðar fornleifar. Um friðlýsingar er fjallað í 18. gr. þjóðminjalaganna, en þar segir:

Þjóðminjasafn ákveður í samráði við fornleifaneft hvada fornleifar skuli friðlýstar. Friðlýsingu fornleifa skal birta í Stjórnartíðindum og staðurinn tilgreindur svo nákvæmlega sem unnt er á korti eða á annan hátt. Auðkenna skal friðlýstar fornleifar eða minjasvæði með sérstökum merkjum. Tilkynna skal landeiganda og ábúanda með sannanlegum hætti um friðlýsinguna. Þjóðminjasafn gefur út skrá um friðlýstar fornleifar og skal hún endurskoðuð á þriggja ára fresti.

Friðlýsingu fornleifa skal þinglýsa sem kvöð á landareign þá sem í hlut á. Þeim minjum, sem friðlýstar eru, skal fylgja 20 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum fornleifa og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Um stærra svæði skal leita samþykkis landeiganda. Friðlýstar fornleifar skulu færðar á skipulagskort.

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að sporna við því að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða að nauðsynjalausu. Fornleifaskráning kemur að notum í minjavörslu þegar ákvarðanir eru teknar um aðgerðir til verndar einstökum minjastöðum eða minjasvæðum. Auk þess kemur hún að gagni í rannsóknum og kynningum.

En það er ekki síður hagur þeirra sem stýra hvers konar framkvæmdum að eiga aðgang að yfirliti um fornleifar á tilteknu svæði. Segja má að við það vinnist tvennt. Unnt verður að taka tillit til minjanna við skipulagsvinnu og nýta þær til að varðveita sögu staðarins í landslaginu. Einnig má minnka stórlega líkur á að finnist, öllum að óvörum, fornleifar sem nauðsynlegt verður að rannsaka. Auk kostnaðar við fornleifarannsóknir geta tafir á framkvæmdum haft mikinn kostnað í för með sér.

Björgunaruppgröftur sem er unninn vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaaðilum er heldur ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar. Fornleifaskráning

considered as archaeological remains, but younger remains may also be placed under protection [...].

According to law, all archaeological remains are inviolable and protected against any kind of disturbance. Article 17 of the National Heritage Act says that none may “damage, destroy or alter archaeological remains, nor cover them, repair or disturb them, or move them to another place without the permission of the Archaeological Committee.” This applies to all archaeological remains, regardless of specific registration of protection. The inviolability of archaeological remains is not dependant upon them being known or previously registered. If previously unknown remains are discovered they must be reported to the National Heritage authorities. If remains emerge during excavation, work shall be postponed at the site until a decision by the National Heritage authorities is made about whether, or under what conditions, work may continue (see Article 20).

Archaeological remains in the registry of protection are more strongly protected than other remains. Registry matters are discussed in Article 18 of the National Heritage Act that says:

The National Museum of Iceland decides in consultation with the Archaeological Committee which archaeological remains should be protected. Registration of protected archaeological remains shall be published in the Official Journal and the location be specified in as much detail as possible on a map or by other means. Protected archaeological remains or cultural areas shall be identified by special markings. Landowners and tenants shall be notified of the decision on protection by legally verifiable means. The National Museum of Iceland publishes a list of protected archaeological remains that shall be reviewed every three years.

Registry of protected archaeological remains shall be officially confirmed as a restriction on property concerned. Those archaeological remains that are protected shall have a restricted buffer zone of 20 meters in all directions from the site's visible borders, unless otherwise provided. In the case of a larger buffer zone, consent of the landowner shall be sought. Protected archaeological remains shall be marked on planning maps.

One of the goals of archaeological cataloguing is to prevent the likelihood that remains become damaged due to neglect or carelessness. Cataloguing is useful in caring for remains when decisions are made on ways to protect a specific archaeological

Mynd 2. Básendar. Bæjarhóllinn B-182395-40-5 er hægra megin við miðju á myndinni. Vör B-182395-40-1 sést í fjörunni neðan við hann til hægri. Ratsjárskermar í bakssýn. / Básendar. The farm stead is to the right. A narrow landing place is further to the right. (GÓL)

sameinar þess vegna hagsmuni fræðigreinarinnar og þeirra sem standa að framkvæmdum.

Almennt er æskilegast að framkvæmdum sé beint frá minjastöðum en sé þess enginn kostur ber að tilkynna Þjóðminjasafni Íslands um framkvæmdirnar með fyrirvara og getur safnið krafist þess að þeim sé frestað uns fornleifarannsókn hefur farið fram. Þeir, sem standa fyrir meiri háttar framkvæmdum, bera kostnað af fornleifarannsóknnum sem nauðsynlegar reynast þeirra vegna (sjá 21. gr. þjml.).

site or archaeological area. In addition, it is useful in research and promotional efforts. However, it is not least advantageous for those directing any developments to have access to a summary of archaeological remains for a given area.

It can be said that this has a dual benefit. Efforts are made to give consideration to the remains in developmental work and use them to preserve the region's history in its landscape. In addition, the likelihood of unexpected discovery of remains requiring new research is greatly reduced. Besides the cost of archaeological research, delays in developments can be quite costly. Nor is salvage excavation conducted under pressure from developers desirable from the standpoint of the archaeologist. Thus, cataloguing of archaeological remains combines the concerns of archaeologists and those involved in developments.

Generally, it is desirable to direct developments away from archaeological sites, but if this is impossible, the National Museum of Iceland must be notified in advance of developments and the Museum may demand developments be halted while archaeological research is conducted. Those responsible for major developments bear the cost of archaeological research, if this proves necessary due to developments. (See Article 21).

Fornleifaskráning

Í fornleifaskráningu Þjóðminjasafns Íslands á Miðnesheiði eru minjarnar skráðar í nýtt skráningarkerfi sem fengið hefur nafnið Sarpur. Fornleifarnar eru flokkaðar eftir jörðum og miðað bæði við opinbera fasteignaskrá og jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847.³

Fornleifaskráning þessi takmarkast við yfirráðasvæði bandaríska hersins. Hafa ber í huga að fornleifar með ströndinni eru miklu fleiri en hér kemur fram.

Um er að ræða þrjár jarðir í Miðneshreppi, Stafnes, Kirkjuvog og Básenda, en sú síðastnefnda var verslunarstaður. Auk þess er skráð forn leið og innsiglingamerki skráð undir jörðinni Sandgerði án þess að henni séu að þessu sinni gerð eins nán skil og hinum.

Það flækir málin að jarðirnar þrjár skarast og er sú skörun ekki eins frá einum tíma til annars. Höfuðbýlið er Stafnes og eru Básendar í landi þess. Af sögulegum og landfræðilegum ástæðum var hins vegar tekin sú ákvörðun að raða öllum minjum sem tilheyra verslunarstaðnum undir Básenda en ekki undir Stafnes enda hafa Básendar eigið fasteignanúmer þótt þeir hafi sama númer og Stafnes í Jarðatali Johnsens. Landnámsjörðin Vogur (gamli Kirkjuvogur) er einnig í landi Stafnes. En Kirkjuvogur var fluttur yfir Ósa á 16. öld og er nú í Höfnum. Fornminjar á ströndinni við Ósa eru hér taldar til Kirkjuvogs.

Hverri hinna þriggja jarða fylgir skrá með umfjöllun um hvern minjastað og ljósmyndum þegar við á. Einnig fylgir minjakort sem sýnir minjastaði og örnefni og veitir aðrar upplýsingar sem tengjast fornleifum eða öðrum menningarminjum.

Skráningin er í þeim kafla þessarar skýrslu sem nefnist „Saga jarðanna og fornleifar.“

Aðferð við skráningu

Í inngangi með skránum er sögulegt yfirlit þar sem gerð er grein fyrir takmörkum jarðanna, breytingum, atburðum og öðrum þáttum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum.

Archaeological cataloguing

The National Museum of Iceland is cataloguing archaeological remains of Miðnes in a new cataloguing system, named Sarpur. Archaeological remains are catalogued according to farms and reference is based both upon official real estate listings and the division of property as archived in Johnsen's *Jarðatal* from 1847.³

This archaeological cataloguing is limited to the area controlled by the American military. It should be noted that archaeological remains along the coast are many more than mentioned here.

Three farms in Miðnes are covered: Stafnes, Kirkjuvogur and Básendar, with the last mentioned being a former trading station. In addition, old routes are catalogued, as are navigational markings catalogued, under the farm of Sandgerði, without them being given as detailed consideration, for the moment, as other remains.

It complicates matters that the three farms were divided and the division is not the same from one to the other. The chief estate is Stafnes with Básendar included in its property. From an historical and geographic standpoint, it was decided to catalogue all remains which pertain to places of trade, under Básendar, and not under Stafnes, since Básendar has its own real estate number (although this is the same number as Stafnes in Johnsen's *Jarðatal*). The farm Vogur (Old Kirkjuvogur) from the settlement period is also listed under Stafnes. However, Kirkjuvogur was transferred to Ós in the 16th century and is now in Hafnir. Archeological remains along the coast in Ós are herein catalogued under Kirkjuvogur.

Each of the three farms has its own cataloguing with discussion of each archaeological site and photographs where appropriate. Also included are three site maps showing archaeological sites, listing place-names and other information pertaining archaeological remains or other cultural remains. Cataloguing is in those chapters of this report called, "History of farms and archaeological remains."

Method of cataloguing

An historical summary is included in the introduction of cataloguing, where the boundaries of the farm are described, as are changes, events and

3 J. Johnsen. Jarðatal á Íslandi.

3J. Johnsen. Jarðatal á Íslandi.

Jarðanúmer

Jarðirnar eru auðkenndar með upphafsstaf eða -stöfum heitis jarðarinnar og tveimur númerum; í fyrsta lagi landsnúmeri sem Fasteignamat ríkisins hefur úthlutað (t.d. Básendar: B-182395; Sg fyrir Sandgerði til aðgreiningar frá Stafnesi) og í öðru lagi númeri jarðarinnar samkvæmt Jarðatali Johnsens (40). Þar að auki eru fornleifunum gefin raðnúmer innan hvorrar jarðar fyrir sig; höfnin og lendingarnar á Básendum eru nr. 1 og þar af leiðandi auðkenndar með eftirfarandi hætti: B-182395-40-1.

Tegund, hlutverk og heiti

Í örfáum orðum er tegund og hlutverki minja lýst, þ.e. hvort um sé að ræða tóftir bæja eða útihúsa, höfn, byrgi, túngarð og þar fram eftir götunum.

Stundum sér fornra minja ekki stað í landslaginu, þótt þeirra sé getið í heimildum, og kunna margar ástæður að vera fyrir því. Kemur þá fram í fornleifaskránni að „heimild“ sé til um t.a.m. útihús. Er leitast við að hafa fornleifaskrána eins nákvæma og kostur er, því að leifar fornminja kunna að leynast í jörðu þótt ekki sé unnt að sjá þær með berum augum á yfirborðinu.

Hafi fornminjarnar sérnafn, t.d. Básendar eða Digravarða, er það sérstaklega skráð, en þegar engu sliku er til að dreifa kemur fyrir að hlutverki þeirra er lýst þar sem heitið stæði annars, t.d. fjós eða hlaða.

Lega

Til að hnitsetja minjarnar var notaður kortagrunnur Ísgrafs. Loftmyndir af svæðinu voru skoðaðar í þrívíddartæki og þannig mátti sjá rústir mjög greinilega og staðsetja þær með mikilli nákvæmni. GPS hnit eru færð í skrána, en skráningarnúmer fornleifanna á meðfylgjandi kort.

Ísgraf tók þar að auki innrauðar loftmyndir eftir tveimur fluglínunum meðfram ströndinni frá Þórshöfn og inn Ósabotna inn fyrir Djúpavog. Vegna kostnaðar er sjaldnast ráðist í ljósmyndatöku af þessu tagi við fornleifaskráningu og -rannsóknir hér á landi, en augljóst er af myndunum að þær geta nýst einstaklega vel, ekki síst við leit að rústum sem erfitt er að greina á yfirborðinu.

Staðhættir og lýsing

Í kafla um staðhætti og lýsingu er greint frá

other aspects, which may shed light on the history of settlements or activities in area.

Site code numbers

Farms are identified by initial letter of the farm's name, plus two numbers; the first number being the estate number issued by the Evaluation Office of Iceland (e.g. Básendar: B-182395; Sg stands for *Sandgerði* to differentiate it from *Stafnes*) the second being the estate number according to Johnsen's *Jarðatal* (40). In addition, archaeological remains are given a numerical order within each farm or estate; the harbor and landing points in *Básendar* are No. 1 and therefore are identified as follows: B-182395-40-1.

Type, purpose and name

The type and purpose of each archeological remain is briefly described, e.g. whether it is a remnant of a farmstead or outbuilding, harbor, fortress, pasture, etc

Occasionally, archeological remains are not visible in the landscape, though they are mentioned in references, and there are many reasons for this. If the cataloguing mentions "sources or references" exist regarding, for example, an out-building, then effort was made to have the entry as precise as possible since archeological remains may be hidden by ground cover, though they may not be visible to the naked eye from the surface.

If the archeological remains are a proper noun, e.g. Básendar or Digravarða, special mention is made of this, but when this is not the case, the site purpose is described instead of a name, e.g. barn or rock piles.

Position

To pinpoint archeological remains, the Ísgraf map layout was used. Aerial photogrammetry was used to clearly visualize remnants and locate them with great accuracy. GPS co-ordinates were entered in the catalogue, but the archeological remains' catalogue number was entered on the map. (Appendix No. 1-3).

In addition, Ísgraf took infrared aerial photographs from two flight lines along the coast from Þórshöfn (Harbor of Thor) on to the estuary at Djúpavogur. Due to the expense, this photographic technique is rarely used in archaeological cataloguing and in investigations in Iceland, but it is

afstöðu skráðra minja í landslaginu, þeim lýst, bæði formi, umfangi og ástandi, og aðrar athugasemdir gerðar þegar þörf krefur, t.d. vitnað í heimildir.

Hættumat

Lagt er mat á þá hættu sem að fornleifunum kann að stöðja, bæði af völdum náttúru og manna. Þetta er gert til þess að unnt sé að grípa til viðeigandi ráðstafana liggja minjar undir skemmdum eða geti orðið fyrir raski. Hætta vegna ábúðar þýðir að framkvæmdagleði mannsins kunni að raska fornminjum. Hætta vegna veðrunar þýðir að fornleifar séu smám saman að mást í burtu fyrir áhrif lofts eða vatns. Hætta vegna landbrots þýðir að fornleifar geti glatast af völdum vatns eða uppblásturs. Ekki er lagt mat á hættuna þegar einungis er til heimild um fornleifar en þær hafa ekki fundist við vettvangsskráninguna. Við skipulag framkvæmda er engu að síður nauðsynlegt að taka tillit til þessara heimilda því að fornleifar geta leynst undir sverðinum.

Heimildir

Vísað er í helstu ritheimildir um hverja hinna skráðu fornleifa. Hér eru einnig skráðar þær heimildir sem stuðst er við í fyrri kafla um staðhætti og lýsingu, en ekki neðanmáls eins og þó er gert í öðrum texta þessarar skýrslu. Ræðst það af því að fornleifaskráningin á helst að geta staðið ein og óstudd af öðru efni skýrslunnar.

obvious from the photos that they are particularly useful, not least when searching for remnants which are difficult to see on the land's surface.

Local conditions and description

The chapters on local conditions describes condition of catalogued remains in the landscape, as well as their general description—both shape and scale—as well as other comments where needed, such as citing references.

Risk appraisal

Evaluation is made of the risk to archaeological remains, whether natural or man-made. This is done to permit taking appropriate action should remains sustain damage or be at risk of disturbance. 'Risk due to residence' means man's aggressiveness to develop may disturb archaeological remains. 'Risk due to weathering' means that archaeological remains are gradually wasting away due to impact of wind and moisture. 'Risk due to erosion' means remains may be lost due to influences of water or wind erosion. No evaluation of risk is made if only sources exist about archaeological remains, and the remains cannot be found by on-site recordings. Nonetheless, with planned developments it is necessary to give consideration to these sources, since archaeological remains may exist beneath the surface.

References

Citations are made of the major printed sources for each of the catalogued archaeological remains. The reference section also contains references used in the previous chapter on local conditions and descriptions, but not footnotes, though this was done in other text in this report. This was done primarily so the archaeological cataloguing could stand alone from other material in the report.

Staðhættir á og við yfirráðasvæði Varnarliðsins

Árið 1941 tóku Bandaríkjamenn að sér hvernud Íslands og ári síðar hófu þeir flugvallargerð á Miðnesheiði. Hinn 18. maí 1942 var gefin út tilskipun um bannsvæði á Reykjanesi norðvest-anverðu vegna þeirra framkvæmda. Heiðin kringum Háaleiti þótti vel fallin fyrir þessi mannvirki. Þar var óræktað, þurrhent heiðarland, engin há fjöll í nálægð og loftstraumar heppilegir. Landið var tekið eignarnámi, um 9200 ha.⁴ Yfirráðasvæði Varnarliðsins er merkt inn á kort nr. 1.

Meginástæðan fyrir byggð á Suðurnesjum eru auðug fiskimið utan við ströndina og var mikið útræði frá býlum og verstöðvum, hvalskurður, fuglatekja og eggja, þangtekja og rekafjara. Sjávarströndin frá Sandgerði til Ósabotna liggur mót vestri og suðvestri, opin og óvarin fyrir brimöldu Atlantshafsins; Ósar eru vogur sem gengur inn í Reykjaneskagann úr vestri.

Frá sjó má enn í dag sjá hlaðnar vörður eða sundmerki sem sjómenn tóku mið af auk kennileita í umhverfinu. Gat orðið illt að sjá til miða fyrir brimreyk og sjóslys voru tíð þótt gömlu formennirnir þekktu hvert sund og hvern boða.

Með ströndinni eru grösugir skikar, gömul tún, en heiðin að mestu blásið hraun og lítt gróin, þó var norðurhluti hennar sémilegt beitiland fyrir fé.

Útlit er fyrir að fyrrum hafi verið skógarkjarr víða á svæði þessu, því að mór hefir fundizt í jörðu þar á nokkrum stöðum.⁵

Á Reykjaneskaganum koma goshrinur á um 1000 ára fresti og stendur hver hrina í 200 til 350 ár. Síðasta hrina hófst um miðja 10. öld og lauk á seinni hluta 13. aldar.⁶ Við fornleifarannsóknir á Suðvesturlandi eru gjóskulög úr Reykjanesgosum oft notuð til aldursgreiningar, einkum miðaldalagið sem talið er vera frá 1226.

Jarðir sem áttu land á Miðnesheiðinni

Jarðir sem áttu land á Miðnesheiðinni árið 1949 samkvæmt yfirvirðingu á landi til flugvallar á Reykjanesi voru frá norðri til suðurs Sandgerði,

Local conditions in and around the area controlled by Iceland Defense Force

In 1941 Americans took responsibility for military defense of Iceland and a year later began construction of an airport at the heaths called, *Miðnesheiði*. On May 18th an order was issued banning civilian access to northwestern Reykjanes due to this construction. The heaths around Háaleiti were considered well suited for this construction. It was uncultivated—a dry-ish heath—with no nearby mountains and it had desirable air currents. The land was expropriated, a total of 9,200⁴ hectares. The Defense Force's Control Area is marked on map No. 1.

The main reason for settlement of the Suðurnes peninsula is bountiful offshore fishing grounds and there was considerable boat traffic from farmsteads and fishing stations, as well as whale butchering, bird hunting and egg-collection, as well as that of seaweed and driftwood.

The seashore from Sandgerði to the innermost part of the Ós inlets faces west-southwest, open to break waves of the Atlantic Ocean, The Ósar are inlets along the west edge of the Reykjanes peninsula.

From the sea one can still see today, cairns or channel markers built and used by seamen as reference points, in addition to landmarks in the environment. It was sometimes difficult to see these marks due to wave mist and accidents at sea were common, though old foremen knew each channel and cove.

Along shore are grassy plots, old meadows, but the heaths are mostly wind-blown lava with little vegetation, though the northern part was tolerable pasture for livestock.

There is evidence of former widespread woody shrublands in the area as peat has been found in some places.⁵

Volcanic episodes occur on the Reykjanes peninsula about every 1000 years, with each episode lasting 200-350 years. The last episode began in the middle of the 10th century and concluded in the last half of the 13th century.⁶ In archaeological research in southwest Iceland, ash layers from the Reykjanes eruptions are often used for dating purposes, particularly the so-called Middle Ages Layer which is thought to be from 1226.

4 Árbók Ferðafélags Íslands. 1984.

5 N.N. Gamlar minningar, bls. 371.

6 I. Þorsteinsson. Kynnumst Suðurnesjum, bls. 35.

4 Árbók Ferðafélags Íslands, 1984.

5 N.N. Gamlar minningar, p. 371.

Bæjarsker, Fuglavík, Nesjar og Melaberg, Lönd og Bursthús, Hvalsnes, Stafnes, Hafnir, Leiruland, Keflavíkurkaupstaður, Ytri-Njarðvík og Innri-Njarðvík.

Við fornleifaskráninguna hafa heimildir um hverja ofangreindra jarða verið kannaðar ef þar kynnu að vera vísbendingar um fornar minjar á skráningarsvæðinu. Að þeirri athugun lokinni þótti að þessu sinni ekki ástæða til að skrá aðrar jarðir en Stafnes. (Örfáar minjar í Sandgerði, sem eru inni á umræddu svæði, eru þó teknar með við skráninguna, svo sem að framan segir).

Básendar og Kirkjuvogur voru hluti Stafnesslands fyrrgreint ár 1949. Kirkjuvogur er innan yfirráðasvæðis hersins, en Básendar á jaðri þess og tengjast fornri þjóðleið sem liggur um svæðið.

Eftirfarandi listi er yfirlit úr Sarpi 1. september 2000 og sýnir fjölda fornleifa samkvæmt heimildum á hverri ofangreindra jarða nema Leirulandi og Ytri- og Innri-Njarðvík sem ekki hafa verið skráðar. Yfirlitið er ekki tæmandi og háð breytingum.

Bæjarsker	49
Bursthús	5
Fuglavík	21
Hvalsnes	27
Keflavíkurkaupstaður	3
Kirkjuvogur / Hafnir	85
Lönd	5
Melaberg	13
Nesjar	21
Sandgerði	2
Stafnes	73
Alls	304

Fjöldi minja á hinu skráða svæði

Skráningarnúmer á jörðunum Stafnesi, Básendum og Kirkjuvogi ásamt Sandgerði samkvæmt eftirfarandi fornleifaskrá eru 51 alls. Af þeim eru heimildir um fornleifar á 16 stöðum. Tveir minjastaðir eru friðlýstir.

Farms which owned property on the Miðnes heaths

Farms which held property on the *Miðnes* heaths in 1949, according to an overview of the land for the airport on Reykjanes, were from north to south: Sandgerði, Bæjarsker, Fuglavík, Nesjar and Melaberg, Lönd and Bursthús, Hvalsnes, Stafnes, Hafnir, Leiruland, Keflavík township, Ytri-Njarðvík and Innri-Njarðvík.

In archaeological cataloguing, references to each of the foregoing farms or estates were examined to determine if they contained clues to archaeological remains in the cataloguing area. After this examination, it was decided there was no reason, for the time being, to catalogue remains other than those of Stafnes. (A very few remains in Sandgerði, which are within the discussed area, are however included in the cataloguing, as previously mentioned.)

Básendar and Kirkjuvogur were part of Stafnes property in the previously mentioned year, 1949. Kirkjuvogur is within the control area of the military, but Básendar is on the boundary of it and is linked to ancient national routes that lie throughout the area.

The following is a summary of the number of archaeological remains taken from Sarpur on September 1, 2000, based upon references in each of the aforementioned estates, except Leiruland and Ytri- and Innri-Njarðvík, which have not been catalogued. The summary is not comprehensive and is subject to change.

Bæjarsker	49
Bursthús	5
Fuglavík	21
Hvalsnes	27
Keflavík township	3
Kirkjuvogur / Hafnir	85
Lönd	5
Melaberg	13
Nesjar	21
Sandgerði	2
Stafnes	73
Total	304

Saga jarðanna og fornleifar

Eftirfarandi er hin eiginlega fornleifaskráning með aðfaraorðum um hverja skráða jörð í þeirri röð sem þær liggja við ströndina frá norðri til suðurs.

Number of remains in the catalogued area

Catalogue numbers for the farms of Stafnes, Básendar and Kirkjuvogur, along with Sandgerði, according to the following archaeological catalogue are 51 total. Of them, references exist for 16 locations. Two archaeological sites are on the protected registry.

History of the farms and archaeological remains

The following is the actual archaeological cataloguing with introductory remarks for each catalogued farm or estate in the order in which they appear along the coast from north to south.

Sandgerði

Sandgerðisvík skerst inn í vestanvert Rosmhvalanes. Víkin afmarkast að sunnan og vestan af skerjaklasa sem nefnist einu nafni Bæjarskerseyri. Óvíst er hvenær byggð hófst í Sandgerði, en trúlega hefur það verið strax á fyrstu áratugum búsetu norrænna manna á suðvesturlandi. Sandgerði er talin hafa verið kostajörð þótt mestur stuðningur hafi verið af sjósókn.⁷

Fornleifaskrá fyrir Sandgerði

Sg-181043-60-1

Tegund og hlutverk: Varða - innsiglingarmerki

Heiti: Digravarða

Legi: 21:40:06.26 64:01:54.78

Staðhættir og lýsing: Siglt var inn til Sandgerðis um Hamarsund, m.a. þegar önnur sund lokuðust. Á tímum opinna árabáta var það þrautar-sund, en gat reynst erfitt ókunnugum. Magnús Þórarinnsson segir í ritgerð sinni Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi að „eitt merkasta sundmerki á Miðnesi [sé] á Hamarsundi, þrautasundi Miðnesinga. Er það varða uppi í heiðinni, 3 km eða vel það í suðaustur frá Sandgerði, sú stærsta, einkum sú gildasta, er ég hefi séð. Hún mun vera við háan aldur, gamla konan, ber nafn af vexti sínum og heitir „Digravarða“.“

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði, 1960. Bls. 103.

Sg-181043-60-2

Tegund og hlutverk: Varða - innsiglingarmerki

Heiti: Efrivarða

Legi:

Staðhættir og lýsing: Í svæðisskipulagi Suðurnesja 1987-2007 er nr. M9 í Miðneshreppi Efrivarða svokölluð, norðan við „Gilið“ í Fuglavík-urhverfi. Hún var innsiglingarvarða fyrir Hólsund.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Svæðisskipulag Suðurnesja 1987-2007. Verkfræðistofa Suðurnesja hf. Fjarhitun hf. 1989.

Sandgerði

The Sandgerði inlet cuts into the west edge of the point known as Rosmhvalanes. The inlet is bordered on the south and west by a cluster of skerries, which is collectively named Bæjarskerseyri. It is uncertain when Sandgerði was settled, but it was likely during the first decade of settlement in southwest Iceland by Norse pioneers. Sandgerði is considered to have been a choice estate, though most of its status is based on fishing.⁷

Archeological catalogue for Sandgerði

Sg-181043-60-1

Type and purpose: Cairn - navigational mark

Name: Digravarða (Thick Cairn)

Position: 21:40:06.26 64:01:54.78

Local conditions and description: Sailing approach to Sandgerði was along Hamarsund channel, among other times, when other approaches were closed. During the era of open boats it was a challenging entry and could be difficult for those unfamiliar with it. Magnús Þórarinnsson says that “one of the most noteworthy navigation points at Miðnes is at Hamarsund, the challenge channel for Miðnes residents. It is a cairn up on the heaths, three kilometers, or nearly that, southeast of Sandgerði, the largest, especially the most significant one I’ve ever seen. She is ancient, the old woman, and gets her name from her size, and is called, “Digravarða” (the Stout Cairn).”

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Magnús Þórarinnsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes. Narration’s from former times. Hafnarfjörður, 1960. Pg. 103.

Sg-181043-60-2

Type and purpose: Cairn - navigational mark

Name: Efrivarða (Upper Cairn)

Position:

Local conditions and description: In the district plan for Suðurnes peninsula 1987-2007, No.M9 in Miðnes district, is so-called, Efrivarða, north of *Gilið* in the area of Fuglavík. It was a navigational mark for *Hólsund*.

Risk evaluation: Risk due to residence

⁷Þorsteinn Jóseppsson/Steindór Steindórsson. Landið þitt Ísland, bls. 12.

⁷Þorsteinn Jóseppsson/Steindór Steindórsson. Landið þitt Ísland, p. 12.

Sg-181043-60-3**Tegund og hlutverk:** Forn leið**Heiti:****Legi:** 21:37:38.24 64:00:03.62**Staðhættir og lýsing:** Leiðin liggur frá Sandgerði að krossgötum við Vegamótahól þar sem hún mætir leiðum frá Bæjarskerjum og Hvalsnesi. Frá þessum vegamótum liggur leiðin til Keflavíkur. Leiðin er nokkuð greinileg en á köflum eydd.**Hættumat:** Hætta vegna ábúðar**Heimildir:** Halldóra Ingibjörnsdóttir. Örnefnaskrá.**References:** District plan for Suðurnes Peninsula (Svæðisskipulag Suðurnesja) 1987-2007. Verkfræðistofa Suðurnesja hf. Fjarhitun hf. 1989.**Sg-181043-60-3****Type and purpose:** Old route**Name:****Position:** 21:37:38.24 64:00:03.62**Local conditions and description:** The route goes from Sandgerði to the crossroads at *Vegamótahóll*, where it meets the route from the skerries, Bæjarsker, and *Hvalsnes* point. From this crossroads it leads to Keflavík. The route is fairly clearly visible, but in areas, obliterated.**Risk evaluation:** Risk due to residence**References:** Halldóra Ingibjörnsdóttir. Place-name list of Sandgerði. (Örnefnaskrá).

Mynd 3. Gálgaklettur / Hanging Rocks S-181039-40-1. (GÓL)

Stafnes

Stafnes hefur verið á sama stað frá öndverðu. Landamerki milli Hvalsness og Stafnesshverfis eru í viki einu litlu sem heitir Mjósund, stundum kallað Skiptivík, sunnan við Ærhólma. Endar landið í Djúpavogi í Ósabotnum. Átti Stafnes inn í land að Beinhól og Háaleiti.

Stafnes var fyrr á tíð eitt mesta stórbýli Suðurnesja. Í gömlum jarðabókum eru taldar þar 20 hjáleigur og tómthús. Þó er ekki víst að þau hafi öll verið byggð samtímis.⁸ Jarðardýrleiki er sagður óviss í Jarðabók Árna Magnússonar⁹ sem tekin var saman árið 1703.

Mjög er nú mannfátt í Stafnesshverfi og engin útgerð hefur þar verið seinustu áratugi.

Eflaust hefur útgerð og sjósókn þorrið á Stafnesi sem og annars staðar á síðari hluta 18. aldar og framan af þeirri 19. þegar eymdarhagir voru á landi hér, enda mátti víst heita að Stafnes væri í eyði um aldarmótin 1800. Útgerð á Stafnesi mun hafa lagst niður fyrir fullt og allt um árið 1945 og hafði þá áður mjög úr henni dregið.¹⁰

⁸ Árbók Ferðafélags Íslands, 1984.

⁹ JÁM, 1923-24.

¹⁰ Magnús Þórarinnsson. Leiðir og lendingar og örnefni á Miðnesi, bls. 102-165.

Stafnes

From the beginning, Stafnes has been in the same spot. Landmarks between Hvalsnes point and Stafnes area are in the inlet slightly south off Ærhólmi, called, *Mjósund*, and sometimes called, Skiptivík. The property ends at Djúpavogur and innermost at the inlet Ós (Ósabotnum). Stafnes held land in as far as *Beinhóll* and *Háaleiti*.

Stafnes was previously one of the largest settlements on Suðurnes. In old estate books, 20 tenants' farms and worker huts were listed. However, it is not certain all these were built at the same time.⁸ The value of the property is said to have been uncertain in Árne Magnússon's Estate Book, (*Jarðabók Árna Magnússonar*)⁹ which was compiled in 1703. Stafnes area is now very sparsely settled and no fishing enterprise has been there in the last decades.

Fishing and related operations doubtless dwindled out at Stafnes, as elsewhere in the last half of the 18th century and earlier part of the 19th when destitute circumstances were throughout the country, and it could certainly be said that Stafnes was abandoned by the turn of the century 1800.

⁸ Árbók Ferðafélags Íslands, 1984.

⁹ JÁM, 1923-24.

Mynd 4. Gálgaklettur / Hanging Rocks S-181039-40-1. (GÓL)

A öldum áður var þó útræði mikið og hófst konungsútgerð á Stafnesi um miðja 16. öld og stóð til 1769. Voru landsetar af konungsjörðum suðvestanlands skyldugir að róa á árabátum þaðan fyrir harla lítil laun. Á 17. og 18. öld var Stafnes fjölmennasta verstöð á Suðurnesjum. Töluverð selveiði var á Stafnesi fyrr á árum.¹¹ Stafnes er í fornum máldögum oftast kallað Starnes. Ef það er upprunalegt nafn bæjarins bendir það til þess að þar hafi verið starengi. Þá er líklegast að það sé komið undir sjó.¹² Hrjóstrugt er umhverfis Stafnes, einkum í heiðinni ofan við byggðina. Hefur jarðvegur fokið burt og er nú aðeins bert grjótið eftir. Samhliða þessu hefur sjór gengið mjög á landið, enda bera skerjaflákar undan ströndinni þess merki. Mörg skip hafa farist á Stafnesskerjum.¹³ Árið 1928 fórst þar togarinn Jón forseti. Drukknuðu 15 skipverjar en 10 varð bjargað.¹⁴ Annað botnvörpuskip, Admiral Toco, strandaði þar í foráttu brimi árið 1913 og fórust allir með því.¹⁵

11 LI, 1981-84.

12 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF, 1903.

13 Þorsteinn Jónsson/Steindór Steindórsson. Landið þitt Ísland, bls 167.

14 Ibid.

15 Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi, bls. 151.

Fishing operations at Stafnes ceased finally and completely around 1945, having drastically declined up to then.¹⁰

In previous centuries boat traffic was great and fishing for the Danish monarchy began at Stafnes in the mid-16th century and continued until 1769. Tenants of the crown property were obliged to row their rowboats from there for very meager pay. In the 17th and 18th century Stafnes was the most populated fishing station on the Suðurnes peninsula. Considerable seal hunting took place at Stafnes in former times.¹¹

Stafnes is in ancient contexts most often called, Starnes. If this is the original name of the settlement, it hints at the existence of a sedge meadow. But this has likely vanished under the tide.¹²

The surroundings of Stafnes are barren, particularly the heaths above the settlement. The topsoil has blown away leaving behind only bare rock. Concurrent with this, the sea has advanced further inland, with only bare skerries offshore of this site. Many ships have crashed on the Stafnes skerries.¹³

10 Magnús Þórarinnsson. Leiðir og lendingar og örnefni á Miðnesi, ppg. 102-165.

11 LI, 1981-84.

12 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF, 1903.

13 Þorsteinn Jónsson/Steindór Steindórsson. Landið þitt Ísland, pg. 167.

Mynd 5. Gálgaklettur / Hanging Rocks S-181039-40-1. (GÓL)

Friðlýsingar

Í landi Stafness eru tveir staðir friðlýstir:

- a) *Básenda-kaupstaðarleifar, á hraunnefi milli 2ja vika skamt fyrir austan Stafnes. Sbr. Árb. 1903: 40; Blöndu III: 48-49.*
- b) *„Lögrjetta“, svo nefnd, forn hringur í Stafness-túni, fyrir norðan bæinn. Sbr. Árb. 1903: 39-40. Skjal undirritað af MP 25.10.1930. Þinglýst 15.11.1938.¹⁶*

Lögréttan er utan hins skráða svæðis og er aðeins lítilllega vikið að henni í þessari fornleifaskráningu. Um Básenda er fjallað í sérstökum kafla svo sem fyrr segir.

Í landi Stafness eru samkvæmt heimildum um 73 fornminjar sem rétt væri að kanna og skrá í heildarúttekt á svæðinu, en hér verða skráðar 11 sem teljast vera innan fyrrráðasvæðis Varnarliðsins.

In 1928 the trawler, *Jón forseti* went aground. Fifteen crewmembers drowned, but 10 were saved.¹⁴ Another bottom trawling vessel, *Admiral Toco*, stranded there in terrible waves in 1913, losing all hands.¹⁵

Registry of protection

Within the lands of Stafnes, two sites are on the Registry of protection:

- a) *Básendar - trading station remnants, on a lava prominence between two inlets, a short ways east of Stafnes. Per the Annals for 1903, (Árbók 1903): 40; Blanda III: 48-49.*
- b) *„Lögrjetta“, so-called, an ancient circle in Stafnes pastures north of the settlement. Per the Annals for 1903, (Árbók 1903): 39-40. Document signed by MP, Oct. 25th 1930. Officially recorded, November 15th 1938.¹⁶*

Lögrétta (as it is written nowadays) is outside the cataloguing area and is only occasionally mentioned in this archaeological cataloguing. The *Básendar* site is discussed in a special chapter, as previously mentioned.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Magnús Þórarinnsson. *Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi*, pg. 151.

¹⁶ Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. 1990.

¹⁶ Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. 1990.

Fornleifaskrá fyrir Stafnes

S-181039-40-1

Tegund og hlutverk: Heimild um aftökustað

Heiti: Gálgaklettur

Legi: 21:43:06.89 63:57:38.28

Staðhættir og lýsing: Magnús Grímsson skrifar að spölkorn suður frá Draughól (B-182395-40-28) „í hrauninu og ekki rétt fram við sjó eru klettur tveir allhár og nokkurra faðma breitt sund á milli. Þá kalla menn Gálgakletta. Áttu Básendamenn að hafa lagt tré milli klettanna og hengt menn á, þegar þá greindi mjög á við einhverja. Er það í munnmælum, að beinum enna hengdu hafi verið kastað í gjótu undir annan klettinn og borið grjót fyrir að framan.“ Magnús Grímsson hefur staðarlýsinguna upp úr örnefnalýsingu Stafness, en bætir við sögninni. Í örnefnalýsingunni segir enn fremur að hraunið upp af Gálgaklettum sé nefnt Gálgahraun. Páll Sigurðsson, lagaprófessor, segir að Gálgaklettur þessir séu einnig nefndir Gálgar: „Að Stafnesi er varðveitt örnefnið Lögrétta, sem kynni að benda til þinghalds af einhverju tagi, en hins vegar var þingstaður hreppsins fyrrum að Bæjarskerjum, sem ekki eru í næstu grennd.“ Páll Sigurðsson fer nánar í málin í bæklingi um aftökustaði í landnámi Ingólfs, en nefnir þó ekki sögnina úr ritgerð Magnúsar um meðferðina á beinum hinna afteknu: „Gálgaklettur eru tveir aflangir en sundursprungnir klettur með allbreiðu sundi á milli, sem greinilega er of breitt til að þar megi koma fyrir gálgatré milli klettanna. Kann því að vera um náttúruörnefni að ræða, en þröngur sprungur í klettunum geta að vísu komið til álita í þessu sambandi þótt ekki virðist þær sérlega líklegar. Upp við klettana hefði hins vegar mátt reisa gálga.“ Mannvistarleifar eru engar sýnilegar við Gálgakletta.

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

Páll Sigurðsson. Svipmyndir úr réttarsögu. Skjaldborg, Reykjavík, 1992. Bls. 139.

Páll Sigurðsson. Aftökustaðir í landnámi Ingólfs og aftökur dæmdra manna. FÍ. Reykjavík, 2000. Bls. 42.

According to references there are about 73 archaeological remains within the lands of Stafnes worthy of investigation and cataloguing. However, 11 are mentioned here as considered within the area controlled by the Iceland Defense Force.

Archaeological catalogue for Stafnes

S-181039-40-1

Type and purpose: Reference exists of a site of execution

Name: Gálgaklettur (Gallows Cliffs / Hanging Rocks)

Position: 21:43:06.89 63:57:38.28

Local conditions and description: Magnús Grímsson writes that a short distance from Draughóll (B-182395-40-28) “in the lava, and not right at seashore, are cliffs, two of which are quite high, with an inlet several fathoms deep between them. These are called *Gálgaklettur*. The men of Básendar are said to have laid a tree between the two cliffs and hanged men from it as punishment for serious crimes. Legend has it the bones of one of the hanged were thrown into the opening under one of the cliffs and rocks piled in front of it.” Magnús Grímsson has the site description from place-name descriptions of Stafnes, but adds the legend. The place-name descriptions say further that the lava above the Gálgaklettur is called Gálgahraun, (Gallows Lava). Páll Sigurðsson, professor of law, says these Gálgaklettur are also simply called, Gálgar: “At Stafnes the place-name, *Lögrétta*, is preserved and indicates some form of law conference occurred here, on the other hand, the district’s formal legal site of old was at Bæjarsker, which is not nearby.” Páll Sigurðsson goes into specifics in the booklet on execution sites in the land settled by the Viking pioneer, Ingólfur Arnarson, but does not mention the story from Grímsson’s essay on the treatment given bones of those executed: “Gálgaklettur are two oblong and crack-ridden cliffs with a rather wide channel between them, which is clearly too wide to allow bridging by a gallows. It may be a natural place-name but the narrow cracks in the cliffs may also have been used for this purpose, though they don’t seem particularly likely choices. However, at the top of the cliffs it would have been feasible to erect gallows.” No remains are visible at Gálgaklettur.

Risk evaluation: No risk

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula. Landnám

S-181039-40-2

Tegund og hlutverk: Heimild um höfn og lendingu

Heiti: Þórshöfn

Legi: 21:42:32.62 63:57:05.05

Staðhættir og lýsing: Litlu sunnar en Básendar (B-182395-40-1) er Þórshöfn. Elsta heimild um Þórshöfn mun vera skrá Resens frá síðari hluta 16. aldar um íslenskar hafnir „sem skip sigla nú til og skip hafa áður siglt og nú er ekki siglt til, landinu til stórtjóns.“ Skúli Magnússon fôgeti (1711-1794) lýsir höfninni sem litilli og lélegri: „Skipaleiðin inn að henni er ekki nema 65 faðma breið og stefnan inn sunnið er í norðaustur til hálfaustrs. Mesta lengd innsiglingarinnar er 170 faðmar, en breiddin 51 faðmur, en þó ekki nema 26 faðmar, ef skipin rista meira en 6 fet. Þangað geta skip ekki leitað nema í góðu veðri; og í blásanda byr af suðvestri verður að festa þau með 4 köðlum og 3 akkerum að minnsta kosti. Höfnin var að vísu notuð, þegar Hansakaupmenn eða Þjóðverjar ráku verzlun hér á landi. Nú er þar ekkert graslandi eða land, sem byggja má á, á ½ mílu svæði frá höfninni, heldur aðeins grjót og sandur, og er því eigi hægt að hafa þar verzlunarstað.“ Í Lýsingu Útskálaprestakalls 1839 segir: „[Þórshöfn] fóru að reyna fiskiskútur fyrir 2 árum, þegar liggja vildu af sér veður, og voru mið sett á landi, til leiðarvísis handa þeim í inn- og útsiglingu; hefir það vel gefizt, og geta þar 20 snekkjur legið í senn. – Vatnsból er þar nýfunduð, og þannig þeim örðugleika úr vegi rutt, sem vatnssókn fyrir skipin kostaði. Þórshöfn stendur í sjókortum farmanna og liggur á millum Bátsenda [Básendar] og Ósanna.“ Við vettvangsskráningu fundust engin mannvirki á svæðinu utan ein uppistandandi varða (S-181039-40-3) og vörðubrot (S-181039-40-4).

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: P.E. Kristian Kálund. Íslenzkir sögu- staðir. IV. Austfirðingafjórðungur. Reykjavík, 1986. Bls. 131.

Sigurður B. Sívertsen. Lýsing Útskálaprestakalls 1839. Landnám Ingólfs. Reykjavík, 1935-1936. Bls. 169.

Skúli Magnússon. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 117.

Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PPG 243-262.

Páll Sigurðsson. Vignettes from judicial history. Reykjavík, 1992. Pg. 139.

Páll Sigurðsson. Sites of public execution, and on executions of persons judged in the homestead of Ingólfur Arnarson. Annals of the Touring Club of Iceland. Reykjavík, 2000. Pg. 42.

S-181039-40-2

Type and purpose: Reference exists of a harbor and landing site

Name: Þórshöfn (Thors harbor)

Position: 21:42:32.62 63:57:05.05

Local conditions and description: Slightly more southerly than Básendar (B-182395-40-1) is Þórshöfn, (*Thors harbor*). Oldest references for Þórshöfn are the listing of Icelandic harbors by Resen from the latter part of the 16th century, “[where our] ship now sails to, and ships have before sailed, but no longer sail to, much to the detriment of the country.” Treasurer Skúli Magnússon (1711-1794) describes the harbor as small and of poor quality: “Ships’ approach is no more than 65 fathoms wide and the direction into it is northeasterly to half-easterly. The longest approach is 170 fathoms, but width is 51 fathoms, but only 26 fathoms if the ships draw more than six feet of water. Ships cannot enter here except in good weather; and in blustery southwesterly ships must be secured by four cables and at least three anchors. Granted, the harbor was used when Hansiatic traders and German merchants traded in Iceland. Now there is no grassland or any land worth settling within a half mile from harbor, only rock and sand, and hence it is impossible to conduct any trade here.” In regional descriptions for the parish, Útskálaprestakall from 1839 it says: “[At Þórshöfn] fishing boats began sailing from here two years ago, weather permitting and reference markers were put on land for both approach sailing and departures; these have worked well—and 20 sailboats can dock there at one time. —A freshwater source was recently found, so the difficulty of finding freshwater for ships has been overcome. Þórshöfn is marked on navigational charts for mariners and it lies between Bátsenda [Básendar] the estuary, Ós.” Upon site investigation no works of man were found except one erect cairn (S-181039-40-3) and a cairn remnant (S-181039-40-4).

Risk evaluation: No risk

References: P.E. Kristian Kálund. Icelandic histor-

S-181039-40-3

Tegund og hlutverk: Varða - mið

Heiti: Mjóavarða

Legi: 21:42:20.74 63:57:07.72

Staðhættir og lýsing: „Leiðin inn á Þórshöfn er tvær vörður saman; stóð önnur í norðvesturhorni Þórshafnar [S-181039-40-4], en hin uppi á heiðinni; heitir sú Mjóavarða og mun enn vera uppi standandi, enda algengt mið í Stafnesdjúpi,“ segir hjá Magnúsi Þórarinssyni í Leiðum, lendingum og örnefnum á Miðnesi. Mjóavarða stendur enn óhögguð.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Magnús Þórarinsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði, 1960. Bls.161.

S-181039-40-4

Tegund og hlutverk: Varða - mið

Heiti:

Legi: 21:42:09.05 63:57:07.73

Staðhættir og lýsing: „Leiðin inn á Þórshöfn [S-181039-40-2] er tvær vörður saman; stóð önnur í norðvesturhorni Þórshafnar, en hin uppi á heiðinni; heitir sú Mjóavarða [S-181039-40-3], og mun enn vera uppi standandi, enda algengt mið í Stafnesdjúpi,“ segir í Leiðum, lendingum og örnefnum á Miðnesi eftir Magnús Þórarinsson. Varða sú, sem var í norðvesturhorni Þórshafnar, er hrúin.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Magnús Þórarinsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði, 1960. Bls.161.

S-181039-40-5

Tegund og hlutverk: Fangamörk

Heiti:

Legi: 21:42:29.75 63:57:12.76

Staðhættir og lýsing: Skammt austan við Þórshöfn (S-181039-40-2), uppi í landi, eru klettur og steinar með fangamörkum. Ártöl sem hafa verið höggvin í stein, 1844 til 1891, benda til að fangamörkin séu frá seinna helmingi nitjándu aldar þegar höfnin var aftur tekin í notkun eftir langt hlé. Engar vísbendingar fundust um aðrar mannvistarleifar, en brýnt er að forvörður meti hvort og þá til hverra aðgerða þurfi að gripa til þess að bjarga þessum áletrunum áður en veður og vindar má þær út.

ical sites, IV. Reykjavík, 1986. Pg. 131.

Sigurður B. Sívertsen. Description of the parish Út-skálaprestakall 1839. Landnám Ingólfs. Reykjavík, 1935-1936. Pg. 169.

Skúli Magnússon. Description of the districts, Gullbringu-and Kjósarsýslu. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Pg. 117.

S-181039-40-3

Type and purpose: Cairn – reference point

Name: Mjóavarða (Thin Cairn)

Position: 21:42:20.74 63:57:07.72

Local conditions and description: “On the way to Þórshöfn are two cairns together; one stood in the northwest corner of Þórshöfn [S-181039-40-4], but the other is up on the heath, and this one is called, *Mjóavarða* and is still standing as a general reference point from the deeps offshore from Stafnes,” says Magnús Þórarinsson in, *Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi* (Routes, landings and place-names of Miðnes). *Mjóavarða* still stands intact.

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Magnús Þórarinsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From *Suðurnes. Narrations from former times*. Hafnarfjörður, 1960. Pg. 161.

S-181039-40-4

Type and purpose: Cairn – reference point

Name:

Position: 21:42:09.05 63:57:07.73

Local conditions and description: “On the way to Þórshöfn are two cairns together; one stood in the northwest corner of Þórshöfn [S-181039-40-4], but the other is up on the heath, and this one is called, *Mjóavarða* and is still standing as a general reference point from the deeps offshore from Stafnes.” The cairn which was at the northwest corner of Þórshöfn has collapsed.

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Magnús Þórarinsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. *Narrations from former times*. Hafnarfjörður, 1960. Pg. 161.

S-181039-40-5

Type and purpose: Inscriptions

Name:

Position: 21:42:29.75 63:57:12.76

Local conditions and description: A short distance east of Þórshöfn, up on the land are cliffs and rocks with inscribed initials. The years which have

Mynd 6. Fangamörk við Þórshöfn / Inscriptions by Þórshöfn S-181039-40-5. (GÓL)

Hættumat: Hætta vegna veðrunar

Heimildir:

S-181039-40-6

Tegund og hlutverk: Fangamark

Heiti: „Hallgrímshella“

Legi: 21:42:29.75 63:57:12.76

Staðhættir og lýsing: Í ritgerð Brynjúlfs Jónssonar frá Minna-Núpi um Miðnesheiðina 1903 segir: „Milli Bátsenda [B-182395-40-1] og Þórshafnar [S-181039-40-2] var mér vísað á vörðubrot, er steinn væri í með áhöggnu fangamarki Hallgríms Péturssonar og ártali. Það er og svo; fangamarkið er HP; en ártalið er 1728.“ Hallgrímur Pétursson, prestur og sálmaskáld, var á Suðurnesjum frá árinu 1637 til 1651, prestur í Hvalsnesi síðustu 7 árin, en þá fluttist hann þaðan fyrir fullt og allt og gerðist prestur í Saurbæ á Hvalfjarðarströnd. Hann andaðist 27. október árið 1674, sextugur að aldri. Ritaðar heimildir geta ekki um heitið „Hallgrímshella“ sem menn eru teknir að kalla stein þennan. Engar vísbendingar fundust um aðrar mannvistarleifar en brýnt er að forvörður meti hvort og þá til hverra aðgerða þurfi að gripa til þess að

been scratched in the stones—1844 to 1891—indicate the inscriptions are from the latter half of the nineteenth century, when the harbor was taken back into use after a rather long interval. No further clue of man’s presence was found, but it is imperative a preservationist evaluate whether these inscriptions need to be preserved and if so, by what measures, before weather and wind obliterate them.

Risk evaluation: Risk due to weathering

S-181039-40-6

Type and purpose: Inscription

Name: “Hallgrímshella” (Stone of Hallgrímur)

Position: 21:42:29.75 63:57:12.76

Local conditions and description: An essay from 1903 by Brynjúlfur Jónsson on Miðnesheiði says: “Between Bátsendar (sic) [B-182395-40-1] and Þórshöfn [S-181039-40-2] I was shown a cairn remnant in which was a stone in which was chiseled the initials of Hallgrímur Pétursson and a year. It is so: HP, with the year, 1728.” Hallgrímur Pétursson, priest and psalmist was in Suðurnes during the years 1637 to 1651, as priest in Hvalsnes the last seven of those, after which he moved permanently to become priest at Saurbær on the coast

Mynd 7. Fangamörk við Þórshöfn / Inscriptions by Þórshöfn S-181039-40-5. (GÓL)

bjarga þessari áletrun frá glötun.

Hættumat: Hætta vegna veðrunar

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson. Árbók Hins íslenska fornleifafélags. Reykjavík, 1903.

S-181039-40-7

Tegund og hlutverk: Heimild um ferjustað

Heiti: Preststorfa

Legi: 21:41:19.80 63:56:52.20

Staðhættir og lýsing: „Ósar heitir vogur sá hinn mikli, sem hér gengur til austurs inn í landið. Norðan megin við Ósana, gagnvart Kirkjuvogi [í Höfnum], er kölluð Preststorfa, því þar er prestur vanur að fá flutning yfir að Kirkjuvogi, þegar hann fer þá leiðina.“

Hættumat:

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 257.

S-181039-40-8

Tegund og hlutverk: Sjóbúðir

Heiti: Einbúi

Legi: 21:41:09.87 63:56:40.57

Staðhættir og lýsing: „Litlu innar í Ósunum [en

of Hvalfjörður. He died October 27, 1674, at age 60. References do not mention “Hallgrímshella”, which are the name people have given this stone. No other clue of man’s presence was found, but it is imperative a preservationist evaluate whether this inscription needs to be preserved and if so, by what measures it can be spared from being lost.

Risk evaluation: Risk due to weathering

References: Brynjúlfur Jónsson. Annals of The Icelandic Archaeological Society, Reykjavík, 1903.

S-181039-40-7

Type and purpose: Reference to a ferrying point

Name: Preststorfa (Priest’s Spot)

Position: 21:41:19.80 63:56:52.20

Local conditions and description: “The large cove which cuts easterly into the coast is called Ós. A place on the north edge of Ós, opposite Kirkjuvogur, [in Hafnir], is called *Preststorfa*, since it was from here the priest used to be ferried over to Kirkjuvogur when he was headed there.”

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Pg. 257.

Preststorfa S-181039-40-7] er einstakur hólmur dálítill, sem heitir Einbúi. Þar á eru rústir af sjómannaþúðum, sem líklega hafa verið þar frá Voggi [...] [K-181033-35-1].“ Á innrauðum loftmyndum má sjá rústir í Einbúa. Var ekki unnt að komast þurrum fótum út í hólmann sumarið 2000, þótt heimildir geti um að það sé hægt.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanessskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 257.

S-181039-40-9

Tegund og hlutverk: Heimild um torftökustað

Heiti: Torfmýri

Lega: 21:38:27.24 63:58:19.29

Staðhættir og lýsing: Torfmýri er algengt örnefni í nánd við íslenska bæi og vísar yfirleitt á staði þar sem torf var stungið. „Utan við Djúpavog meðfram voginum er svonefnt Illaklif. Torfmýrar hafa verið til hér í hliðinni, en það, sem hæst ber hér upp af, heitir Háaleiti og er nú komið undir flugvöllinn,“ segir í örnefnalýsingu.

Hættumat: Engin hættu (horfið)

Heimildir: Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

S-181039-40-10

Tegund og hlutverk: Heimild um sel

Heiti: Stafnessel

Lega: 21:37:49.59 63:57:55.07

Staðhættir og lýsing: „Austan Stórubjarga er gamalt sel, sem heitir Stafnessel.“ (ÖS). „Enn sést móta fyrir rústum af Stafnesseli.“ (ÖS, 1980). Sel þetta fannst ekki við vettvangsskráningu og er hugsanlega horfið undir mannvirki.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

Sigríður Jóhannesdóttir. Örnefnaskrá, 1980.

S-181039-40-11

Tegund og hlutverk: Heimild um vörðu - landamerki

Heiti: Háaleitisvarða

Lega: 21:35:48.54 63:58:39.94

Staðhættir og lýsing: Í landamerkjabréfi frá 1270 segir um vörðu þessa að hún hafi staðið uppi á Háaleiti þar sem hæst er milli Kirkjuvogs (K-181033-35-1), Njarðvíkur og Djúpavogs. Hennar er getið víðar seinna, en nú er hún horfin undir flugvöll.

S-181039-40-8

Type and purpose: Fisherman's shelter

Name: Einbúi (Hermit)

Position: 21:41:09.87 63:56:40.57

Local conditions and description: “Slightly further in the Ós [from Preststorfa S-181039-40-7] is a single small islet called, *Einbúi* (Hermit). There can be found remnants of a fishermen's shelter that has likely been there from Vogur [...] [K-181033-35-1].” On the infrared aerial photographs one can see the remnants of Einbúi. It was not possible to walk out to the islet during the summer of 2000, though references say this is possible.

Risk evaluation: Risk due to wave erosion

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Pg. 257.

S-181039-40-9

Type and purpose: Reference to a sod-cutting area

Name: Torfmýri (Sod Moor)

Position: 21:38:27.24 63:58:19.29

Local conditions and description: Torfmýri is a common place-name found in proximity to Icelandic homesteads and generally indicates a place where sod was cut. Ari Gíslason's place-name description says, “Outside of Djúpavogur, along the inlet is the so-called, *Illaklif*. Torfmýrar, sod digs, have been here in the hillsides, but the highest part hereabouts is called, Háaleiti and is now part of the airport.”

Risk evaluation: No risk, (obliterated)

References: Ari Gíslason. Place-name list of Stafnes (Örnefnaskrá) [ÖS].

S-181039-40-10

Type and purpose: Reference of a summer pasture

Name: Stafnessel (Stafness pasture)

Position: 21:37:49.59 63:57:55.07

Local conditions and description: “East of Stórubjörg (Great Cliffs) is an old summer pasture, called, Stafnessel (ÖS). A trace of Stafnessel is still visible. (ÖS, 1980). This summer pasture vestige was not found during the on-site survey and it has possibly vanished under some man-made development.

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Ari Gíslason. Place-name list of Stafnes (Örnefnaskrá).

Sigríður Jóhannesdóttir. Place-name list of Stafnes (Örnefnaskrá), 1980.

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson. Árbók Hins íslenska fornleifafélags. Reykjavík, 1903.
Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

S-181039-40-11

Type and purpose: Reference to a cairn - landmark

Name: Háaleitisvarða (Cairn of Háaleiti)

Position: 21:35:48.54 63:58:39.94

Local conditions and description: Landmark notes of 1270 describe this cairn as having stood up at Háaleiti, at the highest point between Kirkjuvogur (K-181033-35-1), Njarðvík and Djúpa-vogur. It is widely mentioned in later contexts, but it has now vanished under the airport.

Risk evaluation: No risk (obliterated)

References: Brynjúlfur Jónsson. Annals of The Icelandic Archaeological Society, Reykjavík, 1903.
Ari Gíslason. Place-name list of Stafnes.

Mynd 8. Básendar / Básendar. (PM)

Básendar

Í Stafnesslandi, á hraunnefi milli tveggja víka sunnarlega á vestanverðu Miðnesi og sunnar en Stafnes, heita Básendar.

Þar var ein af höfnum einokunarverslunar Dana og náði verslunarsvæðið yfir Hafnir, Stafnes og Miðnes. Höfnin var lón mjótt og langt, svo sem bás austur og inn í landið. Skipaleiðin inn á leguna var nokkuð löng, milli skerja, og í líkri stefnu.

Landslaginu er þannig lýst í Blöndu á þriðja áratug 20. aldar að umhverfis Básenda séu fjörur og sandauðn með litlum grasflesjum frá öldinni á undan að austan og norðanverðu. Þær séu að brotna, eða blása og gróa á víxl, allt heim að túni á Stafnesi, en sjór mylji framan af. Þá er lýst boðum miklum, skerjum og lónum.¹⁷

Skúli Magnússon, fógeti, lýsti Básendum svo um 1785: „Kring um hinar lágu klappir, sem verzlunarhúsin standa á, er allt þakið svörtum sandi, og eru aðstæður því illar til fiskverkunar.“¹⁸

Nafnið Básendar mun ekki vafalaust, en er í góðu samræmi við landslagið eins og það hefur verið frá fyrstu tíð. Nöfnin Bátsendar og Bát-

Básendar

In the lands of Stafnes, on lava prominence between two inlets found on the southern end of western Miðnes, but south of Stafnes, is Básendar. This was one of the harbors of the Danish trade monopoly with a trade range including Hafnir, Stafnes and Miðnes. The harbor was a long, narrow lagoon, like a ‘booth’ into the shore. Ships’ approach into mooring was rather long, between skerries, and in line with the lagoon.

The landscape description in *Blanda* during the third decade of the 20th century says that the surroundings of Básendar are coastal and sand barrens, with plots of grass to the east and north remaining from previous centuries. These are said to be disintegrating, or blowing away and healing in cycles, leading as far as to the pastures of Stafnes, but the sea is eroding the coastal edge. In addition, big waves, skerries and lagoons are described.¹⁷

Early in the ninth decade of the 18th century, treasurer Skúli Magnússon described Básendar as follows: “Everything is covered with black sand around the low bluffs, on which the store stands,

¹⁷ Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, bls. 46.

¹⁸ Skúli Magnússon. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu, bls. 116-117.

¹⁷ Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, pp. 46.

sandar, sem einnig má sjá í heimildum, eru taldar vera ambögur, enda eru til fleiri básar enn sunnar á nesinu, s.s. Kerlingarbás, Kirkjuvogsbás og Blasiusbás.

Básendahöfn hefur sjálfsagt lengi verið notuð til bátaútræðis og fiskiveiða á vertíðum – þó lítið sé um þetta kunnugt. En samkvæmt Blöndu voru þó merkustu notin af hinni góðu hafskipalegu og versluninni sem telja má víst að þar hafi oftast verið rekin í rúmar þrjár aldir (1484-1800) og sennilega fyrr á öldum líka.¹⁹

Enskir og þýskir kaupmenn börðust blóðugri baráttu um verslunina innbyrðis og við Dani uns þeir síðastnefndu urðu hlutskarpastir. Til dæmis að taka fóru Þjóðverjar frá Básendum og víðsvegar af Suðurnesjum í bardaga við enska kaupmenn í Hafnarfirði og varð þar mikið mannfall.²⁰

Samkvæmt Skúla Magnússyni var á Básendum: *[...] höfn 2 skipum milli lands og skerjagarðsins, en þó hættuleg, einkum í vestanstormum, þegar hásjáv- að er. Nokkur skip hafa farizt þar, einkum fyrrum, enda var ekki siglt á höfn þessa um hrið. Höfnin er því eigi örugg nema um hásumar og með því að nota járnhringa þá, sem reknir hafa verið bæði í kletta í skerjagarðinum og í jarðfasta fjörulettana. Eru þeir festir með blýi, svo að hægt sé að binda skipin í þá. [...]* Þarna hækkar og lækkar í sjónum um 9 fet í góðu veðri, þegar stórstreymt er, en um 5 fet, þegar smástreymt er. Innsiglingin er hættuleg, og verður að gefa nánar gætur að siglingamerkjunum á landi. Þegar mjög er stórstreymt, hefur borið við, að sjór hefir flætt inn í verzlunarhúsin, en það hefir þó eigi valdið verulegu tjóni.²¹

Hálfum öðrum áratug eftir að þetta var skrifað eyddust Básendar í einhverju ofsalegasta fárviðri og sjávarflóði sem sögur fara af hér á landi. Aðfaranótt 9. janúar 1799 gerði óveður usla allt frá Þjórsá og vestur um Snæfellsnes, kirkjur fuku, skip brotnuðu, jarðir í Staðarsveit urðu óbyggilegar og Seltjarnarnes varð eyja í flóðinu svo að nokkuð sé nefnt.

Á Básendum tók þó út yfir allan þjófabálk. Þar sópaði flóðið á einni nóttu flestum ef ekki öllum húsum hins forna kaupstaðar burt, kona ein roskin og lasin drukknaði en annað heimilisfólk bjargaði sér við illan leik. Þrátt fyrir öll ósköpin

and therefore conditions are not good for working fish.”¹⁸

The name, Básendar, is not absolutely certain, but it is in good harmony with the landscape as it has been described from earliest times. The names, Bátsendar and Bátsandar, which are also seen in references, are considered to be deviations, since there are more ‘booths’ (*bás*) than those on the south part of the peninsula, such as Kerlingabás, Kirkjuvogsbás and Blasiubás.

The harbor at Básendar has doubtless been used for rowing boats out and for fishing in season—though reference to that is scarce. However, according to *Blanda* the most notable use of the favorable harbor was for trade, and this can be considered certain, since it was operated almost continuously for over three centuries (1484-1800) and likely in earlier times.¹⁹

English and German merchants fought bloody battles over trading rights between themselves and with the Danes, until the latter finally won. For example, Germans went from Básendar and elsewhere along Suðurnes to battle with English merchants in Hafnarfjörður and there were many casualties.²⁰

In 1785 Skúli Magnússon wrote that at Básendar there was a harbor two ships’ size between shore and the skerries, but that approach was dangerous, especially in storms from the west when high tide was:

*A few ships have gone aground there, particularly in olden times, and for a time this harbor was not in use. So this harbor is not safe, except in midsummers and by using the iron rings which have been hammered into both the skerry cliffs and the shore cliffs. These are fastened with lead into the rock, so it is possible to tie ships up on them. [...] There the seas rise and fall nine feet in good weather, when spring tide occurs, but five feet when neap tide is. Entry is dangerous, and close attention must be paid to navigational marks on shore. At major spring tides, it has happened that seawater has flooded into the trading store, but this has not caused any real damage.*²¹

Fifteen years later Básendar was destroyed in one of the worst storms and floods in Icelandic history. Early in the morning of January 9th 1799 terrible weather caused great damage from the river,

18 Skúli Magnússon. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu, ppg. 116-117.

19 Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, pp. 50.

20 Ibid., ppg. 50-51.

21 Skúli Magnússon. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu, pp. 116.

19 Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, bls. 50.

20 Ibid., bls. 50-51.

21 Skúli Magnússon. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu, bls. 116.

og þó að tvær aldir séu liðnar síðan sér vel til rústa á tanganum.

Eyðingu Básenda er lýst í skýrslu hins „fjárþrota“ danska kaupmanns H[inriks] Hansen sem er í vörslu Þjóðskjalasafnsins, skrifuð 16. mars sama ár til að sýna „hversu ofurefli sævarins, hef[ði] eyðilagð verslunarstaðinn og margskonar fjármuni [kaupmannsins], og í hvílikum dauðans vandræðum [hann] var staddur, með [s]ínum nánustu.“

Hér verður stuðst við endursögn skýrslunnar í Blöndu, en því er svo nákvæmlega greint frá þessum atburðum að frásögnin gæðir hinar málausu tóttir lífi og kann að verða til þess að auka áhuga nútímamanna á varðveislu þessara fornu minja:

Eptir að við öll (eg, kona, 4 börn og vinnukona) vorum háttuð, varð eg þess var um nóttina (á að gizka kl. 2) hversu veðrið af suðri til vesturs magnaðist, svo iðulega fór að braka í húsunum. Þar að auki fóru að heyrast skellir, hver eptir annan, eins og veggbrjótur væri að vinnu á hlið hússins og undirstöðu. Af þessu fór eg á fætur, til þess að líta eptir veðrinu og vita, hvað gengi á úti. Þrátt fyrir svart myrkrið lauk eg upp húsdýrum eldhúsmegin, og þá þegar braut sjórinn inn á mig, með svo miklu afli og straum, að fyllti herbergin á litilli stundu. Flúðum við þá í skyndi upp á húsloptið, hálfnakinn upp úr rúmunum, því við óttuðumst, að við myndum farast í sjónum niðri, þar sem íbúðin var. Og í myrkrunu þorðum við ekki út úr húsinu, bæði vegna æðandi brimaldanna og rjúkandi ofviðris; svo vissum við líka að allt umhverfis húsið var hulið sjó. Og megum við víst þakka guði, að við gripum þá ekki það óyndisúrræði, því þá hefðum við öll farið. Þarna stóðum við nú langan tíma á loptinu í sífelldum dauðans ótta, að veður og sjór mundi þá og þegar mola húsið niður að grundvelli. Ofviðrishrinurnar og brimið lamdi sífellt á húsinu, svo að það var nú farið að brotna, mótstöðuafli þess rýrnaði og sjórinn streymdi út og inn. Hér um bil kl. 7 (að við héldum) treystumst við ekki lengur að geta bjargað lífinu þarna á loptinu. Braut eg því gluggann á norðurhliðinni. Þar smugum við öll út, eins og við stóðum (hálfnakinn). Eg vóð með yngsta barnið á handleggnum, þar sem sjórinn flæddi yfir og skolaði með sér borðum, plönkum, fjármunum og búshlutum. Náðum þó fjósinu með mestu erfiðismunum og lífshættu. Fjósið stendur svolítið hærra og fjær sjónum en íbúðarhúsið. En tæplega höfðum við dvalið þar fjórðung stundar, þegar mæniásinn brast í fjósinu. Við urðum því að flýja þaðan

Þjórsá (Thjorsa), westward to Snæfellsnes. Churches blew away, ships splintered, the land of Staðarsveit was uninhabitable and the peninsula of Seltjarnarnes became an island in the flood, to mention only some of the consequences.

At Básendar, though, the results were perhaps worst of all. There the flood washed away, in one night, most, if not all, of the buildings of the old trading site; a frail, elderly woman drowned, but all others narrowly survived. Despite all this, and that two centuries have passed, the ruins are still clearly visible on the point.

The devastation of Básendar is described in the report, which the National Archives of Iceland has in its care, from March 16th of the same year, and written by the ‘bankrupted’ Danish merchant, Hinrik Hansen to show “how the sea’s insurmountable power has ruined the trading station and various other valuables (belonging to the merchant), and explain the mortifying problems he was left in with his kinfolk.”

The recounting of the report mentioned above in Blanda is here drawn upon, since it describes events in detail so vivid the letters on the page seem alive, and may result in increasing modern man’s interest in preserving archaeological remains:

After we were all (I, my wife, four children and housekeeper) in bed, I noticed at night (guessing it was about 2:00 am) how the weather from the south to west had worsened, so much so the house timbers creaked. In addition, we heard crashes as if a demolition crew was working on the side of the house and foundation. With that, I got out of bed to check the weather and see what was going on outside. Despite it being pitch black, I opened the house door on the side where the kitchen is, and immediately the sea burst in and filled the room in no time. We then fled up to the loft, half-naked, right out of bed, since we feared we would be washed into the sea below which had filled the living quarters. And in the darkness we dared not go outside the house, both because of the crashing waves and howling winds and we knew all the surroundings of the house were covered with snow. And we may surely thank God for not taking that unfortunate chance, because we would have all perished. There we stood then, for quite a long while, up in the loft, in constant fear for our lives that the weather and sea might at any moment crumble the house to the ground. The torrential storm and waves pounded the house constantly until it began to break up, and its resistance dwindled, while the sea streamed out and in.

aptur, og til hlöðunnar. Annar gaflinn var brotinn af henni, en í staðinn var þar kominn hlaði af trjáviðar-dóti, er við urðum að skriða yfir, með mikilli hættu, til að komast inn.

Þarna stóðum við skjálfandi nokkurn tíma, unz veðrið fór með nokkuð af þakinu, en hinn hlutinn blaktaði fram og aptur, eins og blaðsnepill.

Til þess enn að reyna að hjarga lifinu, gerðum við síðustu tilraun, yfirgáfum eyðilagða kaupstaðinn, leiddumst öll saman og héldum áleiðis til bygða. Vóðum svo og skriðum í rokinu, unz við eptir miklar þrautir náðum á næstu hjáleigu, er nefnist Lodda (Loðvíksstofa), rétt hjá Stafnesi.²²

Í Loddu tók Jón Björnsson, fátækur bóndi, og kona hans við fjölskyldunni, nærri „örmagna af kulda, áreynslu og hugsýki.“ Hafðist hún þar við í hálfan mánuð. Til þess að niðast ekki á gestrisninni frekar fluttist fjölskyldan í baðstofuna á eyðibýlinu Stafnesi.

Þegar veðrinu slotaði og aftur fjaraði út var allt á tjá og tundri á Básendum:

Eins og hr. sýslumaðurinn mun sjá eru húsín mín öll á verzlunarstaðnum sama sem hrunin að grundvelli, og bærinn, sem þar var, líka. Fólkið úr honum hjargaði sér upp um þekjuna, og tókst því þann veg um nóttina að hjarga lífi sínu, með guðs hjálp, nema aldraðri konu, sem veðrið lamdi niður, svo hún drukknaði í flóðinu. Eptir að hvíld og næði færðist yfir hagi mína hefi eg varið tímanum til þess að setja stoðir undir það, sem uppi hangir af húsaskrokkum verzlunarstaðarins, moka úr þeim fjörumölinni og grafa upp dótið mitt úr rústum þessa ömurlega staðar, svo og að safna saman borðum, trjám og brotum húsa (og húsbúnaðar). Við allt þetta árangurslitla strit, dag og nótt, er eg og konan orðin svo lasburða, að eg treysti mér tæplega að vinna lengur þetta erfiði. Og erfiðið verður því árangursminna, þar ekki þarf hér eptir að vonast eptir fólki til útróðra á þessum stað.²³

Var það hverju orði sannara. Í matsgerð yfirvalda um skemmdirnar á verzlunarstaðnum fáum mánuðum eftir óveðrið segir:

Verzlunarstaðurinn og umhverfi húsanna er svo hlaðið sandi, mól og grjóti, að það verður ekki lagfært til notkunar, nema með mjög miklum kostnaði, því hér eru [steinar], svo stórir, að naumast verða færðir úr stað af 6 mönnum, með tækjum, sem hér eru til. ...

²² Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, bls. 55-57.

²³ Ibid., bls. 57-58.

At about seven, (we think) we no longer trusted in our own survival there in the loft. So I broke a window on the north side. There we all squeezed out, as we stood (half-naked). I waded, with the youngest child on my arm, since the sea flooded over and carried with it tables, plank valuables and household parts. We finally made it to the barn after tremendous difficulty and risk. The barn stands a bit higher and distant from the sea than the house. We were barely there 15 minutes when the spine of the roof broke. So we had to flee again from there to the hay barn. One gable of it had broken off, and instead a pile of timber scraps had collected which we had to climb over at great risk to enter it.

There we stood shivering for a while when the wind blew away part of the roof and the remainder flapped back and forth like a scrap of paper.

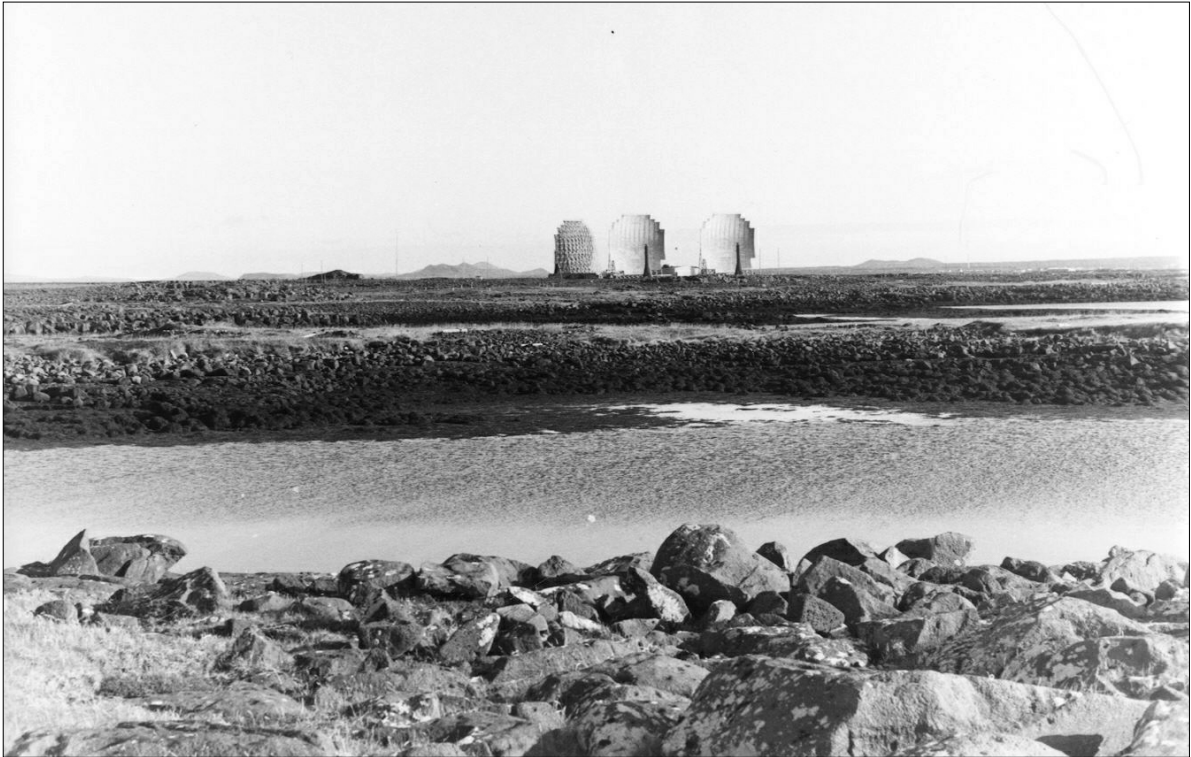
In an effort to still try and save our lives, we made one final attempt and abandoned the destroyed trading station, and went hand-in-hand all the way towards settlement, wading through mudslides in the wind until, after a great ordeal we made it to the next tenant farm, which is called Lodda (Loðvíksstofa), right near Stafnes.²²

At Lodda the poor farmer, Jón Björnsson, and his wife took in this family, nearly “exhausted from cold, fatigue and despair” and they were there for a half a month. So as not to intrude further on Björnsson’s hospitality, the family moved into an abandoned old farmstead at Stafnes.

When the weather finally subsided and the tide retreated, everything at Básendar was in shambles. As sir magistrate will see, all houses at the trading station are crumbled to the ground, and the settlement, which was there, also. People from these saved themselves by climbing up onto the sod walls and managed that way to survive the night, with God’s help, except for an elderly woman, which the storm knocked down, so she drowned in the flood. After calm was restored to me, I have spent my time propping up those shells of buildings of the trading station, shoveling shore-gravel out of them, and digging out my belongings from the rubble of this pathetic place. I have also collected tables, trees and house debris (household effects). All this toil, day and night, with minor results have left me and my wife so frail that I barely trust myself to work here any longer at this chore. And the chore will become even more fruitless since from now on it is needless to hope for fishermen to row from here.²³

²² Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, ppg. 55-57.

²³ Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, ppg. 57-58.

Mynd 9. Bäsendarhöfn / Harbour of Bäsendar B-182395-40-1. (ÞM)

*Verzlunarstaðurinn sýnist alveg óbyggjandi til fram-
búðar, því grundvöllurinn virðist vera 1 – 2 álnum
lægri en áður.²⁴*

Til frekara marks um hve hátt flóðöldurnar risu er að sjór komst hátt í 300 m upp fyrir verslunarstaðinn og rekadrumbur skolaðist upp á þakið á einu verslunarhúsinu meira en 2,3 m frá jafnsléttu.²⁵

Fornleifaskrá fyrir Bäsendar

B-182395-40-1

Tegund og hlutverk: Höfn og lendingar

Heiti: Brennitorfuvík - Bäsendarhöfn

Legi: 21:44:21.04 63:57:56.32

Staðhættir og lýsing: Bäsendar stóðu á grjótrima milli tveggja víka. Í örnefnalýsingu Magnúsar Þórarinssonar segir: „Sunnan við malarangann hjá Bäsendar er ílangt lón, það var Bäsendarhöfn. Leiðin inn á höfnina hefur verið löng milli skerja, en að mestu bein og djúp. Sundmerki eru nú gleymd. Bäsendarhöfn mun heita réttu nafni Brennitorfuvík.“ Enn má sjá merki um varir þar sem höfnin hefur verið.

²⁴ Ibid., bls. 61.

²⁵ Ibid., bls. 61.

Every word was true. The official appraisal of damage to the trading station, made a few months after the storm, says:

The trading station and surrounding buildings are so buried by sand, gravel and boulders that they will not be recovered to use, except at great expense, since the rocks here are so huge they can barely be nudged by six men with the available equipment here. ...The trading station appears totally uninhabitable for the future, as the surface seems 1-2 yards lower than previously.²⁴

To further show how high the flood reached, the sea ran nearly 300 meters above the trading station and driftwood was washed up onto the roof of one storehouse, more than 2.3 meters above ground level.²⁵

Archaeological catalogue for Bäsendar

B-182395-40-1

Type and purpose: Harbor and landings

Name: Brennitorfuvík – Bäsendar harbor

Position: 21:44:21.04 63:57:56.32

Local conditions and description: Bäsendar stood on a rock rim between two inlets. Place-name listing says, “South of the rocky point at Bäsendar is

²⁴ Ibid., pp. 61.

²⁵ Ibid., pp. 61.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði.1960, bls.102-165.

B-182395-40-2

Tegund og hlutverk: Festarhringur

Heiti:

Legi: 21:44:16.15 63:57:54.70

Staðhættir og lýsing: Í þangi vaxinni klöpp, 42 m niður frá suðvesturhorni húsgrunnins mikla (vöruhúsið nr. B-182395-40-6), er járnkarl vel gildur en ryðbrunninn, greypur og tinsteyptur við klöppina. Hann er um 15 sm á þykkt og 30 sm á hæð með áföstu hringbroti í gati ofarlega. „Þetta var hestasteinninn á hlaðinu, fyrir stjórnborða-beizli sjóhesta. [Aðrir festarhringir fundust ekki sem áttu að vera utar og í klöppum við suðurhlið legunnar, sjá B-182395-40-3]. Þannig hafa skipin verið „svínbundin“ á báðar hliðar og frá báðum stöfnum.“ Svo segir í Blöndu, en Magnús Grímsson segir þau skip „svínbundin“ sem bundin séu landfestum „svo að ei máttu snúast fyrir vindi.“

Mynd 10. Festarhringur á Básendum / Fastening Ring at Básendar B-182395-40-2. (ÞM)

an oblong lagoon, that was the Básendar harbor. The entry to the harbor was long and between skerries, mostly straight and deep. Channel reference points are forgotten. The Básendar harbor is rightly called, Brennitorfuvík.” One can still see remains of breakwaters where the harbor was.

Risk evaluation: No risk

References: Magnús Þórarinnsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes. Narrations from former times. Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165.

B-182395-40-2

Type and purpose: Fastening ring

Name:

Position: 21:44:16.15 63:57:54.70

Local conditions and description: On a sea-weed-covered flat rock, 42 meters down from the southwest corner of the large house foundation (warehouse, No. B-182395-40-6), there's a stout iron rod, rusted brown, sunken in the rock in a foundation of lead. It is about 15 cm (6 in.) thick and 30 cm (12 in.) long with a ring fragment fastened in a hole in the upper part. “That was a hitching post on the property for starboard tying-up of vessels. [Other fastenings were not found which were supposed to be farther out and in flat rock on the south side of the mooring, see B-182395-40-3]. Thus, ships have been ‘hog-tied on both sides and from bow and stern,’ as is related in Blanda, and Magnús Grímsson says ships were said to be “hog-tied” when tied up to moorings, “so they would not turn in the wind.”

Risk evaluation: Risk due to wave erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PPG 243-262.

B-182395-40-3

Type and purpose: Reference to a fastening ring

Name:

Position: 21:44:18.41 63:57:54.58

Local conditions and description: According to references there should be more fastening rings at the moorings than the one described as B-182395-40-2, but with on-site cataloguing, none were found. Blanda contains the notation; “Another similar one is slightly farther out, down from the

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

B-182395-40-3

Tegund og hlutverk: Heimild um festarhringi

Heiti:

Lega: 21:44:18.41 63:57:54.58

Staðhættir og lýsing: Samkvæmt heimildum ættu fleiri festarhringir en sá sem lýst er í B-182395-40-2 að vera við leguna, en við vettvangskráninguna fundust þeir ekki. „Annar slíkur er dálítið utar, niður undan kotinu og eru tveir eða fleiri festarhringir þar á móti, í klöppunum við suðurhlið skipalegunnar,“ segir í Blöndu. Magnús Grímsson ritar að festarnar séu „5 á landskerjum eða landi, en 4 á útskerjum.“ Hann segist einungis hafa séð 2 þessara stólpa, fyrrgreindan og annan sem hringurinn var úr: „Sjömaður einn svarf hann úr með launung, en Stafnesbóndi komst þó að því um það leyti hann var ónýtur orðinn, hringurinn. Varð bóndi þá reiður, kvaðst ei vilja berja manninn, en á meðan hann lifði, mætti enginn hreifa neitt af menjum þessum.“

Hættumat:

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

B-182395-40-4

Tegund og hlutverk: Heimild um fangamörk

Heiti: ASS

Lega: 21:44:21.36 63:57:54.11

Staðhættir og lýsing: Magnús Grímsson segir að við landfestar þær sem hann sá og hringurinn var úr (sjá B-182395-40-3) hafi verið klappað í steininn fangamarkið ASS. Var honum sagt að á skeri einu væru ótal slíkir fangamörk, þ.e. að austanverðu við syðri voginn og kvað vera gengt í skerið á fjöru.

Hættumat:

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

cottage and there are two or more opposite, in flat rock on the south side of the mooring.” Magnús Grímsson writes that there are, “five mooring points on skerries or shore, but four on outer skerries.” He says he has only seen two of the mooring points, the aforementioned and another with the ring missing: “A sailor pried it out secretly, but a Stafnes farmer discovered this about the time the ring was ruined. The farmer was angry, said he wouldn’t hit the culprit, but that as long as the farmer was alive, nobody was to disturb these remains.”

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PPG 243-262.

B-182395-40-4

Type and purpose: Reference to inscriptions

Name: ASS

Position: 21:44:21.36 63:57:54.11

Local conditions and description: Magnús Grímsson says the letters ‘ASS’ were scratched into the rock at the mooring points, which he saw and from which the ring was gone (see B-182395-40-3). He was told there were countless such inscriptions on one skerry, i.e., on the eastern part of the south side of the inlet and that one could walk to the skerry at low tide.

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PPG 243-262.

B-182395-40-5

Type and purpose: Remnants - farmstead

Name: Icelandic farm / Básendar

Position: 21:44:18.52 63:57:56.05

Local conditions and description: In front of Básendar is a rocky point with a gradual corner. Several sources refer to this, including Blanda, saying there was a cottage “standing west-most at the rim, one can discern five connecting hut fragments, though they are somewhat overgrown.” The remnants are clearly visible and the walls have been laid of sod and rock, wall thickness varies from two meters (ca. 6 ft) at the thickest to 60 cm (24 in.) at the thinnest parts. Walls are from 30 cm (12 in) high to 130 cm (4 ft 4 in) high. - Árni Magnússon’s and Páll Vídalín’s *Jarðabók* from 1703

B-182395-40-5**Tegund og hlutverk:** Tóftir - bústaður**Heiti:** Íslenski bærinn / Básendar**Legi:** 21:44:18.52 63:57:56.05

Staðhættir og lýsing: Framan við Básenda er malartangi með sljóu horni. Er sagt frá því í ýmsum heimildum, þ. á m. í Blöndu, að þar hafi kotbær „staðið vestast á rímanum, má þar greina fimm sambyggðar kofatættur, þó að nokkru sé gróíð yfir þær.“ Rústirnar eru mjög greinilegar og hafa veggir verið hlaðnir úr torfi og grjóti, veggjaþykkt er mest um 2 m en minnst 60 sm. Veggir eru frá 30 sm til 130 sm á hæð. - Um bæinn segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns árið 1703 að jarðardýrleiki sé óviss, ábúandinn Árni Þorgilsson, landsskuld engin í skjóli kaupmanna og að við til húsbótar leggi kaupmaður. Kúgildi var ekkert. Kvaðir voru engar nema þær að gæta búðanna meðan ei var eftirliggjari. Kvíkfénaður fjórar ær sem gengu í Stafnesslandi, geldir sauðir þrjár veturgamlir, tvö lömb, einn hestur; í óleyfi bóndans á Stafnesi allt saman. Grasnyt engin. Heimilismenn sjö. - Hér druknaði að öllum líkindum konan í Básendaflóðinu 1799. Hún hét Rannveig Þorgilsdóttir, 79 ára gömul, og hafði verið niðursetningur á Básendum frá 1791 eða fyrr. Aðrir íbúar í kotinu höfðu bjargað sér upp um þekjuna, vinnumaðurinn Ásmundur Jónsson, vinnukonan Þjóðbjörg Jónsdóttir og hús-konan Bergljót Arngrímsdóttir. Í matsgerð yfirvalda um tjónið á íslenska bænum segir samkvæmt Blöndu: „Fimm litlir kofar voru byggðir að íslenskum sið, úr grjóti og torfi. Hafa þeir hrúnið og spýtur brotnað og skolast út, svo nú er þar umhverfis aðeins ein grjóthruða.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots**Heimildir:** Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

Brynjúlfur Jónsson. Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1903.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns III, Kph. 1923-1924. Bls. 35.

Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði. 1960, bls. 102-165.

B-182395-40-6**Tegund og hlutverk:** Húsgrunnur**Heiti:** Vöruhús**Legi:** 21:44:16.71 63:57:56.08

says the value of the property was uncertain, the tenant was Árni Þorgilsson (Þorgilsson), there was no debt covered by the merchant and wood for household purposes was supplied by the merchant. There was no allotment for a cow. There were no obligations, except to watch the store when there was nobody else left behind. Loose livestock were four ewes, which grazed on the Stafnes land, a gelded ram of three winters, two lambs, and one horse—all without authorization of the farmer at Stafnes. Pasture use, none. Farm hands: seven. It was here in all likelihood that the woman drowned in the Básendar flood of 1799. She was named Rannveig Þorgilsdóttir (daughter of Þorgil), aged 79, and had been supported there by Básendar district from 1791, or before. Other residents saved themselves by climbing up on the sod: a workman, Ásmundur Jónsson; a servant maid, Þjóðbjörg Jónsdóttir and housekeeper, Bergljót Arngrímsdóttir. The official evaluation of damage to Icelandic farms is, according to Blanda: “Five small cottages were built of rock and sod, according to Icelandic tradition. These have collapsed with timbers broken and washed away, so that now the area is one pile of rocks.”

Risk evaluation: Risk due to erosion**References:** Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

Brynjúlfur Jónsson. Annals of The Icelandic Archaeological Society, 1903.

Árni Magnússon and Páll Vídalín. Estate Book III, Cph. 1923-1924. Pg. 35.

Magnús Þórarinnsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes. Narrations from former times. Hafnarfjörður, 1960. PGG 102-165.

B-182395-40-6**Type and purpose:** House foundation**Name:** Vöruhús (Warehouse)**Position:** 21:44:16.71 63:57:56.08**Local conditions and description:** Blanda describes a large warehouse: “East-southeast from the farm, (Cottage farm No. B-182395-40-5), 28 m from it, was a large warehouse. One sees there a foundation which is 20 meters long from south to north and 12-15 meters wide, possibly with a yard.” One can still easily see these remnants. There are no traces of the walls, as the house was likely built entirely of timber. It faced S-N. The

Staðhættir og lýsing: Í Blöndu segir: „Aust-suðaustur frá bænum (kotbær nr. B-182395-40-5), 28 m frá honum, hefur staðið vöruhús mikið. Sér þar fyrir grunni sem er 20 m á lengd frá suðri til norðurs og 12-15 m á breidd, ef til vill með gangstétt.“ Enn má vel greina þessar rústir. Ekki eru neinar leifar af veggjum, enda hefur húsið sennilega allt verið byggt úr timbri. Það hefur snúið í S-N. Framangreind mál eru rétt og sjá mátti að stétt hefði verið fyrir framan húsið. Í Blöndu segir um mat fulltrúa yfirvaldsins á tjóni á „vöruhúsinu mikla“ eftir Básendaflóðið 1799: „Þar er undirstaðan farin undan norðurgafli og austurhlið, fóttré brotið og sigið um ½ alin. Helmingurinn af austurþekjunni er fokinn, og var þó tvöföld. Sperra hefur farið þar líka. Grjót og sandur hefur borist á gólfhlötinn. Í noðurenda húss þessa ætla kaupmaðurinn að þilja af litla sölubúð, til þess að geta haft þar vörusölu í sumar, því ekki er kostur á öðrum stað, fyrir vörur þær, sem von er á með skipinu þangað á næsta vori.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-7

Tegund og hlutverk: Húsgrunnur

Heiti: Sölubúð

Lega: 21:44:15.83 63:57:56.38

Staðhættir og lýsing: Um 10 m austan við vöruhúsið (B-182395-40-6) er annar húsgrunnur samkvæmt Blöndu, „mun þar hafa verið sölubúðin.“ Grunnurinn að húsinu sést enn vel og er um 9 m á lengd og 6 m á breidd. Ekki sjást neinar leifar af veggjum, enda trúlega verið timburhús. Fulltrúar yfirvaldsins mátu skemmdirnar eftir sjávarflóðið 1799: „Syðri hliðin (= suð-suðvestur) var alveg farin og flotin burt, en hálf norðurhliðin opin, þar sem sjórið hafði brotitzt í gegn. Hleðslan undan vesturendanum farin, svo það sem af húsinu hangir uppi, stendur á tveimur stafgölfum við eystri endann, og á litlum undirbita í miðjum vesturenda. Og kaupmaður hefur látið stöðir undir grindina hér og þar, svo húsið steypist ekki á endann. Gólfið hefur sjórinn flutt með sér, en hlaðið mól og grjóti í aðsetursstaðinn („Værelset“ – austurendann) allt að 2 álnum á hæð.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

foregoing quotation is accurate and one can see that a yard might have been in front of the building. Blanda relates damage appraisal of the “big warehouse” by an official representative: “The support under the northern gable and east side is gone there, foundation posts are broken and sunken about half a yard. Half of the east sod is blown away, even though it was double thickness. Roof slats are also gone. Rock and sand has been washed onto the floors. In the northern end of the building the merchant intends to wall off a little shop, in order to be able to sell goods this summer, as there is no other place to sell those goods expected with the ship coming next spring.”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-7

Type and purpose: House foundation

Name: Sölubúð (Shop / store)

Position: 21:44:15.83 63:57:56.38

Local conditions and description: About 10 m east of the warehouse (B-182395-40-6) is another house foundation according to Blanda, “here is where there was a shop” The foundation of the house is still clearly visible and is about nine meters long and six meters wide. No traces of walls were visible, as this was likely a timber house. Official representative evaluated the damage from the ocean flood of 1799: “The south side (south-western in fact) was totally gone and washed away, but half of the northern side was open, where the sea has washed through. The rock wall under the west end is also gone, so that which remains of the house is propped up by two floor posts at the east end, and a small support in the middle of the west end. And the merchant has propped timber under the framework here and there, so the house would not collapse on its end. The sea has washed away the floor and piled gravel and rocks in the living quarters, (“Værelset” – the room in Danish) as much as two yards high.”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-8

Tegund og hlutverk: Húsgrunnur

Heiti: Hús kaupmannsins

Lega: 21:44:13.26 63:57:56.52

Staðhættir og lýsing: „Hússtæði kaupmanns hefur sennilega verið enn austar en vöruhúsið og sölubúðin, en í sömu röð. Þar er nú grastorfa yfir,“ segir í Blöndu. Við vettvangskráningu mátti greina rústir á þessum stað. Ekki var unnt að átta sig nákvæmlega á umfangi og gerð hússins, en nokkuð öruggt er að þetta eru leifar af húsgrunni. Hús kaupmannsins varð sævarrótinu 1799 að bráð. Af lýsingu kaupmannsins að dæma á flóttu hans og fjölskyldu hans undan flóðinu, eins og hún kemur fyrir í Blöndu, var íbúðin nokkur herbergi og loft yfir þar sem unnt var að standa uppréttur. Að minnsta kosti tvennar dyr virðast hafa verið á húsinu því að kaupmaðurinn tiltekur að hafa opnað dyr eldhúsmegin eins og til aðgreiningar frá aðaldyrum. Fulltrúar yfirvaldsins mátu skemmdirnar og rituðu um íbúðarhúsið: „Það hefur farið eins [og sölubúðin nr. B-182395-40-7], suðurhliðin burt, sú er að sjónum sneri, og sömuleiðis hálf norðurhliðin. Gluggar allir brotnir og burtu. Herbergi öll hlaðin sandi, 1-2 álnir á dýpt. Undirhleðslan umrótuð, en undirviðirnir og tvö stafgólfin í vesturenda hússins hafa bjargað því frá gjöreyðing.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-9

Tegund og hlutverk: Heimild um búð

Heiti: Lýsisbúð

Lega: 21:44:14.68 63:57:56.34

Staðhættir og lýsing: „Í Básendaflóðinu árið 1799 eyðilagðist Lýsisbúðin, svo ekki er ein spýta eftir,“ sagði í mati fulltrúa yfirvaldsins á skemmdum eftir flóðið samkvæmt Blöndu: „og meira að segja hússtæðinu rótað burt, en í staðinn komin mól og sjávargrjót. Hús þetta byggði kaupmaðurinn í fyrra.“ Staðsetning er óviss. En við vettvangsskráningu fundust norðan við sölubúðina og íbúðarhús kaupmannsins (B-182395-40-7 og B-182395-40-8) leifar fjögurra

B-182395-40-8

Type and purpose: House foundation

Name: Hús kaupmannsins (Merchant's house)

Position: 21:44:13.26 63:57:56.52

Local conditions and description: “The merchant's house location was likely still further east of the warehouse than the shop is, but in the same line. Now there is grass growing over it,” according to Blanda. Upon site cataloguing, one could detect remnants at this site. It was not possible to determine the size of the house, but it almost certain these were remnants of it. The merchant's house fell to the forces of the storm of 1799. Judging from the merchant's description of his and his family's escape from the flood, as recounted in Blanda, the residence was several rooms with a loft above, in which it was possible to stand upright. At least two doors were to the house, since the merchant mentions opening the kitchen door as if to differentiate it from the main door. Official representatives rated damage to house as recorded: “its fate was like [Shop, No. B-182395-40-7], south wall gone, that which faced the sea, and likewise half the north side. Windows broken and gone. All rooms piled with sand, 1-2 yards deep. The stone foundation is jumbled and two floor posts in the west end have salvaged it from total destruction.”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-9

Type and purpose: Reference to a store

Name: Lýsisbúð (Fish oil store)

Position: 21:44:14.68 63:57:56.34

Local conditions and description: “In the Básendar Flood of 1799 the Fish oil store was so destroyed there was not a single timber left of it,” said the official damage appraisal, according to Blanda: “even the house site is washed away and instead is gravel and sea rocks. This house was built last year by the merchant.” Location is uncertain. But with site cataloguing, four remnants of structures were found north of the shop and merchant's house (B-182395-40-7 and B-182395-40-8) (see nos. B-182395-40-10 to B-182395-40-12, plus B-182395-40-14), the purpose of which is unknown, since they are so badly deteriorated. Among them there could be the vague remnants of a fish oil

Mynd 11. Tóftir á Básendum / Ruins at Básendar B-182395-40-10/11/12. (PM)

mannvirkja (sjá nr. B-182395-40-10 til B-182395-40-12 auk B-182395-40-14) sem ekki er vitað hvaða tilgang höfðu, svo illa voru þau farin. Meðal þeirra kunna fátæklegar leifar lýsibúðarinnar að vera, þó tæplega B-182395-40-14 því að þar virðist vera meira varðveitt en lýsing af lýsibúðinni gefur til kynna. Um þetta verður þó ekkert fullyrt.

Hættumat:

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-10

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti:

Legi: 21:44:14.77 63:57:57.03

Staðhættir og lýsing: Við vettvangsskráningu fundust norður af sólubúðinni (B-182395-40-7), upp af fjörükambinum á tanganum norðanverðum, leifar þriggja mannvirkja í röð með litlu millibili frá vestri til austurs (sjá einnig B-182395-40-11 og B-182395-40-12); er leifunum lengst til vesturs gefið númerið B-182395-40-10. Ekki er vitað hvaða tilgangi mannvirki þessi þjónuðu, svo gersamlega eyddi Básendaflóðið þeim, sjá þó B-182395-40-9, heimild um lýsibúð,

store, but barely B-182395-40-14, as there seems to be more remaining than the description of the fish oil store indicates. Though this cannot be fully verified.

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-10

Type and purpose: Ruins

Name:

Position: 21:44:14.77

63:57:57.03

Local conditions and description: Traces were found of three structures in a row, going west to east, with little space between them, while site cataloguing north of the shop (B-182395-40-7), up from the rim of the shore area on a point somewhat north (see also B-182395-40-11 and B-182395-40-12); the remnants furthest to the west are given the number, B-182395-40-10. It is not known what purpose these structures served since they were so totally destroyed by the Básendar Flood—see though, B-182395-40-9, reference to fish oil store; B-182395-40-16, reference to as small storage structure; B-182395-40-15, reference to a shack and finally, B-182395-40-13, reference to a building where liver was boiled.

B-182395-40-16, heimild um litla vörugeymslu, B-182395-40-15, heimild um skemmu, en síður B-182395-40-13, heimild um lifrarbræðsluhús.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-11

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti:

Legi: 21:44:14.52 63:57:57.04

Staðhættir og lýsing: Við vettvangsskráningu fundust norður af sölubúðinni

(B-182395-40-7), upp af fjörukambinum á tang-
anum norðanverðum, leifar þriggja mannvirkja í
röð með litlu millibili frá vestri til austurs (sjá
einnig B-182395-40-10 og B-182395-40-12); er
leifunum í miðjunni gefið númerið B-182395-40-
11. Ekki er vitað hvaða tilgangi mannvirki þessi
þjónuðu, svo gersamlega eyddi Básendaflóðið
þeim, sjá þó B-182395-40-9, heimild um lýsisbúð,
B-182395-40-16, heimild um litla vörugeymslu,
B-182395-40-15, heimild um skemmu, en síður
B-182395-40-13, heimild um lifrarbræðsluhús.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-12

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti:

Legi: 21:44:14.29 63:57:57.14

Staðhættir og lýsing: Við vettvangsskráningu fundust norður af sölubúðinni (B-182395-40-7), upp af fjörukambinum á tang-
anum norðanverðum, leifar þriggja mannvirkja í röð með litlu millibili frá vestri til austurs (sjá einnig B-182395-40-10 og B-182395-40-11); er leifunum lengst til austurs gefið númerið B-182395-40-12. Ekki er vitað hvaða tilgangi mannvirki þessi þjónuðu, svo gersamlega eyddi Básendaflóðið þeim, sjá þó B-182395-40-9, heimild um lýsisbúð, B-182395-40-16, heimild um litla vörugeymslu, B-182395-40-15, heimild um skemmu, en síður B-182395-40-13, heimild um lifrarbræðsluhús.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-11

Type and purpose: Ruins

Name:

Position: 21:44:14.52 63:57:57.04

Local conditions and description: With on-site survey, traces were found north of the shop (B-182395-40-7), of three structures in a row, going west to east, with little space between them, up from the rim of the shore area on a point somewhat north (see also B-182395-40-10 and B-182395-40-12); the remnants in the middle are given the number, B-182395-40-11. It is not known what purpose these structures served since they were so totally destroyed by the Básendar Flood—see though B-182395-40-9, reference to fish oil store; B-182395-40-16, reference to as small storage structure; B-182395-40-15, reference to a shack and finally, B-182395-40-13, reference to a building where liver was boiled.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-12

Type and purpose: Ruins

Name:

Position: 21:44:14.29 63:57:57.14

Local conditions and description: With on-site survey, north of the shop (B-182395-40-7), traces were found of three structures in a row, going west to east, with little space between them, up from the rim of the shore area on a point somewhat north (see also B-182395-40-10 and B-182395-40-11); the remnants furthest to the east are given the number, B-182395-40-12. It is not known what purpose these structures served since they were so totally destroyed by the Básendar Flood—see though B-182395-40-9, reference to fish oil store; B-182395-40-16, reference to as small storage structure; B-182395-40-15, reference to a shack, and finally, B-182395-40-13, reference to a building where liver was boiled.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-13**Tegund og hlutverk:** Heimild um lifrarbræðsluhús**Heiti:** Lifrarbræðsluhús**Legi:** 21:44:14.33 63:57:56.42

Staðhættir og lýsing: Matsgerð yfirvalda vegna skemmda á húsum og munum í Básendaflóðinu 1799 greinir frá lifrarbræðsluhúsi: „Norðurgafliinn er brotinn og öll austurhlíðin. Inni er 1½ alin af sandi og mól. Húsið væri nú hrúnið alveg, ef ekki hefðu verið bornar að því stoðir eins fljótt og gert var.“ Svo segir í Blöndu. Staðsetning er óviss. En við vettvangsskráningu fundust norðan við sölubúðina og íbúðarhús kaupmannsins (B-182395-40-7 og B-182395-40-8) leifar fjögurra mannvirkja (sjá nr. B-182395-40-10 til B-182395-40-12 auk B-182395-40-14) sem ekki er vitað hvaða tilgang höfðu, svo illa voru þau farin. Meðal þeirra kunna leifar lifrarbræðsluhússins að vera, jafnvel helst B-182395-40-14, en sú ályktun byggist á því að þar stóð meira uppi eftir flóðið en af öðrum húsum sem ekki er unnt að staðsetja eða gera grein fyrir. Virðist sem framangreind lýsing úr matsskýrslunni um lifrarbræðsluna geti helst átt við rúst númer B-182395-40-14. Um þetta verður þó ekkert fullyrt.

Hættumat:**Heimildir:** Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.**B-182395-40-14****Tegund og hlutverk:** Húsgrunnur**Heiti:****Legi:** 21:44:13.91 63:57:56.46

Staðhættir og lýsing: Við vettvangsskráningu fundust norður af húsi kaupmannsins (B-182395-40-8) en sunnan við rústirnar þrjár (B-182395-40-10 til B-182395-40-12) leifar af grunni húss, trúlega timburhúss, sem ördugt er að greina hvaða tilgangi hafi þjónað, svo lítið hefur varðveist, sjá þó B-182395-40-9, heimild um lýsisbúð, B-182395-40-16, heimild um litla vörugymslu, B-182395-40-15, heimild um skemmu, en einkum B-182395-40-13, heimild um lifrarbræðsluhús. Lýsingin á lifrarbræðslunni virðist helst geta átt við þennan grunn af þeim mannvirkjum sem til er að dreifa. Um þetta verður þó ekkert fullyrt. Í grunni þessum fundust múrsteinsbrot.

Hættumat: Hætta vegna landbrots**B-182395-40-13****Type and purpose:** Reference to liver-boiling building**Name:** Lifrarbræðsluhús (Building where liver was boiled)**Position:** 21:44:14.33 63:57:56.42

Local conditions and description: Official appraisal of damage to houses and property in the Básendar Flood of 1799 describe status of the liver-boiling building: “The north gable is broken as is the entire eastern side. Inside sand and rock are one and a half yards deep. The building would now be totally collapsed if supports had not been placed as quickly as they were.” This is from Blanda. Location is uncertain. But with site cataloguing, four remnants of structures were found north of the shop and merchant’s house (B-182395-40-7 and B-182395-40-8) (see nos. B-182395-40-10 to B-182395-40-12, plus B-182395-40-14), the purpose of which is unknown, since they are so badly deteriorated. Among them there could be the vague remnants of a fish oil store, even likely B-182395-40-14 and this theory is based on there seeming to be more standing upright than of other houses after the flood, which is not possible to verify or explain. It appears the foregoing description from the damage appraisal report regarding liver boiling could most likely apply to remnants number B-182395-40-14. Though this cannot be fully verified.

Risk evaluation:**References:** Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.**B-182395-40-14****Type and purpose:** House foundation**Name:****Position:** 21:44:13.91 63:57:56.46

Local conditions and description: On site cataloguing, four remnants of structures were found north of the merchant’s house (B-182395-40-8), but south of the three ruins (nos. B-182395-40-10 to B-182395-40-12): remnants of a house foundation, likely a timer house, the purpose of which is difficult to determine, since so little remains—see though B-182395-40-9, reference to fish-oil store; B-182395-40-16, reference to a small storage structure; B-182395-40-15, reference to a shack, but note especially B-182395-40-13, reference to liver-boiling building. A remnant of a brick was found in

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-15

Tegund og hlutverk: Heimild um skemmu

Heiti: Skemma

Lega: 21:44:13.60 63:57:56.65

Staðhættir og lýsing: Fulltrúar yfirvaldsins tóku út húsin á Básendum eftir sjávarflóðið 1799 og segir í matsgerð þeirra samkvæmt Blöndu að skemman hafi verið „byggð að sið landsmanna, með þili, 4 stafgólf. Hún hefur sópast alveg úr stað.“ Staðsetning er óviss. En við vettvangsskráningu fundust norðan við sölubúðina og íbúðarhús kaupmannsins (B-182395-40-7 og B-182395-40-8) leifar fjögurra mannvirkja (sjá nr. B-182395-40-10 til B-182395-40-12 auk B-182395-40-14) sem ekki er vitað hvaða tilgang höfðu, svo illa voru þau farin. Meðal þeirra kunna fátæklegar leifar skemmunnar að vera, þó tæplega B-182395-40-14 því að þar virðist meira vera varðveitt en lýsing af skemmunni gefur til kynna. Um þetta verður þó ekkert fullyrt.

Hættumat:

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-16

Tegund og hlutverk: Heimild um vörugeymslu

Heiti: Vörugeymsluhús

Lega: 21:44:13.77 63:57:56.80

Staðhættir og lýsing: Fulltrúar yfirvalda mátu skemmdirnar á Básendum eftir flóðið 1799 og sögðu um litla vörugeymslu samkvæmt Blöndu: „Gjörhrunið bæði þak og veggir. Bæði þessi hús voru byggð úr grjóti og torfi.“ Staðsetning er óviss. En við vettvangsskráningu fundust norðan við sölubúðina og íbúðarhús kaupmannsins (B-182395-40-7 og B-182395-40-8) leifar fjögurra mannvirkja (sjá nr. B-182395-40-10 til B-182395-40-12 auk B-182395-40-14) sem ekki er vitað hvaða tilgang höfðu, svo illa voru þau farin. Meðal þeirra kunna fátæklegar leifar vörugeymsluhússins að vera, þó tæplega B-182395-40-14 því að þar virðist vera meira varðveitt en lýsing af vörugeymslunni litlu gefur til kynna. Um þetta verður þó ekkert fullyrt.

Hættumat:

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III.

this ruin. The description of liver boiling seems most likely to apply to this foundation, of those structures distributed here.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-15

Type and purpose: Reference to a shack

Name: Skemma (Small storage shack)

Position: 21:44:13.60 63:57:56.65

Local conditions and description: Official representatives examined houses at Básendar after the flood of 1799 and their damage appraisal describes, as recounted in Blanda, that a shack was “built according to local tradition, with a slat floor and four floor posts. It has been totally washed away.” Location is uncertain. But with site cataloguing, four remnants of structures were found north of the shop and merchant’s house (B-182395-40-7 and B-182395-40-8) (see nos. B-182395-40-10 to B-182395-40-12, plus B-182395-40-14), the purpose of which is unknown, since they are so badly deteriorated. Among them there could be the vague remnants of a shack, but not likely at B-182395-40-14, as there, there seems to be more remaining than the description of the small storage shack indicates. Though this cannot be fully verified.

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-16

Type and purpose: Reference to storage

Name: Vörugeymsluhús (Storehouse)

Position: 21:44:13.77 63:57:56.80

Local conditions and description: Official representatives evaluated the damage at Básendar after the flood of 1799 and described, according to Blanda, the status of a small storehouse: “Totally collapsed, both roof and walls. Both these houses were built of stone and sod.” Location is uncertain. But with site cataloguing, four remnants of structures were found north of the shop and merchant’s house (B-182395-40-7 and B-182395-40-8) (see nos. B-182395-40-10 to B-182395-40-12, plus B-182395-40-14), the purpose of which is unknown, since they are so badly deteriorated. Among them there could be the vague remnants of a storehouse, but

Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-17

Tegund og hlutverk: Garður

Heiti:

Legi: 21:44:12.93 63:57:56.55

Staðhættir og lýsing: Garðsbrot er norður af þeim stað sem vöruhúsið (B-182395-40-6), sölu-búðin (B-182395-40-7), og hús kaupmannsins (B-182395-40-8) stóðu, að mestu hlaðið úr grjóti, mest um 1,2 m á breidd. Sést garður þessi best á 10-14 m kafla, er víðast horfinn, en sums staðar djarfar fyrir honum á yfirborðinu. Í Blöndu segir að garðurinn hafi legið „í hálfhring að ofanverðu kring um húsin og verslunarsvæðið, hann var byggður úr stóru grjóti, en skemmdist í Básendaflóðinu árið 1799.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-18

Tegund og hlutverk: Grjóthleðslur, tóftir

Heiti: Fjós

Legi: 21:44:12.21 63:57:58.80

Staðhættir og lýsing: Norðaustur af garðinum (B-182395-40-17) „er kálgarður eða rétt með hesthúsi, geymslu og fjósi að baki. Hús þessi hafa staðið hæst og norðaustur á rímanum og stendur enn meira og minna af grjótveggjum þeirra, eftir 125 ár.“ Svo segir í Blöndu sem skrifuð var á miðjum þriðja áratug 20. aldar. Verður að telja ólíklegt að um kálgarð hafi verið að ræða. Rústin er hlaðin úr grjóti og ber öll merki þess að vera rétt eða gerði, 14 m á lengd og breidd með inngangi á suðurhliðinni fast við vesturgaflinn. Yst er hólf, hugsanlega hesthús, 7 m á breidd frá vesturgafli og 3 m á lengd, aðgreint frá réttinni með lágum vegg sem nú er hruninn. Viðbygging við norðurgaflinn er 12 x 3 m að flatarmáli og skagar út frá vesturgafli réttarinnar eina 5 eða 6 m. Er gengið inn í viðbygginguna fram og utan með vesturgafli réttarinnar. Til vinstri þegar inn er komið er fjós, 5 x 3 m á stærð, en til hægri trúlega geymsla eða hesthús. Grjóthleðslurnar eru 30 til 80 sm á hæð, réttin heillegust. – Hingað virðist síðasti kaupmaðurinn á Básendum, Hinrik Hansen, hafa flúið með fjölskyldu sinni í myrkrinu og vetrarkuldanum

not likely at B-182395-40-14, as there, there seems to be more remaining than the description of the storehouse indicates. Though this cannot be fully verified.

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-17

Type and purpose: Fenced garden

Name:

Position: 21:44:12.93 63:57:56.55

Local conditions and description: North of the place where the warehouse (B-182395-40-6), shop (B-182395-40-7), and merchant's house (B-182395-40-8) stood is a fragment of a garden, mostly of piled rocks, which is at its widest, 1.2 meters wide. Its best visible part is 10-14 meters long, but it is gone in many places, though in some spots it is visible at the surface. In Blanda the garden is said to have been laid out “in a semi-circle above the surroundings of the house and trading station, it was built of large stones but was damaged in the Básendar Flood of 1799.”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-18

Type and purpose: Stone and sod walls

Name: Fjós (Animal shed)

Position: 21:44:12.21 63:57:58.80

Local conditions and description: Northeast of the garden, (B-182395-40-17) “is a cabbage garden or a corral for animals by a horse barn, a storage, and an animal shed behind that. These building have stood highest, and northeast on the rim, and more or less of their stone walls still stand after 125 years,” as recounted in Blanda, which was written in the middle of the third decade of the 20th century. It is unlikely that mention of a cabbage garden is accurate. The ruins are of piled stones which all bear signs of being a fold for animals, a corral; the site is 14 meters long and wide with an entrance on the south side, adjacent to the west gable. Outermost is a compartment, likely a horse barn, seven meters wide from the west gable and three meters long, with access from the corral and having low walls which are now collapsed. The shed attached to the north gable has floor measurements of 12 x 3

Mynd 12. Rétt og útihús á Básendum / Corral and animal sheds at Básendar B-182395-40-18/19. (ÞM)

árla morguns 9. janúar 1799 þegar sjórinn var að mola undan þeim íbúðarhúsið (B-182395-40-8) í Básendaflóðinu: „Eg vóð með yngsta barnið á handleggnum, þar sem sjórinn flæddi yfir og skolaði með sér borðum, plönkum, fjármunum og búshlutum. Náðum þó fjósinu með mestu erfiðismunum og lífshættu. Fjósið stendur svolítið hærra og fjær sjónum en íbúðarhúsið. En tæplega höfðum við dvalið þar fjórðung stundar, þegar mæniásinn brast í fjósinu. Við urðum því að flýja þaðan aptur.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-19

Tegund og hlutverk: Grjóthleðslur

Heiti: Hlaða

Legi: 21:44:13.66 63:57:58.77

Staðhættir og lýsing: Tveir tiltölulega háir og 4 m langir samhliða veggir standa norðvestan við réttina (B-182395-40-18). Þetta eru leifar hlöðunnar á Básendum og hefur hún verið 3 m á breidd að innanmáli. Í matsgerð fulltrúa yfirvaldsins um tjónið eftir Básendaflóðið 1799 segir um hlöðuna samkvæmt Blöndu: „Byggð með

m and extends out from the west gable of the corral about 5-6 meters. Entry is through this adjacent shed in front of, and beyond the west gable of the corral. To the left, once inside, is an animal shed, 5 x 3 m in size, but to the right was most likely storage or a horse shed. The stone walls are 30-80 cm (12-32 in.) high, the corral is most intact. – It seems to be here where the merchant of Básendar, Hinrik Hansen, fled with his family in the dark, cold winter morning of January 9, 1799, when the sea was demolishing their house (B-182395-40-8) right from under them. “I waded with the youngest child on my arm since the sea flooded over and carried with it tables, planks valuables and household parts. We finally made it to the barn after tremendous difficulty and risk. The barn stands a bit higher and distant from the sea than the house. We were barely there 15 minutes when the spine of the roof broke. So we had to flee again...”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-19

Type and purpose: Stone walls

Name: Hlaða (Hay barn)

grjótveggjum, en timburþaki og göflum. Suður-gaflinn er brotinn og þilbitinn. Líka hefur heyið mest allt fokið úr henni.“ Kaupmaðurinn Hinrik Hansen flúði í hlöðuna með fjölskyldu sinni eftir að fyrst hafa forðað sér úr íbúðarhúsinu (B-182395-40-8) og síðan fjósinu (B-182395-40-18): „Annar gaflinn var brotinn af henni [hlöðunni], en í staðinn var þar kominn hlaði af trjáviðar-dóti, er við urðum að skriða yfir, með mikilli hættu, til að komast inn. Þarna stóðum við skjálfandi nokkurn tíma, unz veðrið fór með nokkuð af þakinu, en hinn hlutinn blaktaði fram og aptur, eins og blaðsnepill. Til þess enn að reyna að bjarga lifinu, gerðum við síðustu til-raun, yfirgáfum eyðilagða kaupstaðinn, leidd-umst öll saman og héldum áleiðis til bygða.“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-20

Tegund og hlutverk: Heimild um brunn

Heiti:

Lega: 21:44:09.59 63:58:00.52

Staðhættir og lýsing: Í lægðinni, 100 m austar en réttin (B-182395-40-18), var samkvæmt Blöndu vel upp hlaðinn brunnur, fullur af sandi. Við vettvangsskráninguna fannst brunnurinn ekki, hvernig sem leitað var, sennilega er hann sokk-inn auk þess sem gróður á svæðinu er mikill og hár og gerði að verkum að erfitt reyndist að leita.

Hættumat:

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-21

Tegund og hlutverk: Matjurtagarður, grjót-hleðsla

Heiti:

Lega: 21:44:07.50 63:58:02.87

Staðhættir og lýsing: Í Blöndu segir: „20 m aust-an við brunninn hefur verið kálgarður í ágætu skjóli. Grastorfa er nú yfir mestum hluta hans, samt sér á tvíhlaðinn garðinn, af úrvalsgrjóti og mjótt hlið við norðvestur hornið.“ Garðurinn stendur enn og sést hann vel á köflum og er réttilega lýst, um 80-100 sm á breidd, 20-100 sm á hæð og um 20 m á lengd. Fiskbyrgi (B-182395-40-22) er hlaðið við garðinn.

Position: 21:44:13.66

63:57:58.77

Local conditions and description: Two rather high parallel walls, 4 m long stand northwest of the corral (part of B-182395-40-18). These are traces of the hay barn at Básendar, which was 3 meters wide, measured from the inside. In the damage appraisal by official representatives after the Básendar Flood of 1799, status of the hay barn is, as recounted in Blanda: “Built of stone walls with timber roof and floor. The southern gable is broken and fragmented. Likelihood is that most of the hay has blown out of it.” The merchant, Hinrik Hansen, fled here with his family, after having first abandoned his home (B-182395-40-8) and fled to the animal shed (B-182395-40-18): “One gable of it had broken off, and instead a pile of timber scraps had collected which we had to climb over at great risk to enter it. There we stood shivering for a while when the wind blew away part of the roof and the remainder flapped back and forth like a scrap of paper. In an effort to still try and save our lives, we made one final attempt and abandoned the destroyed trading station, and went hand-in-hand all the way towards settlement.”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-20

Type and purpose: Reference to a well

Name:

Position: 21:44:09.59

63:58:00.52

Local conditions and description: According to Blanda there was a stone-laid well, full of sand, in a depression, 100 meters more to the east than the corral (part of B-182395-40-18). On site cataloguing the well was never found, no matter how it was searched for, it is probably sunken, in addition to there being considerable, and high vegetation in the area which made the searching difficult.

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-21

Type and purpose: Vegetable garden, stone walls

Name:

Position: 21:44:07.50

63:58:02.87

Local conditions and description: Blanda mentions: “20 meters east of the well, there was a cab-

Hættumat: Hætta vegna landbrots
Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-22

Tegund og hlutverk: Fiskbyrgi, grjóthleðslur

Heiti:

Legi: 21:44:06.56 63:58:02.82

Staðhættir og lýsing: Í Blöndu segir: „Fiska- byrgi, lítil og kringlótt eða sporlaga úr ein- hlöðnu grjóti hafa verið þar á klettum og hólum víðsvegar að ofanverðu. Þar hefur fiskurinn verið hengdur á rár og hertur.“ Við vettvangs- skráninguna var aðeins skráð eitt fiskbyrgi í landi Básenda. Það er með skeifulagi, hlaðið úr grjóti og stendur við matjurtagarðinn.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Blanda. Fróðleikur gamall og nýr, III. Sögurit XVII. Sögufélagið. Reykjavík 1924-1927. Bls. 46-61.

B-182395-40-23

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti:

Legi: 21:44:06.20 63:58:02.05

Staðhættir og lýsing: Um 10 m suðaustur af mat- jurtagarðinum og fiskbyrginu er lítil rúst, 4 m á breidd og 6 m á lengd, hlaðin úr torfi. Veggjarþykkt er 30-50 sm, hæð 20-40 sm. Austur af rústinni er garður eða framhald af veggnum, lengd um 6 m. Rústin er vel gróin og ógreinileg. Hlutverk hennar er óþekkt og ekki reyndist unnt að finna henni stað í heimildum.

Hættumat: Hætta af ábúð

Heimildir:

B-182395-40-24

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti:

Legi: 21:44:05.44 63:58:00.25

Staðhættir og lýsing: Ógreinileg rúst er nokkr- um metrum austur af fiskbyrginu (B-182395-40- 22), hún er 5 m á breidd og 7 m á lengd, hlaðin úr torfi og grjóti. Ekki er hægt að segja til um hlutverk hennar, hún gæti hafa verið stekkur, en hún finnst ekki í heimildum.

Hættumat: Hætta af ábúð

Heimildir:

bage garden, in good shelter. Sod growth has now covered most of it, yet one can still see a double- thick walled garden, of prime stone, and a narrow side at the northwest corner.” This garden still stands is clearly visible in parts and is correctly described, with walls about 80-100 cm wide (32-40 in.), 20-100 cm (8-40 in.) high and about 20 meters long. A stone-walled fish pantry (Fiskbyrgi) (B- 182395-40-22) is laid adjacent to the garden.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-22

Type and purpose: Stone-walled fish pantry (Fiskbyrgi)

Name:

Position: 21:44:06.56 63:58:02.82

Local conditions and description: In Blanda is the description: “A fish pantry, small and circular or elliptical, and of single-stone thickness was there on the cliffs and several holes were in the top of it. Through these fish were hung on cords to ripen.” With on-site cataloguing, only one fish pantry was recorded in the property of Básendar. That is horseshoe shaped, stone-walled and stands next to the vegetable garden.

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Blanda. Bits of information, old and new, III. Historical record XVII. The Historical Society. Reykjavík 1924-1927. PPG 46-61.

B-182395-40-23

Type and purpose: Ruin

Name:

Position: 21:44:06.20 63:58:02.05

Local conditions and description: About 10 meters southeast of the vegetable garden and fish pantry is a small ruin, 4 meters wide and 6 meters long, laid of sod. Wall thickness is 30-50 cm (12-20 in.), height is 20-40 cm (8-16 in.). East of the ruin is a fence or continuation of a wall: length six meters. The ruin is overgrown and unclear. Its purpose is unknown and it was not mentioned in any refer- ences.

Risk evaluation: Risk due to residence

B-182395-40-24

Type and purpose: Ruins

Name:

Mynd 13. Kaupstaðavegur / Township Trail B-182395-40-30. (RT)

B-182395-40-25

Tegund og hlutverk: Heimild um brennur

Heiti: Brennitorfa

Lega: 21:43:51.77 63:57:53.40

Staðhættir og lýsing: Í örnefnalýsingu og heimildum er örnefnið Brennitorfa fyrir ofan Básendahöfn (B-182395-40-1) og áttu Básendamenn að hafa haft þar brennur. „Básendahöfn mun heita réttu nafni Brennitorfuvík,“ segir Magnús Þórarinsson. Ekki sáust nein ummerki um brennur á vettvangi.

Hættumat:

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

Magnús Þórarinsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði.1960, bls.102-165.

B-182395-40-26

Tegund og hlutverk: Varða

Heiti:

Lega: 21:43:52.11 63:57:53.72

Staðhættir og lýsing: Í örnefnalýsingu segir: „Stendur nú varða á grjótholtinu rétt hjá þar sem Brennitorfa [B-182395-40-25] var.“ Þar er varða,

Position: 21:44:05.44 63:58:00.25

Local conditions and description: Vague ruins a few meters east of the fish pantry (B-182395-40-22), they are five meters wide and seven meters long, of laid sod and stone. It is impossible to determine its purpose, it could be a lamb corral, but it does not exist as such in any references.

Risk evaluation: Risk due to residence

B-182395-40-25

Type and purpose: Reference to charcoal pit

Name: Brennitorfa (Charcoal pit)

Position: 21:43:51.77 63:57:53.40

Local conditions and description: In place-name lists and references the place-name, *Brennitorfa* is above that of Básendar Harbor [Básendahöfn] (B-182395-40-1) and residents of Básendar are supposed to have had a charcoal pit there. “Básendar Harbor is rightly called, Brennitorfuvík (Charcoal pit inlet),” say Magnús Þórarinsson. No trace of a charcoal pit was found at the site.

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PGG 243-262.

Magnús Þórarinsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes. (Narrations from former times). Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165.

Mynd 14. Varða við Kaupstaðaveg / Cairn by Township Trail B-182395-40-30. (RT)

en ekkert verður fullyrt um hvort hún sé hin sama og nefnd er í örnefnalýsingunni. Hún kann að tilheyra kaupstaðaleiðinni (B-182395-40-37).

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði.1960, bls.102-165.

B-182395-40-27

Tegund og hlutverk: Örnefni - klettur

Heiti: Tómasarstóll

Legi: 21:44:18.02 63:57:43.50

Staðhættir og lýsing: „Einkennilegur klettur er úti í víkinni, nokkuð frá landi og líkist hann mest predikunarstól og heitir Tómasarstóll, en ókunnugt mun vera nú af hverju nafnið hefur orðið til,“ segir í örnefnalýsingu.

Hættumat: Engin hætt

Heimildir: Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði.1960, bls.102-165.

B-182395-40-28

Tegund og hlutverk: Heimild um dys

Heiti: Draughóll

B-182395-40-26

Type and purpose: Cairn

Position: 21:43:52.11 63:57:53.72

Local conditions and description: In the place-name listing it says: “A cairn now stands on a rocky hillock, right near where Brennitorfa (B-182395-40-25) was.” There is indeed a cairn there, but it cannot be verified as the same one named in the place-name listing. It may pertain to the ‘Township Trail’ [Kaupstaðaleið](B-182395-40-37).

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Magnús Þórarinnsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes Narrations from former times. Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165

B-182395-40-27

Type and purpose: Site name – cliffs

Name: Tómasarstóll (Tomas’ Chair)

Position: 21:44:18.02 63:57:43.50

Local conditions and description: “A peculiar cliff-faced islet stands out in the inlet, somewhat offshore and it resembles most a church pulpit and is called, Tómasarstóll, but it is unknown how this name originated,” says the place-name listing.

Risk evaluation: No risk

References: Magnús Þórarinnsson. Routes, land-

Mynd 15. Vörður við Kaupstaðaveg / Cairns by Township Trail B-182395-40-30. (RT)

Legi: 21:43:46.89 63:57:44.72

Staðhættir og lýsing: Í fleiri en einni heimild segir frá örnefninu Draughól og að hann sé sunnan við Brennitorfu (B-182395-40-25). Að þar hafi verið dys kemur aðeins fram í greininni Fornminjar um Reykjanessskaga. Þar segir: „Nokkru sunnar, upp á hrauninu er hól há, sem kallaður er draughóll. Þar átti að hafa verið dys til forna, og rótuðu sjómenn henni alveg um. Þar fundu þeir lítið fémætt.“ Auðvelt var að þekkja þetta kennileiti, en ekki var hægt sjá neitt manngert við hóllinn eða í námunda hans.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanessskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 243-262.

Magnús Þórarinsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði. 1960, bls. 102-165.

Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

B-182395-40-29

Tegund og hlutverk: Landamerki

Heiti: Arnbjarnarhólmi

Legi: 21:44:14.05 63:57:47.11

Staðhættir og lýsing: Í örnefnalýsingu segir að „við Brennitorfu [B-182395-40-25] er Draughóll

ings and place-names of Miðnes. From Suðurnes Narrations from former times. Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165

B-182395-40-28

Type and purpose: Reference to a tomb

Name: Draughóll (Ghost Hill)

Position: 21:43:46.89 63:57:44.72

Local conditions and description: More than one reference mentions the place-name, Draughóll (Ghost hillock) and places it south of Brennitorfa (B-182395-40-25). But, that here has been a tomb, is only mentioned in the article, Archaeological remains on the Reykjanes peninsula (*Fornminjar um Reykjanessskaga*). This says: “Somewhat south, up on the lava is a high hillock which is called, Draughóll. There is supposed to have been an ancient tomb, and sailors raided it completely. They found few things of value.” It was easy to find this place, but it was impossible to find signs of man’s work on the hillock or its proximity.

Risk evaluation: No risk

References: Magnús Grímsson. Archaeological remains on the Reykjanes peninsula, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. PPG 243-262.

Magnús Þórarinsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes Narrations from

Mynd 16. Varða við Kaupstaðaveg / Cairn by Township Trail B-182395-40-30. (RT)

[B-182395-40-28] og Draughólskampur með sjó fram til suðurs, fram af kampi þessum er stór kletthólmi úti í sjó, heitir hann Arnbjarnarhólmi. Þar eru suðurmörk Básendahafnar [B-182395-40-1].“

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Magnús Þórarinnsson. Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. Hafnarfirði.1960, bls.102-165.

B-182395-40-30

Tegund og hlutverk: Forn leið

Heiti: Kaupstaðavegur

Legi: 21:43:34.94 63:57:36.10

Staðhættir og lýsing: Séra Sigurður B. Sívertsen segir um hina fornu og þá aflögðu leið í Lýsingu Útskálaprestakalls 1839: „Frá Stafnesi og suður með sjó, inn fyrir Ósa og suður í Hafnir; það var gamall kaupstaðavegur frá Bátssöndum [B-182395-40-1]; er hann grýttur og langur.“ Við vettvangsskráningu var leiðin gengin frá Kirkjuvogi (K-181033-35-1) að Þórshöfn (S-181039-40-2). Þá var hún gengin frá Gálgaklettum (S-181039-40-1) að Básendum (B-182395-40-1). Hún er á köflum frábærlega vel varðveitt. Viða meðfram götunni hafa myndast háir kantar eftir því

former times. Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165
Ari Gíslason. Place-name list of Stafnes.

B-182395-40-29

Type and purpose: Landmark

Name: Arnbjarnarhólmi (Arnbjörn's Islet)

Position: 21:44:14.05 63:57:47.11

Local conditions and description: In the place-name listing it says: “at Brennitorfa (B-182395-40-25) is Draughóll (B-182395-40-28) and Draughólskampur (Ghost hillock-ridge) towards the sea, southward, up to this gravel ridge is a large cliff-edged islet out in the sea, it is called, Arnbjarnarhólmi. There is the southern boundary of Básendar Harbor (B-182395-40-1).”

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Magnús Þórarinnsson. Routes, landings and place-names of Miðnes. From Suðurnes Narrations from former times. Hafnarfjörður, 1960. PPG 102-165

B-182395-40-30

Type and purpose: Old route

Name: Kaupstaðarvegur (Township Trail)

Position: 21:43:34.94 63:57:36.10

Local conditions and description: Father Sigurður B. Sívertsen says of the old, and then disused route in his Parish description of Útskálaprestakalls,

sem grjót hefur verið tínt úr henni. Hún er tveggja hesta breið. Með leiðinni eru 10-15 vörður sem virðast fornar, en víða á Miðnesheiðinni eru nýlegar vörður.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Sigurður B. Sívertsen. Lýsing Útskálaprestakalls 1839. Landnám Ingólfs, I. Reykjavík 1935-6. Bls. 170.

Gamli Kirkjuvogur

Elstu heimildir um Vogur er að finna í Landnámu.

Þar er að finna eftirfarandi frásagnir:

Herjólfur hét maðr; Bárðarson, Herjólfssonar, frændi Íngólfs landnámsmanns; þeim Herjólfu gaf Íngólfur land á milli Vogs ok Reykjaness.²⁶

Þórir haustmyrkr nam Selvog ok Krísuvík, en Heggur son hans, bjó at Vogu, en Böðmóðr, annar son hans, var faðir Þórarins, föður Súganda, föður Þorvarðar, föður Þórhildar, móður Sigurðar Þorgrímssonar.²⁷

Herjólfur, sá er fyrr var frásagt, var frændi Íngólfs ok fóstbróðir; af því gaf Íngólfur honum land á milli Reykjaness ok Vogs; hans son var Bárðr, faðir Herjólfss þess, er fór til Grænaland, ok kom í hafgerðingar [...]²⁸

Nokkuð er nafn bæjarins á reiki, hann virðist ýmist kallaður Vogur eða Kirkjuvogur í gömlum heimildum. Líkur benda eindregið til að um sé að ræða einn og sama bæinn - og að bæst hafi framan við bæjarnafnið þegar kirkja var reist á jörðinni. Kenningar um að Djúpivogur við Ósabotna sé þriðja nafnið á sama bænum geta vart staðist því að í landamerkjabréfi frá 1270 segir: „En lyngrifamörk skilur gata sú, er liggur fyrir innan Torfmýrar og upp á Háfaleiti til vörðu þeirrar, er stendur á leitinu þar, sem hæst er milli Kirkjuvogs, Njarðvíkur og Djúpavogs. En rekamörk millum Djúpavogs, Starness og Hvalsness skilur gróf sú, er verður fyrir innan klettana til hægri handar, er riðið er frá Kirkjuvogi.“²⁹ Hér virðist Djúpivogur vera bæjarnafn, en ekki annað nafn á Kirkjuvogi sem nefndur er í sömu málsgrein. Enda hafa Árni Magnússon og Páll Vídalín nokkurn fyrirvara á þegar þeir ráða í forn skjöl um að Kirkjuvogur hafi heitið Djúpivogur til forna.³⁰

²⁶ Íslenzk fornrit. Landnámabók, bls. 133.

²⁷ Ibid., bls. 393.

²⁸ Ibid., bls. 395.

²⁹ Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF. 1903. Bls. 41.

³⁰ JÁM. III. Bls. 35.

1839: “From Stafnes and south along the coast, in from Ós and south to Hafnir; that was an old township route from Båtsendar [sic] (B-182395-40-1); it is rocky and long.” In site cataloguing the route was walked from Kirkjuvogur (K-181033-35-1) to Þórshöfn (S-181039-40-2). It was then walked from Gálgaklettur (S-181039-40-1) to Båsender (B-182395-40-1). In sections it is wonderfully intact. High edges have occurred at numerous places along the way, as rocks have been collected from it. It is two horses wide. Along the way are 10-15 cairns that appear ancient, but at Miðnes the cairns are modern.

Risk evaluation: Risk due to residence

References: Sigurður B. Sívertsen. Parish description of Útskálaprestakalls, 1839. Landnám Ingólfs, I. Reykjavík 1935-6. Pg. 170.

Old Kirkjuvogur

Oldest reference to Vogur is found in the pioneer settlers' registry, Landnámabók. The following narration is found there:

The man was called, Herjólfur, son of Bárður, himself son of [the elder] Herjólfur, cousin to Ingólfur, the [noted] pioneer settler. [The elder] Herjólfur was given the land between Vogur and Reykjaness.²⁶

Þórir (Thorir) haustmyrkr (of autumnal eclipse/darkness), settled Selvogur and Krísuvík, but Heggur his son, lived at Vogur, and Böðmóður, his other son, was father to Þórarinn, father of Súgandi, father of Þorvarður, father of Þórhildur, mother of Sigurður Þorgrímsson.²⁷

Herjólfur, the one who is mentioned before, was cousin of Ingólfur and foster brother, that is why Ingólfur gave him land between Reykjaness and Vogur; his son was Bárður, father of the Herjólfur who went to Greenland, and got into rough seas [...]²⁸

The farm name seems to be somewhat inconsistent; it is variously called, *Vogur* or *Kirkjuvogur* in old references. In all likelihood this is one and the same farmstead and the prefix 'Kirkju' (church) has been added to the name when a church was built on the property. Theories that Djúpivogur, innermost at Ós, is a third name of the same farmstead are highly unlikely, since a survey note from 1270 says: “A boundary for bough harvesting is a lane which lies inland from *Torfmyrar* and up to Háfaleiti (*Háfaleiti*) to those cairns which stand on

²⁶ Íslenzk fornrit. Landnámabók, pp. 133.

²⁷ Ibid., pp. 393.

²⁸ Ibid., pp. 395.

Kirkjuvogur var fluttur suður yfir Ósa á seinni hluta 16. aldar, með kirkjunni, og stendur nú við Hafnir.

Mannabein hafa fundist í uppblæstri á gamla bæjarstæðinu og voru þau flutt að Kirkjuvogi. Var það nálægt aldamótunum 1800 að bein voru síðast flutt þaðan, en sagt er að nokkuð hafi verið flutt áður, smátt og smátt.³¹

Til forna lá jörðin hins vegar langt inn með Ósunum að norðanverðu. Þar er mikil rústabunga, grasi gróin, sem snýr í suður-norður, rúmir 23 m á lengd, 10 m á breidd og hæst um 2 m. Húsaskipun er ekki hægt að greina. Sunnan við bæjarhólinn má sjá leifar af því sem virðist vera forn kirkjugarður. Einnig má sjá leifar túngarðs norðan við hólinn og hlaðins brunns vestan við hann, en tóftir enn lengra í vestur sem gætu verið rústir útihúsa. Enn fremur eru greinilegar traðir frá bænum í norður upp á kaupstaðaleiðina.

Fremur fátt er vitað um Kirkjuvog hinn forna. Hans er ekki getið í öðrum fornritum en Landnámu. En árið 1334 verða válegir atburðir sem eru færðir í annála:

Á þessu ári gerðust þau hræðilegu tíðindi, að Þorleifur Þórðarson drap Þorbjörn prest Þorsteinsson í kirkju, suður á nesjum, í Kirkjuvogi, á Mikjálsmessudag, þá er hann var skryddur og stóð fyrir altari. Síðan lagði þessi Þorleifur sjálfan sig með hnífi til bana í kirkjunni.³²

Þorbjörn Þorsteinsson var prestur á Hvalsnesi, en hefur þjónað í Kirkjuvogi.³³

Tveir máldagar eða eignaskrár hafa varðveist um Vogskirkju. Sá eldri er í Hitardalsbók frá 1367.³⁴ Það er þó aðeins ágrip af máldaga kirkjunnar, en allur máldaginn hefur varðveist í Vilchinsbók biskups í Skálholti frá 1397. Þar stendur:

Mariukirkja í Vogu á þriðjung í heimalandi, hálf Geirfluglasker, tíu kýr, tvö hross kúgildi. Hún á viðreka önnur hver misseri millum Klaufar og Ósa, fimm álna tré og þaðan af stærri, og þriðjung í Valagnúpaförum. Hún á Róðukross og með líkneski, Mariuskript, Pétursskript, tabulum [þ.e. töflu] fyrir altari og brík forna. Item [þ.e. einnig] messuklæði, kantarakápur tvær, glóðarker, glergluggur, klukkur

31 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF. 1903. Bls. 41.

32 Íslenskir annálar, bls. 236, 238.

33 Sveinn Nielsen. Prestatal og prófasta á Íslandi.

34 Íslenskt fornbréfasafn. III. Bls. 221.

the hill there, the highest of which is between Kirkjuvogur, Njarðvík and Djúpavogur. And a beach dividing-line for gathering driftwood between Djúpivogur, Starnes (Stafnes) and Hvalsnes divides the hole/pit which is inland from the cliffs on the right hand as you ride from Kirkjuvogur."²⁹ Djúpivogur here appears to be a farmstead name, and not another name for Kirkjuvogur, which is named in the same paragraph. What is more, Árni Magnússon and Páll Vídalín had some reservations on whether Kirkjuvogur was called Djúpivogur in the old days when they examined ancient documents.³⁰

Kirkjuvogur was moved south of the Ós inlet in the latter half of the 16th century, with the church, and it now stands at Hafnir.

Human bones have been found in wind-blown spots at the old farmstead and they were moved to Kirkjuvogur. It was around the turn of the century 1800 that bones were last moved from the farmstead, but it said the some bones had been transferred before, a little at a time.³¹

In more ancient times, the property was well inland along the northward side of Ós. Here there is a large lump of ruins, overgrown, which turns in a south-north direction, more than 23 meters long, 10 meters wide and at the highest, 2 meters. It is not possible to distinguish the body of a house. South of the farmstead one can see traces of what appears to be an ancient cemetery. One can also see remnants of a pasture north of the farmstead, and a stone-lined well to the west of it and ruins further still to the west, could be those of an outbuilding. In addition, a worn trail is detectable from the farmstead up to the Township Trail, (Kaupstaðaleið).

Rather little is know of Old Kirkjuvogur. It is not mentioned in other old records other than Landnámabók. But in 1334 a horrible event occurred which was recorded in annals of history: *In this year the horrible event occurred that Þorleifur Þórðarson killed the priest, Þorbjörn Þorsteinsson in church, south on the point, in Kirkjuvogur, on Michael's Mass Day, while the priest was in his vestments and stood at the altar. Then this same Þorleifur killed himself in church with a knife.³²*

29 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF, pp. 41.

30 JÁM. III. pp. 35.

31 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF, pp. 41.

32 Íslenskir annálar, ppg. 236, 238.

fjórar, kaleikur brotinn og annar nýr minni, sloppur, bók er tekur tólf mánaða tíðir, allar nema seqventiur, og sérdeilis söng um Langaföstu, formælabók, Lectare sacrarium, munnlaug, tvær merkur vax, kola.

Portio Ecclesiae [þ.e. reikningur kirkjunnar] sérlega mörk.

Item gafst kýr frá Galmatjörn að Kirkjuvogi.

Portio xvc so langan tíma sem Svarthöfði átti jörðina.³⁵

Kirkjan var í pápísku helguð Maríu guðsmóður og var rik af eignum, enda enginn vafi um að Kirkjuvogur hafi fyrrum verið höfuðból. Hafa ekki lítil hlunnindi verið að sækja í Geirfuglasker og eiga það hálf, en Kirkjubólskirkja og Hvalsneskirkja áttu sinn fjórðunginn hvor. Klettaeyja þessi var að stærð „hér um mældur kýrföðurs völlum“ og svo mikil mergð svartfugls á henni „að engin sjást skil á neinu“; geirfugl þó ekki nærri eins mikill sem skerið hefur nafn til. Lending við skerið fór smávernandi og strjáluðust ferðir þegar „á tvær hættur [var] að leggja líf og dauða þar upp að fara“ og mannskaðar urðu. Árið 1732 var gerð ferð í skerið í fyrsta sinn í 75 ár. Fundust þá skinin mannabein í skerinu og gátu menn sér til að dugga hefði orðið að skilja þar eftir mann sem settur hefði verið í land til að taka fugl og egg.

Stef séra Hallkels á Hvalsnesi vottar að einnig gat verið illt að sækja í Geirfuglasker í fornöld þótt landing hafi áreiðanlega verið betri í þann tíð:

Eg get ekki gefið mig í Geirfuglasker, eggjið brýtur báran því brimið er.

Um hættuför í Geirfuglasker orti Ólína Andrésdóttir í kvæði sínu Útnesjamönnum:

Ekki nema ofurmenni ætluðu sér
að brjótast gegnum garðinn
kringum Geirfuglasker.

Görpum þótti gífurlega geigvæn sú för,
en betri samt en björg að sækja
í Básenda vör.

Betri samt en björg að sækja Básendum að;
ræningjarnir dönsku
réðu þeim stað.

³⁵ Ibid. IV. Bls. 103.

Thorbjorn Thorsteinsson was a priest at Hvalsnes, but celebrated mass in Kirkjuvogur.³³

Two church ledgers or estate lists have survived about the church at Vogur. The oldest is in the manuscript, *Hítardalsbók* from 1367.³⁴ This is only an outline of the church's records, but the entire church record is preserved in the manuscript, *Vilchinsbók*, written by the bishop in Skálholt, from 1397. There it says:

Church of the Virgin, in Vogur owns a third of parish land, half of the skerry, Geirfuglasker, ten cows, two horses worth a cows value. It owns driftwood (an important benefit to some properties) from every other half-year between Klauf and Ós, any tree trunks five yards long, or longer, and a third of the shore at Valagnúpur. It has a Crucifix with Christ's image, Virginal text and Peter's Psalms, an altarpiece, and an old carved altarpiece. Additional items: vestments; two mantles; an incense-burner, glass windows, four bells, a broken chalice, and one newer and smaller; a missal with all but the litanies; a special hymn about Lent; a book of catechism, a stand for holy books (Lectare sacrarium) a hand-basin; a half kilo of wax and an oil lamp.

Portio Ecclesiae [church's inventory] special mark.

Item: was given cow from the farm, Galmatjörn at Kirkjuvogur.

Portio etc. as long as Svarthöfði owned the land.³⁵

The church was Papist and dedicated to Mary, the mother of God, and was rich in property, since there was no doubt that Kirkjuvogur was in olden times a main farmstead. With plenty of benefits from the skerry, Geirfuglasker (Great auk's Skerry), and owned half of it, with the churches at Kirkjuból and Hvalsnes owning (also) a quarter each. This cliff-faced isle was said to be the size “of a cow pasture” and crowded with so many sea birds “that one cannot distinguish the individuals”; Great auks, though, nowhere near as plentiful as the name implies. Landings at the skerry dwindled and trips diminished when, “it became doubly risky for life and limb to go up there” and fatalities occurred. In 1732 the first trip in 75 years was made to the skerry. A scrawny skeleton was found and men reckoned it was of a man left there after being set ashore to hunt birds and gather eggs.

A chant of Father Hallkell of Hvalsnes indicates it could also be hazardous to visit Geirfuglasker in

³³ Sveinn Nielsen. *Prestatal og prófafa á Íslandi*.

³⁴ Íslenzkt fornbréfasafn. III. PP. 221.

³⁵ Ibid. IV. PP. 103.

Nú eru Geirfuglasker, þetta mikla forðabúr, sokkin í sæ og brýtur á þeim á fjöru.³⁶

Hinn 19. apríl 1467 selur Björn Þorleifsson Eyjólfur Arnfinnssyni jarðirnar Voga á Rosmhvalanesi og Gunnólfsá í Ólafsfirði fyrir fimm jarðir á Vestfjörðum.³⁷ Einn helsti fornfræðingur landsins um aldamótin 1900, Brynjúlfur Jónsson frá Minna-Núpi, skráði minjar á Miðnesheiði. Á grundvelli þess að enginn bær hafi verið í Rosmhvalaneshreppi sem hét Vogar dró Brynjúlfur þá ályktun í skýrslu sinni að hér hlyti að vera átt við Kirkjuvogur hinn forna.³⁸

Árni Magnússon og Páll Vídalín skráðu eftirfarandi um „gamla Kirkjuvogur“ sumarið 1703 í Jarðabók:

Forn eyðijörð, um hana er skrifað síðast meðal Hafnahrepps bæja, að óvíst sé hvort hún liggi í Kirkjuvogum eður Stafness löndum, ítem að munnmæli séu að Kirkjuvogum bær sé þaðan fluttur. Nú að fleirum kringumstæðum betur yfirveguðum sýnist að sitt hafi hver bær verið, Kirkjuvogur, sem nú er byggður, og þessi gamli Kirkjuvogur, sem af gömlum documentum ráða er, að heitið hafi til forna Djúpivogur. Hvað sem hér um er að segja, þá er það víst, að þessi eyðijörð öldungis ekki kann upp aftur að byggjast, með því svo vel túnstæðið sem landið alt um kring af sandi uppblásið er og að bláberu hrjóstri orðið. Svo er og lendingin, er þar sýnist verið hafa, af útgrýnni öldungis forðjörfuð og ónýtt. Grastór, sem hér og hvar í landareigninni kunna til baka vera, nýta sér Stafnesingar og Kirkjuvogsmenn, og er hér ágreiningur um landamerki.³⁹

Tekið er fram að gamli Kirkjuvogur sé fornt eyðibýli árið 1703. Í Jarðabók er enn fremur þetta skjal um jörðina, skrifað í ágúst sama ár í Kirkjuvogi í Höfnum:

Forn eyðijörð, hefur legið í auðn yfir stórt hundrað ár. Eru munnmæli að Kirkjuvogum bær sé þaðan fluttur, þangað sem nú stendur hann, og vill þá þetta bæjarstæði í Kirkjuvogum-landi verið hafa. Aðrir halda að þetta bæjarstæði sé í Stafness landi.⁴⁰

Hvað sem liður landamerkjadeilum varpa þessi gögn ljósi á að jörðin við norðanverða ósa hafi farið í eyði um 1580 eða þar um bil.

earlier centuries, though the landings have certainly been better:

At Geirfuglasker you won't find me,
(Eg get ekki gefið mig í Geirfuglasker),
Its edges break the foaming sea
(eggið brýtur báran því brimið er).

On the hazards of visiting Ólína Andrésdóttir wrote in her verse about resident of the Outer Peninsula (Útnesjamenn):

Heroes only would likely dare
to enter passed the rocks
'round Geirfuglasker.

Folks felt it foolhardy to risk a stranding
but a better way to live
than visit Bäsendar's landing.

Live thus, than show Bäsendar my face
The thieving Danes
Now run that place.

Now Geirfuglasker, that huge food pantry is sunk into the sea with waves crashing upon in the tides.³⁶

The 19th of April 1467, Björn Þorleifsson (son of Thorleifur) sold Eyjólfur Arnfinnson the property of Vogur on the point of Rosmhvalanes and the river Gunnólfsá in Ólafsfjörður for five properties in the West Fjords.³⁷ One of Iceland's most-noted archaeologists around the turn of the century 1900, Brynjúlfur Jónsson from Minni-Núpur, listed the remains on the Miðnesheiði heath. On the basis that no farm existed in the district of Rosmhvalaneshreppur, which was called Vogur, Brynjúlfur drew the conclusion in his report that here the reference is to “Old Kirkjuvogur.”³⁸

Árni Magnússon and Páll Vídalín recorded the following about “Old Kirkjuvogur” in the summer of 1703 in Jarðabók (Estate Book):

Ancient abandoned farm, about which is written most recently among Hafnar's farms, that it is uncertain whether it lies in Kirkjuvogur or Stafnes property, note: rumors are that the farm of Kirkjuvogur is moved from there. Now, after better examining other circumstances, it appears that these are two separate farms: Kirkjuvogur, which is now settled, and this Old Kirkjuvogur, which, judging from older documents, has been called in olden times, Djúpivogur. Regardless of what is said here, it is though certain that this abandoned farm will

36 Jón Thorarensen. Geirfuglasker. Rauðskinna hin nýrri, bls. 48-56.

37 Íslenzkt fornbréfasafn. V. Bls. 477.

38 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF. 1903.

39 JÁM. III. Bls. 35.

40 Ibid., bls. 33.

36 Jón Thorarensen. Geirfuglasker. Rauðskinna hin nýrri, bls. 48-56.

37 Íslenzkt fornbréfasafn. V. Bls. 477.

38 Brynjúlfur Jónsson. Árbók ÍF. 1903.

39 JÁM. III. Bls. 35.

40 Ibid., bls. 33.

Fornleifaskrá fyrir gamla Kirkjuvog

K-181033-35-1

Tegund og hlutverk: Bæjarhóll

Heiti: Vogur - Kirkjuvogur (gamli Kirkjuvogur)

Lega: 21:38:37.42 63:57:06.07

Staðhættir og lýsing: Bæjarhóllinn stendur við norðanverða Ósa. Hann er grasi gróinn, snýr í suður-norður, rúmir 23 m á lengd, 10 m á breidd og um 2 m þar sem hann er hæstur. Húsaskipun er ekki hægt að greina. Ýmsar heimildir eru til um gamla Kirkjuvog og verður hér látið nægja að vísa í samnefndan kafla hér að framan.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir:

K-181033-35-2

Tegund og hlutverk: Brunnur

Heiti:

Lega: 21:38:37.91 63:57:05.76

Staðhættir og lýsing: 8 m vestur af bæjarhólnum (K-181033-35-1) er óvenjulega vel varðveittur brunnur, fallega hlaðinn úr grjóti, 1,30 x 1,50 m að utanmáli.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir:

K-181033-35-3

Tegund og hlutverk: Túngarður

Heiti:

Lega: 21:38:40.82 63:57:07.50

Staðhættir og lýsing: Ofan og norðan við bæjarhólinn (K-181033-35-1) eru ógreinilegar leifar túngarðs sem hefur verið hlaðinn úr grjóti.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir:

K-181033-35-4

Tegund og hlutverk: Rúst

Heiti: Kirkjugarður

Lega: 21:38:36-31 63:57:06.33

Staðhættir og lýsing: Sunnan við bæjarhólinn (181033-35-1) má sjá leifar af því sem virðist vera kirkjugarður, enda var Kirkjuvogur kirkjujörð. Heimildir herma að mannabein hafi verið flutt héðan í kirkjugarð í Kirkjuvogi í Höfnum, síðast um aldamótin 1800. Rústirnar eru ógreinilegar, en augsýnilega leifar mannvirkis.

Hættumat: Hætta vegna landbrots

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson. Árbók Hins íslenska fornleifafélags. Reykjavík, 1903. Bls. 41.

certainly not be re-settled, as thoroughly sand-covered as the grassland around it is, there is only scrubby blueberry shrubs now. Then there is the landing—as there appears to have been—with a pier, totally ruined and useless. Grass plots, which are here and there, are used by the residents of Stafnes and Kirkjuvogur and here there is disagreement on the boundary.³⁹

It is mentioned that Old Kirkjuvogur is an ancient abandoned farm in 1703. In Jarðabók there is a further entry about the property, written in August of the same year, under Kirkjuvogur in Hafnir:

Ancient abandoned farm, has been vacant for more than a hundred years. Rumors are that the farm Kirkjuvogur is moved from there, to where it now stands and suggests that the farm (Old Kirkjuvogur) was part of the land of Kirkjuvogur. Some hold that this farm (Old Kirkjuvogur) belongs to Stafnes land.⁴⁰

Whichever the case may be, the boundary dispute sheds new light on data that the property on the northern part of Ós has been abandoned since 1580, or thereabouts.

Archaeological catalogue for Old Kirkjuvogur

K-181033-35-1

Type and purpose: Farm hillock

Name: Vogur - Kirkjuvogur (Old Kirkjuvogur)

Position: 21:38:37.42 63:57:06.07

Local conditions and description: The farm hillock (or mound) stands on the northern part of the inlet, Ós. It is overgrown with grass, turns south-north, over 23 meters long, 10 meters wide and about 2 meters high at its highest. It is not possible to detect the body of the farm. Various references exist about Old Kirkjuvogur, and here it will suffice to refer to the preceding chapter of the same name.

Risk evaluation: Risk due to erosion

K-181033-35-2

Type and purpose: Well

Position: 21:38:37.91 63:57:05.76

Local conditions and description: An unusually well preserved well, nicely lined with stone, is found 8 meters west of the farm hillock (K-181033-35-1). The wells outer measures are 1.3 X 1.5 meters.

39 JÁM. III. PP. 35.

40 Ibid., pp. 33.

Mynd 17. Bæjarhóllinn á Kirkjuvogi / Farm hillock in Kirkjuvogur K-181033-35-1. (RT)

Íslenskir annálar sive Annales Islandicum ab anno christi 803 ad annum 1430, 1847. Bls. 236, 238.

K-181033-35-5

Tegund og hlutverk: Sel

Heiti: Kirkjuvogssel

Legi: 21:35:39.73 63:56:04.53

Staðhættir og lýsing: Nokkuð langt austur af Hvalhólum er Kirkjuvogssel. Þar eru talsverðar rústir og nokkrar sagnir eru til um það. Í Rauðskinnu hinni nýrri segir Ólafur Ketilsson, refaskytta, frá viðskiptum sínum við draug í selinu. Heyrir hann kallað nafn sitt ótt og títt svo að hann herðir för sína til byggða, en það verður honum til lífs því að foráttuveður skellur á.

Hættumat: Lítil hættá

Heimildir: Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

Jón Thorarensen. Köllin í Kirkjuvogsselinu. Rauðskinna hin nýrri. Reykjavík, 1971. Bls. 165-166.

K-181033-35-6

Tegund og hlutverk: Heimild um blóðvöll

Heiti: Beinhóll

Risk evaluation: Risk due to erosion

K-181033-35-3

Type and purpose: Fenced pasture

Position: 21:38:40.82 63:57:07.50

Local conditions and description: An unclear remnant of a pasture, which was fenced with stones, is above and to the north of the farm hillock (K-181033-35-1).

Risk evaluation: Risk due to erosion

K-181033-35-4

Type and purpose: Ruins

Name: Kirkjugarður (Cemetery)

Position: 21:38:36-31 63:57:06.33

Local conditions and description: South of the farm hillock (181033-35-1) one can see remnants of what appears to be a cemetery, as (Old) Kirkjuvogur was a church property. Reference indicates that human bones have been moved from here to a cemetery in Kirkjuvogur at Hafnir, lastly around the turn of the century 1800. The ruins are unclear, but an obvious remnant of the work of man.

Risk evaluation: Risk due to erosion

References: Brynjúlfur Jónsson. Annals of The

Mynd 18. Brunnur við Kirkjuvog / Well by Kirkjuvogur K-181033-35-2. (RT)

Legi: 21:37:43.45 63:56:43.46
Staðhættir og lýsing: „Þar var slátrað hrossum til refafóðurs,“ segir í örnefnalýsingu.
Hættumat:
Heimildir: Ari Gíslason. Örnefnaskrá.

K-181033-35-7

Tegund og hlutverk: Heimild um þjóðtrú
Heiti: Hunangshella
Legi: 21:37:56.08 63:56:19.57
Staðhættir og lýsing: „Við landsuðurhorn Ósanna hjá alfaravegi (Keflavíkurveginum) er flöt hraunklöpp, eigi alllítill, sem kölluð er Hunangshella,“ segir í Fornminjum um Reykjanesskaga eftir Magnús Grímsson: „Sagan segir, að dýr það, sem heitir finngálkn (þ.e. afkvæmi tófu og kattar), hafi lagzt á fénað manna og gjört tjón mikið. Reyndu menn til á ýmsa vega að drepa það, en gátu ei sökum styggðar þess og fráleika. Þá hittu maður einn upp á því að bera hunang á hellu þessa og lagðist þar hjá í leyni. Dýrið rann á lyktina og sleikti hunangið, því finngálkn eiga að vera mjög sólgín í það. Þar skaut maðurinn dýrið, en hellan er síðan kölluð Hunangshella.“ Ólafur Ketilsson, refaskytta, getur þess í framhjáhlupum í draugasögu að hafa árið 1886 í

Icelandic Archaeological Society, Reykjavík, 1903. Pg. 41.
 Icelandic Annals from 803 AD to 1430 sive Annales Islandicum ab anno christi 803 ad annum 1430), 1847. PPG 236, 238.

K-181033-35-5

Type and purpose: Summer pasture
Name: Kirkjuvogssel (Kirkjuvogur pasture)
Position: 21:35:39.73 63:56:04.53
Local conditions and description: The summer pasture, Kirkjuvogssel is a good ways east of Hvalhólar. Quite a few ruins are there, about which are some anecdotes. In *Rauðskinna hin nýrri*, Ólafur Ketilsson, a fox hunter, tells of his encounters with a ghost in the summer pasture. The ghost called Ólafur's name out many times, so much so that Ólafur hurried back to settlement—an act that saved his life—since a deadly storm struck.
Risk evaluation: Little risk
References: Ari Gíslason. Place-name list of Kirkjuvogur.
 Jón Thorarensen. The Calls in Kirkjuvogssel. *The new Redskin*. Reykjavík, 1971. Pg 165-166.

desember tekið stefnuna á Hunangshellu á leið sinni til byggða.

Hættumat:

Heimildir: Magnús Grímsson. Fornminjar um Reykjanesskaga. Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Bls. 259.

Jón Thorarensen. Köllin í Kirkjuvogsselinu. Rauðskinna hin nýrri. Reykjavík, 1971. Bls. 166.

K-181033-35-6

Type and purpose: Reference to a horse-slaughtering place

Name: Beinhóll (Bonehill)

Position: 21:37:43.45 63:56:43.46

Local conditions and description: "Horses were slaughtered there for feeding foxes," says the place-name listing.

References: Ari Gíslason. Place-name list of Kirkjuvogur.

K-181033-35-7

Type and purpose: Reference to folk-tale belief

Name: Hunangshella (Honey pavement)

Position: 21:37:56.08 63:56:19.57

Local conditions and description: "At the southern corner of property at Ós, along the elf lane (*Keflavíkurvegur*) there is a low, flat lava rock, not very small, called, Hunangshella (Honey pavement)," says Magnús Grímsson in *Archaeological remains of the Reykjanes peninsula* and continues, "The story says that an animal called a foxcat (*finngálkn*) (i.e. offspring of vixen and tomcat) had preyed upon livestock and caused great damage. Men tried various ways to kill it, but failed, since the animal was very timid and agile. Then a man got the idea of putting honey on this flat rock, and hid nearby. The creature followed the scent of the honey and began licking it, since foxcats like honey very much. The man then shot the animal and since then the rock is called, Hunangshella." Ólafur Ketilsson, the foxhunter mentions in passing in his ghost story that in December 1886, he went towards Hunangshella on the way to settlement.

References: Magnús Grímsson. *Archaeological remains on the Reykjanes peninsula*, Landnám Ingólfs. Reykjavík 1935-36. Pg. 259.

Jón Thorarensen. *The Calls in Kirkjuvogssel*. The new redskin. Reykjavík, 1971. Pg. 166.

Samantekt

Í þessum kafla verður fjallað um helstu tegundir minja sem fundust við heimildasöfnunina og vettvangsskráninguna. Einnig verður fjallað um ástand þeirra, hugsanlegt minjagildi, ástæðu til frekari rannsókna o.fl.

Hugtakið menningarlandslag fær æ meiri þýðingu innan þjóðminjavörslunnar. Samhengi minja við náttúruna, söguna eða aðrar minjar kann að ráða um varðveislugildi þeirra auk þess sem það segir fyllri sögu um búsetu og kjör manna til forna. Ekki er eingöngu lögð áhersla á stakar fornleifar. Básendar eru gott dæmi. Þar eru mannvistarleifarnar ekki einungis tengdar innbyrðis, hús-útihús-garður-höfn, heldur er ástand þeirra afleiðing sögufrægs atburðar, Básendaflóðsins, auk þess sem þær eru vottur um millirikjaviðskipti og verslunarrekstur og þar með sambýli danskra einokunarkaupmanna og íslenskra bænda. Er því með engu móti hægt að segja að grjóthrúgurnar eftir hús tengd versluninni séu minna virði en réttin sem enn stendur nær óhöggud eftir meira en tvær aldir.

Fornleifar eru vitaskuld einnig metnar út frá eigin verðleikum, hve sjaldgæfar þær eru og hvert fræðslugildi þær hafa. En það kann enn fremur að skipta máli hvaða þýðingu þær hafa fyrir rannsóknir og að hvaða leyti þær þykja geta fært mönnum nýja vitneskju um mannlíf til forna.

Í næstu köflum verða dregin saman helstu atriði sem varða fornleifar á jörðunum á yfirráðasvæði Varnarliðsins á Miðnesheiði. Síðast eru svo niðurstöður skýrsluhöfundar um aðgerðir til kynningar og rannsóknar á viðfangsefninu.

Summary

This chapter discusses the major remains that were found in reference searching and site cataloguing. Their condition will also be discussed, as well as possible archaeological importance, cause for further research, etc.

The concept cultural landscape has more and more meaning in protection of national heritage. The link between nature, history or other remains may determine the priority of preservation, in addition this fills in the history of settlement and lifestyle of people of earlier times. Emphasis is not only on single remnants. Básendar is a good example of this. There remnants of man's presence are not only linked together—house, out-building, pasture, harbor—but their condition is the result of an historical event, the Básendar Flood, in addition to their being traces of international trade and merchandising, and with it interactions between a Danish monopoly merchant and Icelandic farmers. So it is impossible to say that a pile of rocks from a house linked with the store is any less valuable than a corral that stands nearly intact after more than two centuries.

Archaeological remains are certainly valued according to their own worth, how rare they are, and what historical significance they have. But furthermore, it may also be important what significance they have for research to what extent they can shed new light on man's life in the past.

The following chapters will tie together the major aspects pertaining to archaeological remains on the property under control of the Iceland Defense Force at Miðnes. Finally, the author's conclusions on steps to be taken for promotional purpose and research of the subject matter.

Minjar í Sandgerði

Kaupstaðarleiðin til Keflavíkur er mjög forn, en hefur viðhaldist vegna stöðugrar notkunar fram á 19. öld. Enn eru langir kaflar hennar óraskaðir, en þó hefur henni sums staðar verið spillt með framkvæmdum, t.d. næst Keflavík. Leiðin er hins vegar vernduð af Þjóðminjalögum og þykir sjálfsagt að varðveita minjar um samgöngur fyrri tíma.

Innsiglingarmerkin tvö ber sömuleiðis að varðveita. Þeim hefur farið ört fækkandi á Suðurnesjum, en eru til vitnis um hina miklu sjósókn sem stunduð var og aðferðir sjómanna til þess að rata fyrir boða og sker.

Minjar á Stafnesi

Að Stafnesi er þekkt örnefnið Lögrétta sem kann að benda til þinghalds af einhverju tagi fyrir óralöngu. Þar er hringmynduð fornbygging sem hefur verið kölluð lögrétta og verið sérstaklega friðlýst.

Ofan við Básenda í landi Stafness eru Gálgaklettur þar sem menn voru teknir af lífi samkvæmt sögnum. Engar skjalfestar heimildir munu til um að menn hafi verið réttaðir á þessum stað og bilið milli klettanna sýnist of langt til þess að unnt hafi verið að skjóta tré á milli þeirra til að hengja menn í. Enn fremur þykir mæla gegn sögnunum að þingstaður Rosmhvalanesshrepps hafi verið að Bæjarskerjum, en þau eru ekki í næstu grennd. Verður þó engu slegið föstu um það og mætti gera leit að mannabeinum í gjótum fyrir neðan þá, en munnmæli herma að Básendamenn hafi þar huslað hina afteknu.

Í heimildum um Suðurnes er víða getið um fangamörk og gætu verið sérstakt rannsóknarverkefni, ef því væri að skipta, því að fangamörk á steinum eru ekki algeng á Íslandi. Ofan við Þórshöfn, sem Hansakaupmenn og Þjóðverjar nýttu á miðöldum, eru klettur og steinar með fangamörkum. Ártöl benda til að þau séu frá seinni helmingi nítjándu aldar þegar höfnin var aftur tekin í notkun eftir langt hlé. Nokkuð er misjafnt hve þau hafa veðrast og væri ekki úr vegi að forvörður athugaði áletranirnar og mæti til hvaða aðgerða yrði gripið til að bjarga þeim. Hin svokallað Hallgrímshella er merkileg fyrir sömu sakir þótt ólíklegt sé að hún tengist séra Hallgrími Péturssyni.

Archaeological remains in Sandgerði

The Township Trail, *Kaupstaðarleiðin* to Keflavík is very old, but has lasted due to constant use until the 19th century. There are still long sections undisturbed, though it has in places been damaged from developments, e.g. nearest Keflavík. The Route is, however, protected by the National Heritage Act and should certainly be preserved as a relic of transportation from prior times.

The two navigational reference points for sailing into the harbor are likewise worth protecting. This type of landmark has been rapidly vanishing from Suðurnes, but give witness to the tremendous amount of sailing and fishing and the methods sailors used to avoid waves and skerries.

Archaeological remains in Stafnes

The place-name, Lögrétta is preserved at Stafnes and it may indicate a site of ancient law meetings of some kind in the distant past. There is an ancient circular building that bears this name and has been specifically placed on the preservation list. *Gálgaklettur* (Gallows Cliffs) are above Básendar in property of Stafnes, where men were executed, according to legend. No official reference is available confirming men have been tried at this place and the gap between the cliffs appears too wide to have allowed putting a tree between them from which to hang the men. Furthermore, it seems unlikely that a law place for the district of Rosmhvalanesshreppur would have been at the skerries *Bæjarsker*, as they are not nearby. Though this is impossible to confirm or deny, and a search for human bones might be conducted in the gaps below them, as rumor had it that Básendar residents buried the men hanged there.

References on Suðurnes mention inscriptions often, and this could well be a special research project, as inscriptions are not common in Iceland. Above Þórshöfn (Thorshöfn) harbor, which Hansiatic and German traders used, are cliffs and stones with inscriptions. Year markings indicate they are from the latter half of the nineteenth century, when the harbor was again put into use, after a long interval. The inscriptions have variously withstood weathering and it would not be a bad idea to have a preservationist examine them to determine what steps would be taken to save them.

Minjar á Bäsendum

Minjar um verslun og sjósókn eru margar og margs konar á Suðurnesjum öllum. Bäsendar voru fræg höfn og geyma minjar um landfestar, varir, fiskbyrgi og verslunar- og birgðahús, svo að nokkuð sé nefnt. Bäsendar eru eitt samhangandi minjasvæði, einstakir í sinni röð, og hafa verið sérstaklega friðlýstir.

Á Bäsendum var reistur lítill torfbær í kringum aldamótin 1700. Lítill veigur er í þeim litlu leifum sem eftir hann liggja út frá sjónarhóli fornleifarannsóknna, en þær hafa mikið varðveislugildi í samhengi við aðrar minjar á Bäsendum og sögu verslunarstaðarins sem tók af í einu lagi í sjávarflóði árið 1799.

Á Bäsendum standa ágætlega varðveittar leifar af rétt, hlöðu og fjósi. Þar má einnig finna leifar garðs sem hlaðinn var í hálfhring utan um verslunarstaðinn. Akrar og tún voru afar fátækleg á öllu hinu rannsakða svæði, en á Bäsendum voru greinilegar leifar matjurtagarðs með hleðslum meðfram þremur hliðum. Hvorki fundust bein merki kvía né stekkjia við vettvangsskráningu, nema ef vera skyldu tvær tóftir á Bäsenda sunnan við fiskbyrgi og matjurtagarðinn.

Samanburður heimilda og húsaleifa á vettvangi bendir til að fjórar rústir geti verið leifar lifrabræðsluhúss, skemmu, lýsisbúðar og vörugeymslu. Aðeins rannsókn getur skorið úr því, en þó er það ekki víst því að lítið er eftir af húsunum.

Loks skal getið kaupstaðavegarins. Hann er nær því óskertur frá Kirkjuvogi heim að Bäsendum. Minjagildi hans er verulegt, ekki einungis vegna þess að fáar ef nokkrar fornar leiðir eru svo stórkostlega vel varðveittar, heldur er hann sýnilegur í landinu með upphækkuðum brúnum og vel til gönguferða fallinn.

The so-called, *Hallgrímshella* (Hallgrímur's Stone) is remarkable for the same reason, though it is unlikely that it is actually connected to the noted psalmist, father Hallgrímur Pétursson.

Archaeological remains in Bäsendar

Remains from trade and maritime activities are many and varied in all of Suðurnes. Bäsendar were famous harbors and contain relics of moorings, breakwaters, fish pantries, and shop and storage buildings, to name a few. Bäsendar is one interwoven heritage area, unique in its class, and has been specially proclaimed a National Heritage site. Around the turn of the century 1700, a small sod-built farm was built. The remains of it are of little consequence from the standpoint of archaeological research, but they have considerable importance from a preservation standpoint in conjunction with other remnants at Bäsendar, and the history of the trading station, which was wiped out in its entirety in a coastal storm, 1799.

Well-preserved remnants of a corral, hay shed and livestock barn are at Bäsendar. Remains of a semi-circular walled garden around the trading station can also be found. Fields and pastures were not remarkable anywhere in the research zone, but at Bäsendar there were relics of a vegetable garden with stone walls on three sides. No clear trace of stock or lamb pens, except possibly for two stone wall fragments south of the fish pantry and vegetable garden.

Comparison between references and building remains at the site indicate four possible ruins that could remain of a liver-boiling building, a shack, a fish-oil building and storehouse. Only further investigation will determine this, but even this is uncertain since there is very little remaining of the buildings.

Final mention is of the Township Route. It is nearly undamaged from Kirkjuvogur all the way to Bäsendar. Its archaeological importance is significant, not only because few, if any old routes are so amazingly well preserved, but it is prominent in the landscape with raised edges and well suited for hiking.

Minjar í gamla Kirkjuvogi

Bæir standa yfirleitt á sama stað öldum saman, jafnvel allt frá landnámsöld fram á okkar daga. Myndast þá bæjarhólar sem eru samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum frá ýmsum tímum.

Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs frá einni kynslóð til annarrar og í þeim er að vænta flestra forngripa.

Vandinn er iðulega sá að enn er búið nánast á sama bletti og fornmennt komu sér fyrir. Kann því að vera örðugt að komast að fornminjunum og þeim kann að hafa verið spillt með húsagerð seinni tíma. Liggur í augum uppi að mikilsverðustu bæjarhólarnir með tilliti til fornleifarannsóknna eru þeir sem ekki hafa orðið fyrir raski um aldir.

Við fornleifaskráninguna á Miðnesheiði fannst einn bæjarhóll og er hann hvorki skemmdur af nútíma framkvæmdum né landbroti, en honum stafar hætta af ágangi sjávar. Bæjarhóll þessi stendur í gamla Kirkjuvogi við norðanverða Ósa og virðist jörðin af heimildum að dæma hafa verið í byggð frá landnámi fram á sextánda öld og ekki síðan.

Auk bæjarhúsanna voru útihús helstu mannvirkin á hverri jörð. Oftast eru útihúsin dreifð um túnin og gegndu margháttuðu hlutverki, gripahús, hlöður og skemmur. Tún voru girt af með hlöðnum gördum. Kvíar voru oftast nálægt húsunum, í túnjaðrinum, en stekkir fjær. Réttir, aðhald og gerði voru eftir atvikum nálægt eða fjarri. Þessi mannvirki voru iðulega hlaðin úr torfi og grjóti.

Í gamla Kirkjuvogi eru leifar túngarðs, en tún brotin og blásin. Trúlega eru þar leifar útihúsa einnig. Úr því getur hins vegar aðeins fornleifarannsókn skorið.

Brunnurinn við bæjarhólinn er fágætur og vel varðveittur.

Seljabúskapur hefur lítið verið rannsakaður á Íslandi. Óleyst er hvernig greina megi muninn á seljum, þar sem búið var tímabundið um sumarmánuðina, og húsum, þar sem búið var allt árið um kring. Er það aðkallandi verkefni fyrir íslenska fornleifafræði.

Á hinu rannsakaða svæði eru minjar um tvö sel. Stafnesselið virðist horfið, en Kirkjuvogsselið stendur enn samkvæmt heimildum.

Archaeological remains in Kirkjuvogur

Farms usually stand in the same place for centuries at a time, even from earliest settlement until today. As a result farm hillocks occur which are composed of a blend of building remains and by-products of man's existence from various times.

One can expect the greatest and most-varied archaeological remains in farm hillocks. They contain the story of daily life from one generation to the next, and in them one can expect to find the most archaeological relics.

The problem is that sometimes the site is still occupied at almost the *exact* place as where forbears settled. It can therefore be difficult to get to archaeological remains and likewise, these may have been damaged by building construction in latter times. It is obvious the most valuable farm hillocks with respect to archaeological research are those which have not been disturbed over the centuries.

Upon site cataloguing on Miðnes a farm hillock was found which is neither damaged by modern developments nor weather erosion, but it does stand risk from the sea. This farm hillock is at Old Kirkjuvogur at the northern part of Ós and the property appears to have been settled from earliest times until the sixteenth century, but not since then, judging from references.

Besides farmhouses, out-buildings were the most common structures of each property. Most frequently, outbuildings are distributed around pastures and served many purposes: stock barns, hay sheds, and storage shacks. Pastures were walled off with stone-laid fences. Livestock pens were mostly near houses, directly on the borders of pastures, but lamb corrals, further away. Corrals, hitching structures and gardens were either close by, or further away, depending on the situation. These structures were frequently laid of sod or stones.

Kirkjuvogur has traces of pasture, but the turf is patchy and wind-blown and there are also likely remnants of out-buildings, too. But only archaeological investigation can determine this for certain. The well near the farm hillock is rare and well preserved.

Summer shepherding has been little studied in Iceland. It is unclear how one can differentiate between relics from summer pasture sites where people lived only during the summer months and houses, which were occupied year-round. This is a necessary project for an Icelandic archaeologist.

Í gamla Kirkjuvogi kunna að vera leifar af kirkjugarði Maríukirkjunnar sem á að hafa staðið þar. Bein, sem blásið hefur upp, hafa verið flutt í kirkjugarðinn í Höfnum. Er ekki loku fyrir það skotið að enn séu minjar um garð þennan þótt ekki verði séð á yfirborðinu hvar kirkjan hefur staðið.

Ekki voru fleiri greftrunarstaðir á hinu skráða svæði, en heimild um dys við Draughól á Básendum; henni á að hafa verið rótað um.

Herminjar

Eins og við er að búast er mikill fjöldi herminja á Miðnesheiði þar sem Varnarliðið hefur haft aðstöðu frá því á árum seinni heimsstyrjaldar. Minjar af því tagi eru ekki sjálfkrafa verndaðar af Þjóðminjalögum þar eð þær eru ekki orðnar hundrað ára gamlar. Í lögunum er þó heimild til þess að friðlýsa yngri minjar, en um þau efni hefur hvorki skapast hefð né opinber stefna verið mörkuð. Gefur engu að síður augaleið að ýmsar herminjar á Miðnesheiðinni eru þýðingarmikil heimild um hlutdeild Íslands í einhverjum mestu stríðsátökum mannkynssögunnar og kalda stríðinu sem á eftir kom. Fullyrða má að þær hafi alþjóðlegt minjagildi.

Venjulega skráir Þjóðminjasafnið herminjar við fornleifaskráningu, en þess gerðist ekki þörf að þessu sinni. Árið 1997 skráði bandarískur fornleifafræðingur að nafni Bruce J. Larson helstu fornleifar á yfirráðasvæði hersins á Keflavíkflugvelli og víðar á landinu. Larson hafði samband við Þjóðminjasafnið og fékk m.a. upplýsingar um hvernig fornleifaskráningu væri hátt að hér á landi. Einnig voru herminjar skráðar á þessum svæðum undir yfirumsjón R. Christopher Goodwin & Associates. Afrit af skýrslum ofangreindra aðila eru varðveittar á safninu.

In the investigation zone, there are remnants of two summer pastures. The one at Stafnes seems to be gone, but the one at (Old) Kirkjuvogur, *Kirkjuvogssel*, seems intact according to references.

In Old Kirkjuvogur, traces of an old cemetery may be found pertaining to a church (dedicated to Mary), which is supposed to have stood there. Bones exposed by weather have been moved to the cemetery at Hafnir. It cannot be excluded that there are still relics of the old cemetery, though the site of the church cannot be determined from the surface. No further reference was to gravesites in the investigation zone, other than reference to a tomb at Draughóll at Básendar; it has been ransacked.

Military antiquities

As might be assumed, there are many military antiquities on Miðnes, where the Defense Force has been located since World War II. Remnants of this kind are not automatically preserved by the National Heritage Act since they are not more than 100 years old. The Act though does permit declaring remains as protected, but traditionally this has not been done, nor has policy for it been established. Nevertheless, it is obvious various military antiquities on Miðnesheiði are significant reference to Iceland's role in one of the major wars in the history of mankind, as well as in the Cold War following it. It may be asserted that these remnants are an important part of international heritage.

Normally, the National Museum of Iceland catalogues military antiquities in archaeological investigations, but this was not necessary in this case. In 1997, Bruce J. Larson, historic resource specialist from USA, recorded the major archaeological remains of the military's area of control at the Keflavik Airport and elsewhere in the country/ (controlled property). Larson had contact with the National Museum of Iceland and received, among other things, information on how archaeological cataloguing was conducted in Iceland.

Architectural and historic evaluation of built resources at Naval Air Station and three outlying sites was conducted by R. Christopher Goodwin & Associates. Copies of the reports are on file at the National Museum.

Niðurstöður

Almennt má segja að á hinu skráða svæði séu bæði margar og merkilegar minjar um búsetu, trúlega allt frá landnámi, sjósókn, verslun, búskap, samgöngur, trúarlíf og jafnvel réttarsögu.

Við fornleifaskráningu eru einatt gerðar tillögur um hvernig gera megi fornminjar í landslaginu aðgengilegar og kynna þær fyrir almenningi. Með því að minjarnar eru inni á hersvæði má vera að aðgangur sé að einhverju leyti takmörkunum háður. Verður það látið liggja á milli hluta hér, en mælst til þess að Varnarliðið kanni hvort ryðja megi hugsanlegum tálum af þeim toga úr vegi þar sem við á.

Varnarliðið á þess kost að samræma útivist og minjavernd með því að varðveita bæði fornminjar og herminjar. Hvort tveggja eru vissulega einstakar heimildir um sögu lands og héraðs. Skemmtilegt er að ganga hina fornu kaupstaðaleið frá gamla Kirkjuvogi, skoða áletranir á steinum við Þórshöfn, staldra við Gálgakletta og halda síðan til kaupstaðarins á Básendum. Enda eru uppi áætlanir um að merkja Gálgakletta með skilti og gefa út bækling um hann.

Ekki má líta á fornleifaskráningu sem tæmandi upptalningu á fornleifum. Ógerlegt er að þræða svo víðfeðmt landssvæði á þeim tíma sem ætlaður var til verksins að minnsta vörðubrot fari ekki fram hjá skrásetjaranum. Auk þess kunna víða að vera fornleifar í jörðu sem ekki er unnt að greina á yfirborðinu. Þess vegna verður ávallt að hafa sérstaka gát við hvers konar rask þar sem vænta má fornleifa og leita samráðs fornleifafræðings áður en ráðist er í meiriháttar framkvæmdir.

Afar áhugavert væri að ráðast í fornleifarrannsókn í gamla Kirkjuvogi. Bæjarhóllinn þar er óspilltur af nútíma framkvæmdum. Forkönnun fornleifafræðings gæti leitt í ljós varðveisluskilyrði, aldur og þykkt mannvistarlaga á staðnum, en á grundvelli hennar mætti taka ákvörðun um framhald á rannsókninni.

Mæla þarf upp rústir á Básendum og merkja þær með skilti. Þjóðminjasafnið hyggst ráðast í verkið sumarið 2001. Varnarliðið hyggst setja upp skilti við Gálgakletta í samráði við safnið sem tryggir að samræmis verði gætt um merkingarnar.

Mælst er til að auk Básenda og Gálgakletta verði gamli Kirkjuvogur og Þórshöfn merkt-

Conclusions

Generally speaking, it can be said that the catalogued area has both many and remarkable remains on settlement (likely from first settlement in Iceland), from maritime activities, trade, farming, transportation and travel, legal history and even religious or folk beliefs.

The intent with site cataloguing is to make suggestions on how the archaeological remains in the landscape may be made more accessible and promote them to the public. As the remains are within a military zone, this may mean that access is limited to a certain extent. That aspect is of background consequence to this report, but it is suggested the Iceland Defense Force consider the possibility of removing access obstacles, where appropriate.

The Iceland Defense Force has the option of combining outdoor activities with preservation of heritage by protecting both archaeological remains and military antiquities. Both are certainly unique hallmarks in the history of the country and the district. It is pleasant to hike the old Township Route from Old Kirkjuvogur, look at lettering carved in stones at Þórshöfn, pause at Gálgaklettar and then go on to the trading station at Básendar. Plans are already discussed to mark Gálgaklettar (Gallows Cliffs) with a sign and issue a booklet about them. The archaeological cataloguing should not be considered an absolutely thorough listing of archaeological remnants. It is impossible to comb such a wide region in the time allotted for the task and be sure the one cataloguing did not miss the smallest remnant of a cairn. In addition, there might be archaeological remains underground and hence indistinguishable from the surface. For this reason, special care must be taken whenever any disturbance is made where there might be artefacts and consultation should be made whenever any major developments are begun.

It would be very interesting to start archaeological investigations at Old Kirkjuvogur. The farm hillock / mound there is unspoiled by modern developments. A preliminary archaeological survey could indicate preservation status, age and thickness of debris from human settlement on site. Based on this, decision could be made on further investigation.

The ruins at Básendar need to be measured and marked with signs. The National Museum of Iceland plans to start this work in summer of

ur með skilti. Til að vekja athygli á minjastöðunum og hinum fornu leiðum og auðvelda aðgang almennings að þeim væri ekki úr vegi að prenta kort og/eða bækling um þá.

Forvörður þyrfti að athuga fangamörkin á hinu skráða svæði og meta ástand þeirra.

Áletranir á steina eru fátíðar á Íslandi, en eru til á þremur stöðum á hinu skráða svæði. Fangamörk eru forvitnilegt rannsóknarefni út af fyrir sig. Við heimildaleit á öðrum jörðum við ströndina kom í ljós að fangamarka er víðar getið.

Suðurnes eru greinilega náma fyrir fornleifafræðing sem legði fyrir sig rannsókn á vörðum, þ.e. landamerkjum, sundmerkjum, miðum o.s.frv. Standa vörður víða uppi og til um þær glöggar heimildir.

Nauðsynlegt er að fornleifafræðingur fari út í hólmann Einbúa í Ósum til þess að kanna leifar af sjóbúðum sem heimildir greina að séu þar. Á innrauðum ljósmyndum má sjá rústir í hólmanum.

2001. The Defense Force plans to erect a sign at Gálgaklettur in co-operation with the Museum, which will ensure consistency in signs.

It is recommended that, in addition to Básendar and Gálgaklettur, Old Kirkjuvogur and Þórshöfn be marked with signs. To draw attention to historical sites and the old routes, and simplify public access to them, it would not be a bad idea to print maps &/or booklets about them.

A conservator needs to examine the inscriptions in the investigation zone and evaluate their condition.

Letters inscribed in Iceland are rare, but there are three such areas in the catalogued area. Inscriptions are interesting foci for study in and of themselves. In references for other farms along the coast, inscriptions are widely noted.

Suðurnes is a 'gold-mine' for an archaeologist who might wish to study cairns, i.e. landmarks, channel marks, reference points, etc. Cairns stand widely throughout the area and there are clear references to them.

It is necessary that an archaeologist visit the islet Einbúi (Hermit) in the inlet, Ós to examine traces of a sailor's hut, which references say is there. Infrared photographs show ruins on the islet.

Heimildaskrá / References

Óprentaðar heimildir / Unpublished references: *Þjóðskjalasafn Íslands / The National Archives of Iceland*

Íslenskir annálar (Icelandic Annals) sive Annales Islandicum ab anno christi 803 ad annum 1430, 1847.

Yfirvirðing samningur (Overview contract) Þ2-96, 24. febrúar 1949.

Örnefnastofnun / The Place-Name Institute

Ari Gíslason. *Örnefnaskrá fyrir Stafnes*. (Place-name list for Stafnes).

Halldóra Ingibjörnsdóttir. *Örnefnaskrá fyrir Kirkjuvog*. (Place-name list for Kirkjuvogur).

Best, B. V., Melhuish, G.E., Davis, T.W. *Architectural and Historic Evaluation, U.S. Naval Air Station Keflavik, Keflavik Iceland*. Final report. 1997.

Sigríður Jóhannesdóttir. *Örnefnaskrá fyrir Stafnes*. (Place-name list for Stafnes). 1980.

Prentaðar heimildir / Published references:

Árbók Ferðafélags Íslands. (Annals of the Touring Club of Iceland). Reykjavík 1984.

Brynjúlfur Jónsson. *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1903*. (Annals of the Icelandic Archaeological Association). Reykjavík 1903.

Blanda. Fróðleikur gamall og nýr. (Bits of information, old and new). III. Sögurit (Historical Record) XVII. Sögufélagið. (Historical Society). Reykjavík 1924-1927.

Fornleifaskrá. (List of Archaeological Remains). Skrá um friðlýstar fornleifar. (Registry of protected archaeological remains). Fornleifanefnd - Þjóðminjasafn Íslands. (Archaeological Committee - National Museum of Iceland). Reykjavík 1990.

Ingví Þorsteinsson. *Kynnumst Suðurnesjum*. (Exploring Sudurnes, Iceland). Reykjavík 1997.

Íslensk fornrit. (Old Icelandic Literature). I, XIII. Reykjavík 1993.

Íslenskt fornbréfasafn. (The Collection of Old Icelandic Documents). III, IV, V. Kaupmannahöfn (Copenhagen)/Reykjavík 1857-1972.

J. Johnsen. *Jarðatal á Íslandi*. (List of Property in Iceland). Kaupmannahöfn (Copenhagen) 1847.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.

(Estate Book) III, XIII. Kaupmannahöfn (Copenhagen) 1923-1924.

Jón Thorarensen. *Rauðskinna hin nýrri*. (The new Redskin). Reykjavík 1971.

Kálund, P.E. Kristian. *Íslenskir sögustaðir*. (Sites of Icelandic History). IV. Austfirðingafjórðungur. (The Eastern Fjords Quarter). Reykjavík 1986.

Larson, B.J. *Naval Air Station Keflavik, Iceland. Archaeological Plan*. (Flugvöllur Varnarliðsins í Keflavík, fornleifaskrá). 1997.

Magnús Grímsson. *Fornminjar um Reykjanesskaga*. (Archaeological Sites on the Reykjanes Peninsular). Landnám Ingólfs. (Ingólfur Arnarson's pioneer homestead). I. Reykjavík 1935-1936.

Magnús Þórarinnsson. *Leiðir, lendingar og örnefni á Miðnesi*. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. (Routes, landings and place-names on Miðnes. From Suðurnes. Narrations from the past). Hafnarfirði 1960.

N.N. *Gamlar minningar*. Frá Suðurnesjum. Frásagnir frá liðinni tíð. (Old memories. From Suðurnes. Narrations from the past). Hafnarfirði 1960.

Páll Sigurðsson. *Svipmyndir úr réttarsögu*. (Vignettes from judicial history). Reykjavík 1992.

Páll Sigurðsson. *Aftökustaðir í landnámi Ingólfs og aftökur dæmdra manna*. (Sites of execution in Ingólfur Arnarson's pioneer homestead, and on executions of persons judged). Ferðafélag Íslands. (Touring Club of Iceland). Reykjavík 2000.

Sigurður B. Sívertsen. *Lýsing Útskálaprestakalls 1839*. (Description of the parish Útskálaprestakall). Landnám Ingólfs. (Ingólfur Arnarson's pioneer homestead). I. Reykjavík 1935-1936.

Skúli Magnússon. *Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu*. (Description of the districts, Gullbringu- and Kjósarsýsla). Landnám Ingólfs. (Ingólfur Arnarson's pioneer homestead). I. Reykjavík 1935-1936.

Sveinn Nielsson. *Prestatal og prófasta á Íslandi*. (Priest list of Iceland). Reykjavík 1950.

Svæðisskipulag Suðurnesja 1987-2007. (District plan for Suðurnes Peninsula). Verkfræðistofa Suðurnesja hf. Fjarhitun hf. 1989.

Þorsteinn Jóseppson og Steindór Steindórsson. *Landið þitt Ísland*. (Iceland, your country). 4. Reykjavík 1983.

Rannsóknaskýrslur 2000

- 1 Minnimerki við Nesstofu á Seltjarnarnesi.
Guðmundur Ólafsson.
- 2 Indriðastaðir, Skorradalshreppi.
Fornleifaskráning vegna deiliskipulags.
Magnús A. Sigurðsson.
- 3 Bræðratunguvegur. Mat á umhverfisáhrifum.
Guðmundur Ólafsson.
- 4 Reykholt í Borgarfirði
Framvinduskýrsla 2000
Guðrún Sveinbjarnardóttir.
- 5 Fornleifaskráning á Miðnesheiði
Archaeological Survey of Miðnesheiði
Ragnheiður Traustadóttir.

ÞJÓÐMINJASAFN
ÍSLANDS